

Protocolos per a la prevenció, el control i el tractament de les infeccions per microorganismes que afecten el patrimoni documental [presentació de Ramon ALBERCH i FUGUERAS], (Arxivística i gestió documental. Conservació i restauració, 2), Barcelona, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació 2008, 108 pp.

[Directament, en aquestes cent-vuit pàgines no hi ha ni un protocol notarial ni una lletra pertanyent a algun text català antic], però les situacions exposades i les normes de conservació dels escrits haurien d'ésser conegudes i aplicades pels responsables d'arxius i de biblioteques i són, doncs, mitjans per a la bona conservació de textos antics i s'ho val de fer-les conèixer.- J. P. E. [22.303]

Manuel CRUSAFONT i SABATER, *Valoracions del Catàleg general de la moneda catalana*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC) 2009, 128 pp.

La moneda, sobretot l'antiga, té un valor i la present publicació indica el de les peces de cada una de les emissions conegudes, de cada una de les èpoques històriques, començant per les corresponents a la que portà o encunyà moneda grega anterior als dracmes amb les corresponents lletres o noms del lloc emissor en caràcters llatins, normalment majúsculs (5-7); segueixen les de Rhode (7-8), les d'Empòrion (8-10), les púniques d'Ebusus (10-12), les ibèriques d'Empòrion, ja totes amb el topònim que les qualifica (12-16) o d'altres ubicacions (18-29) i les d'època romana, emperadors o ciutats (29-32). Segueixen les èpoques visigòtica, en què es multipliquen les ciutats emissores (33-39), la musulmana, en què també es multipliquen les ciutats, sobretot les valencianes (39-40) i la carolíngia, en què els emissors són els comtats o les seus episcopals (49-57), també d'Occitània i de Provença (57-59), i així desemboquem en els sobirans de la Corona Catalanoaragonesa des d'Alfons I (60-68), inclosos els del Regne de Mallorca (68-69), el de Sicília (70-73) i els territoris grecs (73-74). La dinastia Trastámara inclou les dels pretendents en la Guerra contra Joan II (74-90), durant la qual també abunda la moneda municipal (91-104); amb els Àustries (104-115), la República Catalana de la Guerra dels Segadors (115-122) i els Borbons (123-125) s'acaba la nostra revista a les monedes de Catalunya, que, com "ATCA", s'ha de parar davant la porta del segle XIX.- J. P. E. [22.304]

II. ESTUDIS DE REFERÈNCIA GEOGRÀFICA

Lorenzo HERNÁNDEZ GUARDIOLA, *Nuevas obras del pintor Joan Ponç (...1475-1514...) en la iglesia parroquial de Adzaneta del Maestre*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXXXIV (2008), 248-255.

El contracte del 1512, suara publicat, per a la pintura d'un retaule dedicat al martiri de sant Sebastià i destinat a l'església parroquial d'Atzeneta del Maestrat, dissortadament només en part conservat en qualque taula lateral, ha donat a conèixer que el seu autor havia estat Joan Ponç, nom i cognom idèntics als de l'autor de l'Adoració dels Reis, ara a Pittsfield, Berkshire Museum (Massachusetts), ocasió per a l'autor d'assenyalar d'altres pintors amb els quals Joan Ponç es podria haver relacionat. Hi ha vuit fotografies de les taules d'Atzeneta i de Pittsburg (252-255).- J. P. E. [22.305]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Abadologio del Monasterio de Santa María de Alaón (III Parte)*, dins "Aragonia Sacra", XXIX-XX (2006-2007), 25-63.

Aquesta terça part presenta els abats dels segles XIII-XVII (25-45), que van del núm. 26 (Bernardo de Piedra) al núm. 57 (Plácido d'Orós); en l'espai dedicat a cada un d'ells és o són afegides les notícies que l'autor ha considerat d'interès. De més a més, a la pàgina 45 comença la secció documental, on són transcrits quinze instruments notariais, normalment transcrits de l'ACat de Lleida, exceptuats dos de l'ADip de Saragossa (45-63). Remarquem les notícies relatives a destruccions causades per la Guerra de Separació del 1640 (55-56).- J. P. E. [22.306

Norberto MESADO OLIVER, *En torno al problema de la gestación de la cultura ibérica: el yacimiento de "El Tossalet de Montmirà"* (Alcora, Castelló), dins "Archivo de Prehistoria Levantina", XXV (2004), 199-262.

Entre les restes d'aquell jaciment, hi ha notícia d'un "gran plomo laminado, repleto de signos" (229), que acabà fos per a barnís de plom; es conserva, en canvi, un fragment d'inscripció ibèrica damunt cantell rodats, del s. VI aC, transcrita, interliniada i reproduïda en fotografia (231).- J. P. E. [22.307

María José LÓPEZ AZORÍN, Albert FERRER ORTS, *Unos apuntes sobre los frailes arquitectos Sanmartín, Ortiz y Ruimonte*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXXXIV (2008), 257-264.

Les Alcubles i l'Alcúdia d'Eixèrica i les respectives esglésies parroquials són els punts, en els quals es concentrà l'acció del frare carmelità Gaspar de Sant Martí i dels monjos cartoixans Antonio Ortiz i Pedro Ruimonte. La documentació sobre la feina del frare carmelità Sant Martí a les Alcubles es conserva a València, ARV, *Diversos d'Alcubles*: entre el juny i el desembre 1633 Sant Martí col·laborà en l'elaboració dels plànols i en la redacció del contracte per a la construcció del campanar de l'església parroquial (258-259); els dos cartoixos foren semblantment responsables en relació al campanar de l'Alcúdia d'Eixèrica, segons que consta en l'AM d'Eixèrica, *Libro de determinaciones, IV*; en aquest cas, però, els plànols foren més d'un, o un d'Ortiz després revisat per Ruimonte; de fet, l'activitat d'un o altre dels cartoixos s'allargà del 1616 al 1622 (260-262). Hi ha dues fotografies de cada una de les torres (263-264).- J. P. E. [22.308

Aldo SARI, *Il paliotto d'argento dell'altare maggiore e la sistemazione definitiva del presbitero della Cattedrale di Alghero nel XVIII secolo*, dins "Sacer. Note su antichità e storia di Sardegna", 11 (2004), 53-68.

Amb el pas de Sardenya a la Casa de Savoia el 1720, augmentà l'influx de Gènova damunt aquella illa en tots els plans culturals i artístics i també per això el frontal de plata per a l'altar major de la Seu de l'Alguer, pagat a començaments del segle XVIII pel bibe Tomàs Carnicer, fou encarregat a Gènova; bisbat i catedral de l'Alguer, creades el 1503, estigueren d'obres durant els segles XVI i XVII, obres que hom pot seguir a través de les *Actes Capitulars* de l'ACat. d'aquella ciutat, escrites en català (66), on també es troba la descripció del dit frontal, amb el seu valor i cost (54 i 66).- J. P. E. [22.309

Vicente MONTOJO MONTOJO, *El comercio de Alicante en los reinados de Felipe II y Felipe III. Una construcción desde la cooperación*, dins "Cuadernos de Historia Moderna", 32 (2007), 87-111.

L'autor estudia "la inserción en Alicante de genoveses y milaneses, quienes orientaron el comercio de la lana hacia sus ciudades de origen" (88), en un moment de creixença econòmica, confirmada per la documentació duanera de l'ARV, *Mestre racional, Manaments i empires, Audiència. Processos*, i d'altres (91-93), havent-se perdut els protocols notariais d'Alacant (95-96).

Coneguda l'atracció d'aquesta ciutat sobre els mercaders italians, podem precisar que els principals eren els de les famílies Doria, Escorcia, Imperial, Paravicino i Ulio, sense que en manqués algun de francès i àdhuc de bearnès (103-105). En el pas del segle XVI-XVII es féu sentir una crisi de creixement (108-110). La darrera pàgina ofereix la llista dels contribuents que passaren per la duana d'Alacant els anys 1609-1610 (111).- J. P. E. [22.310]

Roberto BLANES ANDRÉS, *El comercio marítimo de Alicante hacia Valencia en el segundo cuarto del Seiscientos (1626-1650)*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna", 26 (2008), 275-301.

La sèrie de *Peatge de mar* del Mestre racional de l'ARV ofereix tota la informació possible no sols sobre la data, sobre cada vaixell que atracava a la platja del Grau i sobre la persona que el comandava, ans també sobre la mercaderia i els possibles accidents del trajecte i els drets reials satisfets; un quadre sinòptic ens informa dels volums actuals de la sèrie entre el 1626 i el 1650 (276); els altres capítols d'informació són resumits en algun dels restants tretze quadres sinòptics i més explicats en el text.; algunes de les dades ubicades en nota són transcrites de l'original català.- J. P. E. [22.311]

Ivan MARTÍNEZ ARAQUE, *Transmissió del patrimoni i mercat immobiliari urbà. L'habitatge de les famílies artesanes en la vila d'Alzira durant els segles XIV-XV*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 40 (2010), 201-221.

Ivan MARTÍNEZ ARAQUE, *Les estratègies familiars en la formació de les indústries valencianes. Una aproximació a l'estudi de l'artesanat d'Alzira (segles XIII-XV)*, dins "Recerques. Història, Economia, Cultura", 60 (2010), 5-24.

La conquesta comportà un canvi d'estructura tant de les poblacions com de la distribució de famílies en els nous conjunts, molts dels quals foren decidits des del poder polític, que tampoc no pogué suprimir la iniciativa personal. Els protocols notariais de l'AM d'Alzira ofereixen dades sobre la distribució dels oficis: els més contaminants i molestos (o vergonyants) s'agrupaven als ravalis (205); la casa familiar també proporcionava almenys els primers aprenentatges tant per a la vida com per a la feina (207-212); el lloc de la comunitat civil era el mercat (212-218); les darreres pàgines ens obsequien amb croquis de vila i entorn (219) i amb percentatges de distribució geogràfica i de cada un dels sectors productius (220-221).

Amb constant referència a l'Arxiu Municipal d'Alzira, *Protocols notariais*, també dels de València, *Col·legi del Patriarca*, l'autor recorda les variacions que experimentarà la vila d'Alzira en el seu pas de sobirania musulmana a cristiana (203-207); tot seguit resumeix l'estructura d'una casa familiar, sobretot si tenia obrador per a la feina d'un ofici (207-209); hi havia d'altres tipus de casa (p. e., els hostals), també descrits (209-212). El darrer apartat resumeix dades sobre el mercat immobiliari (212-217). Hi ha un croquis de la localització de la vila i dels seus barris (219) i dos quadres sinòptics (220-221).- J. P. E. [22.312-22.313]

Juan Manuel BELLO LEÓN, *La presencia catalana en la Andalucía occidental a finales de la Edad Media*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 40 (2010), 93-127.

Tot i que les fonts siguin més aviat escasses, la documentació sobre els primers anys de la reconquesta de Sevilla i els llibres del repartiment de Jerez de la Frontera i del Puerto de Santa María han permès d'establir llistes de (presumptes) catalans des del segle XIII als primers decennis del XVI; fins i tot al final els ofereix la genealogia de la família Font, establerta entre Cadis i les Canàries, que a la segona generació ja es posava Fonte (126-127); a Sevilla, els catalans s'ubicaven al carrer o barri dels 'Francos' (no seria la localització per a catalans, occitans i provençals?)- J. P. E. [22.314]

Laia CREUS GISPERT, *Arcavell, la magnitud d'una frontera local a l'Alt Urgell (segles XIV-XX)*, dins "Ibix", 6 (2008-2009), 233-250.

El poble d'Arcavell és documentat des del 907, dins el senyoriu del bisbe d'Urgell. L'autora estudia un conjunt de noranta-cinc documents, que es localitzen a l'AM d'Arcavell i al Comunal de Sant Julià de Lòria, i posa esment particular a set: del 1393, 1407, 1528 i del 1580, ultra una sentència arbitral del 1553, visures del 1669 i del 1779, una súplica del 1758 i un testimoni del 1669. No sols era problema la delimitació del terme respectiu, ans també l'ús dels emprius, dret d'una comunitat a aprofitar els béns comunals d'una altra. En època posterior al segle XVIII, la qüestió derivà en conflicte internacional. Hi ha dos mapes: el de la situació geogràfica d'Arcavell i dels municipis veïns, i un altre sobre la hipòtesi d'evolució dels emprius i llur possible evolució i línia fronterera entre Arcavell i Sant Julià.- J. de P. [22.315]

Montserrat del POZO FERRER, *El castell d'Arenys d'Empordà i la família Palol*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", 41 (2010), 311-338.

L'autora informa que Can Ferrer Noguer de Besalú conté documentació de la família Palol, senyors d'Arenys d'Empordà, Valldevià, Vilopriu i de les torres de Cabanelles i d'Espasens. D'un Dalmau de Palol (segles XIII-XIV), lligat amb els comtes d'Empúries, en són resumides les aventures i trifulques familiars. Hi ha arbre genealògic (segles XIII-XX) dels Palol-Vivet i dels Palol-Cruïlles, senyor del castell d'Arenys a partir del segle XVII. D'entre els documents conservats a Besalú, l'autora dóna notícia del pergamí-rotllo, aplec de vint-i-quatre documents cosits, de 1312 a 1328, on es troben reconeixements de censos i de terres fet a Dalmau de Palol per habitants de Valldevià, nominalment esmentats. Una altra notícia es refereix a un plec d'al·legacions jurídiques del 1705. La notícia terça és consagrada a un inventari 'post mortem' dels béns de Miquel de Palol, amo del castell d'Arenys, del de Vilopriu, del de Valldevià, del d'Espasens, delmer a Cabanelles i Espinavessa, de l'any 1545, publicat íntegrament en apèndix. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.316]

Crònica documentada d'Ares. I. Fonts escrites (1157-1550). Textos resumits, comentats i transcrits per Pere Enric BARREDA i EDO. Volum I, Ares, Ajuntament 2006, 320 pp; Volum II, Ares, Ajuntament 2006, pp. 321-640 i dos desplegable de la zona i del terme municipal

Aquestes 640 pàgines, guiades per la successió cronològica dels fets, apleguen 1356 resums i 212 transcripcions de documents datats entre els dos anys indicats en el títol i constitueixen la font principal per al coneixement de la història d'Ares (Maestrat) en la primera part del segon mil·lenari. Les primeres pàgines donen una informació que permet al lector tenir una idea prou exacta d'allò que Ares del Mestre i el seu terme era sobretot durant l'Edat Mitjana; el genitiu ,del Mestre' ens porta a un orde militar, en un primer moment el del Temple i després de suprimir aquest, el de Santa Maria de Montesa, que fou senyor feudal de poble i terme, cosa que no privà pas a Ares de tenir una vida municipal sòlida i ben documentada, en els dos arxius locals, municipal i parroquial, dissortadament víctimes de "destrucció quasi total" (9: l'estiu del 1936?); per això l'autor ha hagut de recórrer als arxius de poblacions veïnes fins a Tortosa i Castelló, als reials de Barcelona (ACA) i de València (ARV) i als dels ordes militars (Templers, Montesa), ara a Madrid, AHN. Directament d'aquestes fonts o a través de publicacions d'altri, entre les que destaquen les de Joan Puig anteriors al 1936, indicades en la bibliografia l'autor ens ofereix bàsicament dues menes de notícies locals: les informacions (*Resums i comentaris*) redactades per l'autor a base de documents, que, però, no es limiten a resumir-los ans són completades amb paràgrafs dedicats a temes complementaris, on no són oblidats els successius notaris de la vila o les també successives concessions econòmiques dels papes al rei per a empreses diverses (un exemple: el resum de la *Carta de poblament d'Ares* del 1243 és com-

pletat amb onze paràgrafs que exposen detalls diversos, com el dedicat als noms dels primers pobladors: núm. 32, pp. 52-56); aquesta secció és enriquida amb bon nombre de fotografies, on no manquen les dels ,signa' notarials (29-427). La segona part consisteix en la transcripció del text original, llatí o català, dels dos-cents dotze texts procedents dels arxius acabats d'esmentar, algun dels quals (com és ara els versos commemoratius de la introducció del culte cristià en la zona de Morella-Ares el 1232: 430 és traduït al català actual), en general documents notarials, sense que hi manqui el fragment del *Llibre dels fets* de Jaume I narrant la conquesta d'Ares (429), secció que arriba a la pàgina 582. Segueix un ,addendum', amb l'acta de presa de possessió el 1593 del frare de Montesa, que personificava el senyoriu de l'orde damunt el Maestrat, i el ben engrunat conveni per a la construcció de la nova església parroquial d'Ares el 1728, ambdós en castellà (583-602); afegim-hi la bibliografia (603-618), les llistes de comanadors i de notaris d'Ares (619-620) i el *Recull de fotografies* (621-638).- J. P. E. [22.317

Rosa LLUCH BRAMON, *Les viles medievals: franqueses i mals usos*, dins "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", XIX (2008), 9-28.

L'autora centra en Banyoles l'estudi de les relacions de distància i diferència entre llibertat personal i servitud. Banyoles era de l'abat i monestir de Sant Esteve i durant el segle XIII la població captà perfectament la dinàmica 'alliberadora' introduïda pel rei en la vida municipal catalana. A través de concessions i concòrdies (1263, 1303 i 1335), els habitants de Banyoles s'asseguraren la llibertat personal i l'exempció dels mals usos, però l'abat es reservava el dret d'exigir-los prestació d'homenatge quan en fossin requerits, i així se salvava la possibilitat de reimposar els mals usos, car aquests es consideraven vinculats a l'homenatge. Per aquest vincle, els senyors podien perseguir els seus homes propis que havien fugit a les ciutats i aquests podien ésser persones sotmeses a servitud d'un senyor directe. Pel que fa als mals usos, i sempre en referència a la Pia Almoina de Girona, l'autora remarca que el més cobrat era la remença; seguien la ferma d'espoli i, a molta distància, la intèstia i la cugúcia. Per això, quan en una carta de poblament hi ha exempció de mals usos, aquests són gairebé sempre la intèstia, l'eixorquia i la cugúcia; i encara sovint la cugúcia es concreta en un càstig i no en una multa. La conclusió és que hom eximia "aquells mals usos que, o bé no s'aplicaven mai sobre els remences catalans o bé que s'aplicaven menys que la resta". Llur pervivència tenaç fins a la sentència de Guadalupe ajuda a entendre que el sol fet de poder estar exempt de tots o d'alguns dels mals usos demostra la llibertat personal i, per tant, la no-pertinença a la servitud, a ulls de tota la comunitat". Era una qüestió de 'status'. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.318

Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, *La societat de Barcelona i el seu dret. Segles XI-XIII*, dins "Catalan Historical Review", 1 (2008), 183-193.

Síntesi de la formació de la societat catalana entorn les institucions jurídiques: formació, crisis i iniciatives de la jurisdicció dels comtes, els prohoms de la ciutat, tribunals del veguer i de la ciutat, formació del Consell de Cent, introducció del 'ius commune', aparició i desenvolupament del préstec amb penyora, la hipoteca, el descompte, la transferència d'instruments de crèdit i les societats de creditors, que permetien d'activar els negocis i portarien els prohoms barcelonins a finançar els projectes reials d'expansió. Així, per la via del crèdit, Barcelona i els seus dirigents es convertien en una força política poderosa i entraven en el mercat de l'adquisició de jurisdiccions urbanes i senyoriales. Política reial d'expansió i política comercial vers la Mediterrània són objectius complementaris. El *Llibre del Consolat de Mar* seria la culminació jurídica d'un projecte polític amb els anys reeixit. A l'expansió militar, política i comercial li correspongué la transformació en l'estructura jurídica de la família, que trobaria la peça clau en el testament, el dot i els capítols matrimonials. Amb la conquesta de Mallorca, a la qual Barcelona i tot Catalunya contribuïren, els catalans foren beneficiats amb exempcions comercials

a l'illa i a tota la Corona catalanoaragonesa, i orientaren, tingueren i asseguraren el domini del comerç al llarg de la costa sud de la mediterrània, mitjançant els consolats: Maghrib, Alexandria i Constantinoble, passant per Sardenya i Sicília, És aleshores quan es formen els estaments diferenciats: mà major, mà mitjana i mà menor, i quan començaren les lluites de grups i clans per a controlar la ciutat. Tot, però, prosperitat i aldarulls, es resol en l'aliança permanent entre rei i patricis.- J. de P. [22.319]

M. Carmen VILA I MARTÍN, Antoni PUIG CLOSA, *Gremis i làpides al Claustre de la Catedral de Barcelona*. Pròleg de Josep M. MARTÍ BONET, Barcelona, Catedral de Barcelona 2008, 116 pp.

Després de la presentació a càrrec de l'arxiver de la Catedral sobre el simbolisme de les construccions de les esglésies a base de blocs de pedra i de la de la Seu de Barcelona durant segles (3-6), el cos del llibre ens presenta les làpides sepulcralcs de la catedral de Barcelona, en general amb transcripció de llurs inscripcions, que arriben a tot el segle XVIII. Un primer capítol resumeix notícies sobre gremis i confraries barcelonines entre els segles XIII-XVIII, en què s'anaren morfonent i moririen tot just començat el segle XIX (7-23). El segon, després d'un plànol del claustre catedralic (28), els autors ens ofereixen descripció de les vint-i-dues capelles laterals (25-40) i dels sepulcres i làpides, amb transcripció de les inscripcions, algunes de les quals són visibles en les corresponents fotografies [en una no s'ha conservat el sentit de la línia i el text ha resultat extrany: la làpida 62 diu així: "Carner de la Confraria del senyor / Rey sots invocació de la Concepció de la / Verge Maria" (61).- J. P. E. [22.320]

Lourdes FONOYET CATOT, *La confraria de sant Marc de Barcelona (segles XIII a XV)* dins "Locus amoenus", 8 (2005-2006), 29-46.

Aplec de notícies entorn la dita confraria, començant pel permís de construir un altar en la Seu atorgat a la dita confraria pel bisbe i capítol de Barcelona; i sobre l'evolució de la mateixa, relacionada amb la del calçat i documentada en ordinacions municipals i d'altres documents de l'AHCB, *Llibres del consell*; per la sèrie *Registres d'ordinacions* coneixem les condicions laborals dels artesans del calçat (34-36); el 1346 la confraria estrenava capella i rebia permís de desplegar-hi la pròpia bandera (36-38); s'hi construï nou retaule, ben documentat en l'ACB, *Llibres d'obra* (38-43); el darrer pas de l'evolució fou la casa pròpia de la confraria, coneguda per l'AHCB, *Gremis* (43-46).- J. P. E. [22.321]

Josefina MUTGÉ I VIVES, *El monestir benedictí de Sant Pau del Camp de Barcelona a través de la documentació de Cancelleria Reial de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1287-1510)* (Textos i documents, 42), Barcelona, Fundació Noguera 2008, 328 pp.

Fundat el 911 en plena dominació carolíngia, el 985 era enderrocat en la razzia d'Almanson contra Barcelona; restablert entorn el 1117 i sotmès a Sant Cugat del Vallès, tingué una època d'esplendor a partir de la segona meitat del segle XII, sembla sota la jurisdicció directa de la Santa Seu; l'època més coneguda és la de la documentació en paper i l'autora ha aplegat tota la documentació sobre aquell monestir a l'Arxiu Reial (ACA) de Barcelona dels anys indicats en el títol: cent cinquanta-sis documents (123-291), trenta-quatre dels quals pertanyen al regnat de Jaume II i vint-i-set als de Pere III el Cerimoniós. L'autora aplega la dita documentació en vuit grups, a cada un dels quals és dedicada una secció en l'estudi introductori; són els de protecció reial; contribució a despeses reials tot i l'exempció tributària; capbreuacions i capbreus; intervenció reial en plets del monestir; conflictes de competència entre jurisdicció reial i eclesiàstica; política reial en la concessió de beneficis eclesiàstics de Sant Pau; informació sobre vida interna de Sant Pau del Camp; i documents de temàtica

diversa (13-99). Les pàgines 101-117 són dedicades a fonts i bibliografia i les 293-314 a índex onomàstic.- J. P. E. [22.322]

Ramon Agustí BANEGAS I LÓPEZ, *L'aprovisionament de carn a Barcelona durant els segles XIV i XV*, dins "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", XIX (2008), 167-177.

Resum de la tesi doctoral de l'autor, basada en l'AHCB. Els carnisers monopolitzaren tant la compra de bestiar com la venda de la carn al detall. Alguns aspectes foren conflictius, com les pastures entorn la ciutat, on els interessos dels senyors i dels pagesos topaven amb els dels pastors i dels comerciants, lluita que també entrà en els programes de la Busca i de la Biga. El Consell de Cent intervingué en la reglamentació i el control de la venda de carn amb la distinció de categories: de primera i de segona, menuts de carn i carns perillosos per a la salut. Alguns extrems de la reglamentació municipal depenien de les normes eclesiàstiques sobre dies d'abstinència i evitaven que la carn escorxada per i per als jueus arribés al mercat cristià. Els consellers també maldaren per manenir la ciutat ben assortida de carn a bon preu amb diverses mesures artificials: coacció, contractes, recerca de ramaders forans, limitació de preus màxims, la negociació, etc. Mai, però, comprant directament la carn, com alguna vegada feren amb el blat en temps de carestia.- J. de P. [22.323]

Joan VALERO MOLINA, *Pere Torregrossa, Pere Jalopa i la capella de Sant Sever de la catedral de Barcelona*, dins "Lambard. Estudis d'art medieval", XXI (2009-2010), 157-178.

Fons diversos de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona (*Liber Camisiae, Llibres d'obra*, Protocol notarial) permeten de resseguir des dels primers anys del segle XV el seu culte a la Seu de Barcelona, fomentat pel rei Martí l'Humà, convençut d'haver-ne rebut un favor en una malaltia; considerat antic bisbe barceloní, la seva capella es trobava al claustre de la Seu; arribaren relíquies del sant, s'encarregà un bust-reliquiari, s'hi fundaren beneficis i fou reconstruïda la mateixa capella (162-168), dotada d'una notable volta, i una clau de volta que atregué l'atenció (169: fotografia), els constructors de la qual són ben coneguts (168-175); nasqué sota la seva protecció l'Hospital de Sant Sever per a Clergues Pobres, que ha subsistir fins als nostres dies (175-178); posseeix arxiu propi dins el de la Seu.- J. P. E. [22.324]

Teresa VINYOLES VIDAL, Ximena ILLANES ZUBIETA, *Tratados como hijos e hijas* dins "Mélanges de l'École française de Rome", 124/1 (2012), 209-222.

Els *Costums de Tortosa* són l'únic text jurídic català que legisla de forma explícita sobre l'adopció i les autores es queixen que els protocols notarial de l'AHPB només els hagin proporcionat quatre casos d'adopció d'orfes, ja dels segles XV-XVI (211-213 [l'acolliment automàtic de l'orfe en alguna de les famílies emparentades devia ésser una forma normal d'adopció]). L'hospital de Barcelona també se'n feia càrrec i els *Llibres de dides* del seu arxiu ens permeten de conèixer llurs atencions als orfes, que l'Hospital pagava; des de l'inici de l'Hospital es practicà l'"afermament" en famílies; coneixem els casos pels *Llibres d'afermanents*.- J. P. E. [22.325]

Núria TÉLLEZ RODERO, *La fiesta religiosa en Cataluña a través de la Archicofradía de la Purísima Sangre. La recuperación de una documentación perdida, siglos XV-XIX*, dins "Memoria Ecclesiae", XXXIV (2010), 453-465.

L'autora recorda en aquestes pàgines allò que en la Barcelona d'abans representava la Confraria de la Puríssima Sang des del 1341, les seves solemnes celebracions festives, l'atenció a les noves necessitats d'atenció social durant el segle XIX i l'assistència als condemnats a mort; tota l'activitat plurisecular era documentada en el ric arxiu, darrerament reorganitzat d'acord amb

l'esquema de les pàgines 464-465, integrat dins l'Arxiu Històric Parroquial de Santa Maria del Pi.- J. P. E. [22.326]

M. Carmen RIU DE MARTÍN, *La manufactura del vidrio y sus artífices en la Barcelona bajomedieval*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 38 (2008), 585-609.

L'autora recorda els estudis precedents, on destaquen els de Josep Gudiol i Ricart; l'autora informa que només s'ocupa del vidre voluminós, no del pla, començant per les peces conservades en museus o col·leccions (590-592); recorda les normes per a les ordinacions gremials (592-594) i les del Consell de la Ciutat (exàmens, forns trets de la Ciutat: 594-596), les llistes de vidriers en els segells successius, xiv-xvi (596-599) i llur mobilitat laboral (AHCB, *Consell de Cent* i AHPB), impostos i preus (599-563), contractes d'aprenentatge (591-599) i comerç tant l'importació com d'exportació (599-603); en general, els vidriers es guanyaven prou bé la vida (604).- J. P. E. [22.327]

Joan VALERO MOLINA, *Sança Ximenis de Cabrera i la capella de Santa Clara i Santa Caterina de la catedral de Barcelona*, dins "Locus amoenus", 8 (2005-2006), 47-66.

L'apèndix documental (64-66) transcriu dotze anotacions de l'ACB, *Obra i Marmessories de la caritat*, en general pagaments de Na Sança per a la capella "la qual lo honorable capítol li ha donada en la Seu", datats entre 1432 i 1445 (64-66); era filla de Bernat IV de Cabrera i de Timbor de Prades, i muller d'Arquimbau de Foix, senyor de Navalles (Navajas, prop Sogorb); mare de dues filles i potser d'un fill, en enviudar, la seva dedicació al pòndol de la casa omple registres com el *Primer llibre memorial*, començat per la senyora dona Sança Ximenis de Fox e de Cabrera e de Navalles, ara a l'ACB; poc després del 1432 començaria tant la capella com el sepulcre, potser destinat a la mare Timbor; aquest és ací analitzat (55-58); les actes de visita pastoral fan conèixer el parament (59-83).- J. P. E. [22.328]

Iván ARMENTERAS MARTÍNEZ, "*Si tu non delinquiris*". *Conflictividad en torno a la esclavitud en la Barcelona tardomedieval*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 38 (2008), 969-1007.

Pàgines iniciades amb el cas d'una tal Violant, esclava russa, implicada en la guerra civil catalana que afectà la seva llibertat. A base de documentació d'ACA, d'AHCB, *Consell de Cent*, *Consellers*, de l'Arxiu del Veguer i de l'AHPB, l'autor, en exposar la situació legal en la qual, ultra l'esclava russa, es trobaven d'altres esclaus; fa referència a casos concrets (pp. 987, 989, 992), alguns dels quals són esmentats en nota en les darreres pàgines (994-1005).- J. P. E. [22.329]

Sílvia CAÑELLAS I MARTÍNEZ, M. Carme DOMÍNGUEZ RODÉS, *Els forns de vidre a Barcelona i la seva rodalia (segles XIV-XVI)*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 38 (2008), 611-637.

Malgrat la prohibició [cf. resum anterior] consta qualche forn de vidre dins Barcelona en virtut de concessió reial documentada a l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *reg.* i *Reial Patrimoni* i a l'AHCB, *Claveria* i *Consellers*; i ACB, *Notaris*: és ací aplegada la informació sobre el forn vidrier de Viladalls (614-618) i sobre d'altres en localitzacions diverses (Mallorca, Badalona, Bigues, Vallromanes i Montcada: 619-623); és particularment documentat el forn del Pla d'En Llull i les seves condicions d'establiment per concessió reial des del 1453 (ACA, *Reial Patrimoni*, *Batllia* i AHPB); després de passar per mans diverses (630-632), tancava el 4 juliol 1646 (632-633). Hi ha quadre de concessions de forns de vidre a Barcelona i fora des del 1316 al 1646 (635-637).- J. P. E. [22.330]

Roger BENITO JULIÀ, *Les expulsions d'alcovots, tafurers i vagabunds a Barcelona (1401-1469)*, dins "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 29 (2008), 369-394.

L'autor es queixa que les capes més desassistides de la societat només siguin conegudes a través de la memòria de les contràries. "El Consell de Cent volia una ciutat sense desordres i sense gent de malviure" (383). Diverses Corts de Catalunya havien legislat sobre bandejament d'alcovots i sobre llibertat de les prostitutes a estar o deixar el bordell, i la Ciutat de Barcelona precisava en crides i en els *Testaments dels consellers* qui havia d'ésser tret de la ciutat, començant pels alcavots, que, oficialment, no podien ésser tolerats entre els servidors reials o a Barcelona i si no en marxaven eren exiliats a Sardenya per deu anys (371-376). Però com que ,feta la llei, feta la trampa', els afectats se n'anaven d'una ciutat a una altra i en són documentats casos concrets (377-379); també eren perseguits el joc il·legal i els tafurers (380-382). Tenim en apèndix el text d'un privilegi per a la ciutat de Barcelona, d'ACA, *Canc.*, reg. (384-385), i una crida de la ciutat amb doble columna de bandejats, personal la primera i indicant durada del bandeig o perpetuïtat la segona, de l'AHCB, *Consell de Cent. Ordinacions especials* (385-387). Segueix la llista de crides amb nombre d'expulsats entre 1401 i 1469, llocs d'origen d'alcovots o de prostitutes i oficis d'alcovots i alcavotes (387-394).- J. P. E. [22.331]

Mariela FARGAS PEÑARROCHA, *Hacia la autoridad contestada. Conflictividad por la dote y familia en Barcelona (ss. XVI-XVII)*, dins "Investigaciones históricas. Época moderna y contemporánea", 30 (2010), 99-118.

La documentació, sobretot els testaments i capítols matrimonials, conservats a l'AHPB ens permeten de veure els problemes reals que calgué resoldre amb motiu de les conseqüències d'alguns dots de les noies que en casar-se entraven en altra família.- J. P. E. [22.332]

Manel GÜELL, Pablo DE SÁRRAGA I SAMPER, *Els nobles Vila de Barcelona, a cavall entre dues guerres*, dins "Paratge. Quaderns d'Estudis de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia, Vexil·lologia i Nobiliària", 19 (2006), 15-33.

Procedents de Vespella, al municipi de Gurb de la Plana, (Osona), els Vila en la persona de Salvador Vila i Codina, baixaren a Barcelona els primers anys del segle XVII i el 1612 ja havia fet fortuna (18-19); el seu fill Josep Francesc passà de la mercaderia al dret, però moria el 1633; el seu germà Joan Baptista, en canvi, canonge de Barcelona del 1632 al 1673, resultà implicat, al servei de les institucions del país, en els grans afers de mitjan segle XVII (24-27), encara que des d'una discreta segon fila (15), tal com mostren els *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* i d'altres fons, com l'Arxiu Reial (ACA), *Reial Audiència*; l'altre germà, Francesc, s'implicà en accions bèl·liques, arribà a conseller en cap de la Ciutat de Barcelona i, ja superat el temps del càrrec, li tocà d'intervenir en la rendició de Barcelona a Joan Josep d'Àustria el 1652 (24-33).- J. P. E. [22.333]

Gunnar W. KNUTSEN, *El Santo Oficio de la Inquisición en Barcelona y soldados protestantes en el ejército de Cataluña*, dins "Estudios. Revista de Historia Moderna", 34 (2008), 173-188.

La segona meitat del segle XVII presentà situacions noves a la Inquisició de Catalunya, pel nombre de soldats francesos (hugonots) o germànics (luterans), que havien iniciat procés de conversió al catolicisme, i un per afirmació herètica, coneguts pels 1675 processos del segle XVII enviats pel tribunal de Barcelona a la Suprema de Madrid i conservats a Madrid, AHN, *Inquisición. Lligalls*; en general, només s'obria procés als que havien declarat lliurement que es volien fer catòlics, car altrament la Inquisició no volia entrar en els cossos d'exèrcit estrangers i ,deixava passar' aquells casos, perquè guerrejaven a favor de la casa

d'Habsburg i, doncs, a favor del catolicisme, qualsevol que fos la raó de semblant col·laboració (186-188).- J. P. E. [22.334]

Eduard MARTÍ FRAGA, *La conferència dels tres comuns i el braç militar: dues institucions decisives en el tombant del segle XVII*, dins "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", XIX (2008), 197-211.

Resum de la tesi doctoral de l'autor, referida al període 1700-1714, centrada en l'estudi d'un organisme gairebé del tot inexplorat: la Conferència dels tres Comuns (Consell de Cent, Diputació del General i Braç Militar). S'analitzen les fonts que documenten la seva actuació, n'és descrita la trajectòria històrica, el funcionament, les facultats i llur significació des de la perspectiva institucional catalana. Finalment, l'autor estudia la 'classe dirigent', que vivificà la Conferència, vista finalment com a conseqüència i manifestació de la lògica del pactisme català i de la lògica de l'adaptació.- J. de P. [22.335]

Virginia LEÓN SANZ, *Jornada a Barcelona de Isabel Cristina de Brunswick, esposa del arxiducque Carlos (1708)*, dins "Estudis. Revista de Historia Moderna", 33 (2007), 93-114.

L'anunci del matrimoni de l'arxiduc Carles III amb Isabel Cristina de Brunswick-Wolfenbüttel el 18 d'agost del 1707 completava la conversió de la dita princesa al catolicisme i el seu casament per poders amb el dit arxiduc els dies 19 i 23 d'abril, respectivament; el 24 d'abril empenia el viatge i el 21 de juliol arribava a Mataró, on aturà a càrrec de la vila i a primers d'agost entrava a Barcelona, on se solemnitzà el casament. La narració del viatge i de les festes contínues es basa en bibliografia publicada recentment i en narracions contemporànies dels esdeveniments, com la *Relación de los reales desposorios de sus majestades y demás funciones...*; *Diario del viaje de su majestad hasta Milán*, Barcelona, Rafael Figueró 1798, conservat a l'AHCB; i com la *Breve relación de el feliz viaje de nuestra señora... hasta la ciudad de Barcelona...* i *Breve y verídica relación de lo que la ciudad de Mataró previno e hizo...*, Girona, Francesc Oliva 1708.- J. P. E. [22.336]

Rosa M. CREIXELL I CABEZA, *L'ofici de fuster a la Barcelona del set-cents. Noves aportacions documentals, noves mirades*, dins "Locus amoenus", 9 (2007-2008), 229-247.

Les noves aportacions són les proporcionades per la documentació de l'AHCB, *Cúria del Veguer* i *Gremis* i per la de l'Arxiu Reial (ACA), *Reial Audiència*, per als plets entre els oficis. L'autora ens recorda que el gremi representava un control constant que s'estenia des de l'origen de la fusta fins a la fabricació d'objectes, que acabarien fora del Gremi de fusters, com la fabricació d'instruments musicals o la de cotxes de luxe. Per al 1740, el *Llibre d'anyades dels mestres fusters* informa que cent noranta-vuit fusters havien satisfetes les taxes al gremi i tenien botiga oberta (235); els inventaris 'post mortem', en constatar les peces que es trobaven a mig fer fan conèixer tota la inabastable multiplicitat d'objectes construïts amb fusta. Un cas de tensió entre oficis pot ésser l'existent entre fusters i escultors (244-245). Trobem en les successives pàgines dibuixos d'objectes de la moda en aquells moments, de cadires a miralls.- J. P. E. [22.337]

Carlos A. MARTÍNEZ TORNERO, *Las temporalidades urbanas de Barcelona después de la expulsión de los jesuitas*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna", 276 (2008), 303-323.

Contra allò que ells esperaven, els encarregats de l'expulsió dels jesuïtes i de l'apropiació de llurs béns, es trobaren que la realitat no responia a les esperances, tal com demostra la docu-

mentació de Madrid, AHN, *Clerecia. Jesuïtes*. A Barcelona, els dits béns pertanyien a l'Església de Betlem, al col·legi dels jesuïtes de Betlem i a la casa d'Exercicis. L'Església de Betlem acabà destinada a parròquia, després de quantitat d'entrebancs, el primer dels quals el de si s'havia d'integrar a la veïna parròquia del Pi (306-309); el Col·legi de Betlem tingué feina a mantenir la seva personalitat i a no ésser confós amb el col·legi de Nobles de Cordelles, de propietat privada, ni amb l'Acadèmia de Ciències naturals (309-316); la casa d'Exercicis feia denteta a moltes institucions, però al final fou concedida a l'Hospital de la Santa Creu (316-318); els béns mòbils foren distribuïts a parròquies [i la biblioteca de Betlem, al Seminari o Col·legi del Bisbe].- J. P. E. [22.338]

Rafael CERRO NARGÁNEZ, *Bajo el signo de la crisis. Los alcaldes mayores de Barcelona durante el reino de Carlos IV*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna", 28 (2010), 91-119.

El mateix autor avisa que aquestes pàgines refan, sobretot, el 'cursus honorum' d'aquells ciutadans que ocuparen el càrrec d'alcaldes majors' en el regnat de Carles IV, tant com permet de conèixer-lo la documentació de Barcelona, Arxiu Reial, ACA, *Consell d'Aragó*, AHCB i Arxiu de Protocols; i la de Simancas, Archivo General, *Gracia y Justicia*. Al capdavall, dos quadres sinòptics permeten de conèixer amb detall els anys que corresponen a cada càrrec (114) i els noms dels que entraren en les eleccions de Diputats del Comú i de Síndics Personers de Barcelona (226-117).- J. P. E. [22.339]

Lluís CASTAÑEDA PEIRÓN, *Los corredores reales de cambios de Barcelona en el siglo XIX: un estudio sobre la representatividad de la documentación conservada*, dins "Estudis històrics i documents dels arxius de protocols", XXVI (2008), 279-343.

L'any 2000 la Borsa de Barcelona fusionava el seu fons documental amb el de l'AHPN: es tracta dels llibres d'actes de la Junta del Col·legi de Corredors Reials (del segle XVII ençà) i els llibres registre d'operacions dels antics Corredors d'orella des del 1776. I encara que en la seva majoria la documentació pertanyi als segles XIX i XX, algunes pàgines recorden no sols l'existència dels "Corredors de Llevant" des del segle XII, ans encara que les *Ordinacions* més antigues són del 1271, ja convertits els seus membres en "Corredors d'orella" (285); que el 1650 el nombre de corredors en propietat era de 40 (286), no tots en exercici (287); que el 1800 se'n crearen 20 de nous (288). El nombre de llibres registre del 1780 al 1800 consta en la pàgina 314. Hi ha bibliografia (341-343).- J. P. E. [22.340]

Enric XARGAY, *Els d'Aragall, castlans de Miralles i Queralt, al Baridà*, dins "Ceritania. Quaderns d'Estudis Cerdans", 5 (2007), 67-88.

Aquestes pàgines es basen en documentació mil·lenària, ja publicada per Joaquim Miret i Sans o per Francesc X. Miquel i Rosell, en particular en un pergami del 1112, ara a Barcelona, Arxiu de la Biblioteca de Catalunya, on consta una donació per matrimoni, i per la 'convenientia' del 1126, establiment de castlania dels castells de Miralles i Queralt, a favor del nuvi del document anterior, ara a París, Archives Nationales, *Tresor des chartes*, J879, núm. 1bis (70-72 i 77-78), informacions que permeten de reconstruir la successió dels castlans en ambdós castells (79) i de refer els arbres genealògics dels vescomtes d'Urgell i dels de Castellbó entre els segles X i XIII (83). La documentació estudiada permet de localitzar els dos castells al Baridà: "... in terminis de Queralt et de Miralles in Baritano..." (87).- J. P. E. [22.341]

Cristian FOLCH IGLÉSIAS, Jordi GIBERT REBULL, *El poblament antic i altmedieval a Bàscara, Orriols i Calabuig (Alt Empordà)*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", 39 (2008), 225-248.

Després d'un resum ampli de les dades fornides pels jaciments arqueològics excavats en l'àrea de Bàscara i donades algunes precisions sobre la xarxa viària antiga, els autors estudien les característiques del poblament altmedieval, combinant dades arqueològiques amb informacions documentals. Segons estudis de Ramon Martí i d'altres, la documentació relativament abundosa sobre els plets originats amb motiu de la delimitació dels termes de Bàscara és vista a la llum del conflicte d'interessos causat per l'atorgament de règim especial per als 'hispani' fet per Carlemany el 812 i les constitucions de beneficis comtals i eclesiàstics, que erosionaren aquell règim especial. El paper del bisbe Servusdei en el conflicte, amb la crisi eclesiàstica de fons que envoltà la seva figura, no hauria estat prou poderosa per a introduir en l'anàlisi el factor antivisiu, que en aquells moments fou decisiu en l'organització del país i les seves estructures polítiques i socials. Hi ha làmines i fotografies.- J. de P. [22.342]

Moisés SELFA SASTRE, *Onomàstica de la Bisbal d'Empordà* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, XIX), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2010, 180 pp.

Localitzada la població de la Bisbal dins la comarca de l'Empordà (13-18), són presentades les fonts en què s'ha basat l'estudi onomàstic, d'entre les quals destaca una sèrie de capbreus que va del segle XIV al XVIII (19-21), ara conservats a l'Girona, AH, on també es troben els manuals notariaus (22), mentre els *Pergamins de la Mitra* són de l'ADiocese de la mateixa ciutat (22-23). En el cos del llibre, cada un dels noms és il·lustrat amb frase o frases dels dits fons, que documenten el corresponent topònim. Aquests van d'Abellars a 'Xifró, can' (31-169); segueixen llistes tant dels diferents topònims com de cognoms (171-177).- J. P. E. [22.343]

Jordi FRIGOLA I ARPA, *El sometent de la Bisbal del segle XVI*, dins "Estudis del Baix Empordà", 29 (2010), 85-106.

El XVIè fou un bon segle durant la primera meitat, pèssim en la segona. Catalunya, de més a més, experimentà d'una banda la indefensió davant enemics forans i de l'altra la pesta dels allotjaments militars. El sometent era la milícia municipal que salvaguardava l'ordre públic i havia de col·laborar amb l'exèrcit del rei en les campanyes generals. Amb documentació de l'AHC de la Bisbal d'Empordà, l'autor reconstrueix la nòmina del sometent bisbalenc de l'any 1594 i en descriu l'armament. Després esmenta la lluita dels bisbalencs contra Bartomeu Camps, dit l'Empordanès, cap d'una partida tristament famosa de bandolers, amb el seu adherent, Joan Camós, i contra les incursions dels turcs al litoral. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.344]

Joan VALERO MOLINA, *La font gòtica de Blanes*, dins "Quaderns de la Selva", 21 (2009), 195-216.

Recordada la incorporació de Blanes als dominis dels Cabrera i la construcció del castell-palau al costat de l'església, l'autor descriu la font del segle XV: hom la creia construïda el 1458 per iniciativa de Violant de Prades, esposa de Bernat Joan de Cabrera. Un document notarial del 7 de juny del 1443 fa saber que el picapedrer barceloní Pere Torrent reconeix haver acabat de construir al carrer Ample una font per al vescomte Bernat Joan. L'escultura de la font, dins la seva modèstia, és de més qualitat que la del palau i l'autor pensa que s'acosta a l'escultura de Pere Oller. Es publica en apèndix el document de Girona, AHG, *Blanes. Notaria de Jaume Joan Manresa*, vol. 13.- J. de P. [22.345]

Ricard TEIXIDOR, *Mas Serrallonga de Brunyola. Dades històriques*, dins "Quaderns de la Selva", 22 (2010), 35-53.

Recordats els conceptes bàsics del tema, l'autor exposa la trajectòria històrica el mas Serrallonga fins a les acaballes del segle XVI: domini directe de les comandes de l'Hospital de Sant Llorenç de les Arenes i d'Aiguaviva, domini útil de la família Negra amb tinences de la Pia Almoïna. El 1599 l'amo del mas anà a judici i se li subhastaren els béns mobles, però seguí en possessió del mas. El segle XVIII fou el dels subestabliments emfitèutics. El 1755 el mas cremava, salvant gra i bestiar. Les dades provenen de l'AHG, l'ADG i de l'arxiu patrimonial Fermí Tarrés i Turon, d'Anglès. Són publicats en apèndix dos documents del segle XVII, de l'ADG, sèrie, *Lletres del bisbe*. Hi ha bibliografia. J. de P. [22.346]

Gabriel LLOMPART, *La Virgen de las Nieves de Bunyola (Mallorca) y el taller de Domenico Gagini*, dins "Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar", 104 (2009), 285-298.

Un document notarial, datat a Palerm el 14 de maig del 1483, ací transcrit (291-292), afirma que l'escultor Domenico Gagini havia lliurat a Lorenzo de Faenza tres estàtues de marbre per portar-les i vendre-les a Barcelona; l'autor les descriu i les identifica amb tres que es troben a l'illa de Mallorca, dues (mares de Déu del Carme i de les Neus), a l'Hospital de la Sang, de Palma, i la terça, també Mare de Déu de les Neus, a la Parròquia de Bunyola: totes tres són fotografiades (293-398).- J. P. E. [22.347]

Marc CONESA, *Muntanya a la venda! A l'entorn de 1715 a l'est del Pirineu. El Carlit, el veguer i la frontera*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", 58 (2007), 693-714.

La venda de la muntanya cerdana del Carlit el 1715 proporciona un exemple de com els fets històrics poden impactar el llenguatge i afaïonar els documents notariais, car "els [actes escrits] confegits dels dos costats de la frontera semblaven informar de manera diversa sobre un mateix espai" (694); la documentació és la de Perpinyà, ADPO, i la de Puigcerdà, AHC, notari Domènec Martí i Aldran: Puigcerdà vengué el Carlit a la família Sicart el 30 de març del 1715 per 19.000 lliures franceses, amb el benentès que sis dies abans la família Sicart havia venut la meitat de la dita muntanya del Carlit a l'il·lustre François de Pont et Triniach, segons concòrdia ací copiada (711-714). En aquestes pàgines assistim a un joc entorn la muntanya del Carlit, els protagonistes de la qual són les comunitats cerdanes i llurs interessos (l'ús dels béns de la muntanya) i les expectatives de sortir guanyant de l'operació els Sicart o els Pont Triniach (acord de 24 III 1717: 704-708), sota l'aparença de protegir els drets del rei cristianíssim en el Carlit ara situat en el regne de França; la situació es complicava pel fet que la família Sicart tenia dues branques enemistades, una de les quals s'havia mantingut a Puigcerdà i l'altra havia passat a la part francesa i amb el càrrec de veguer s'havia integrat en l'administració pública d'aquell regne (700 i 708-710).- J. P. E. [22.348]

Lluís SALES I FAVÀ, *El setge i l'ocupació del castell de Cassà de la Selva (1329): un conflicte jurisdiccional entre senyories provocat per les alienacions del patrimoni reial*, dins "Quaderns de la Selva", 22 (2010), 55-77.

Episodi causat per les conseqüències de la venda del patrimoni reial, reconstruït gràcies a la documentació de l'AHG, l'AHMG, del fons Montcada de l'Arxiu Ducal Medinaceli, de l'ADG i de l'Arxiu Reial (ACA). Durant el segle XIII el castell de Cassà era dels Esquerrer, emparentats amb els Foixà. Per a organitzar la seva expedició a Almeria, Jaume II els vengué la jurisdicció reial i alhora donava la jurisdicció de Llagostera als Montcada, que també pretenien la de Cassà. Emparant-se en un privilegi reial, que no es constituïrien noves jurisdiccions dins la vegueria, la ciutat de Girona i el veguer han intervenir en la pugna, reclamant el retorn

a la jurisdicció reial. Bernat de Cabrera hi intervingué a favor dels Foixà. Les pugnes arribaren fins a l'expugnació del castell i a la inevitable concòrdia subsegüent. La ciutat de Girona proseguí pel seu compte la lluita contra els Montcada, als quals finalment, el 1386, va desposseir de la jurisdicció reial a Cassà.- J. de P. [22.349]

Josep MORAN i OCERINJAUREGUI, *Toponímia històrica de l'entorn del Pont del Diable (Castellbisbal i Martorell)*, dins "Homenatge a Joseph Gulsoy, 1" (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, LIII), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2006, 7-12.

Després d'una visió de conjunt de la contrada, ve la constatació que la seva toponímia espon al "re poblament del període carolingi" (9) i assenyalen l'etimologia d'alguns topònims documentats entre el 1000 i el 1100 (10). Hi ha croquis dels camins antics del Baix Llobregat (12).- J. P. E. [22.350]

Albert MARTÍ ARAU, *Governar el deute en temps de crisi. Castelló d'Empúries (1386-1421)*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 40 (2010), 129-179.

La col·lecció de registres notariais de la vila, ara conservats a l'AH de Girona, inclou uns *Capbreus de censals* del consell municipal, on consten tots els deutes de la comunitat municipal ja a les darreries del segle XIV (131-134); era la darrera conseqüència de llargs anys d'endeutament municipal, que ja el 1393 havia portat a la suspensió de pagaments (135-140) i que el 1410 conduiria a la reducció del deute (140-146). Malgrat la reducció, el 1421 el capital en deute pujava a 52.282 lliures i els interessos anuals a 1.402 (147). Dibuixat el ròdol d'on procedien els inversors (149-152), és esbossat el corresponent mercat del deute (152-155) i resumida en quadres la pertinença dels inversors a les diverses capes socials (156-160). Les darreres pàgines ofereixen la llista documentada dels inversors afectats per la suspensió de pagaments del 1393 (166-170) i la dels que anaren acceptant reducció d'interessos (171-179).- J. P. E. [22.351]

Francesc Xavier ALTÉS, *Un singular calendari provinent d'un sacramentari gironí de Castelló d'Empúries*, dins "Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà", Girona 2010. 39-53.

Resumida la tradició manuscrita dels calendaris gironins, l'autor descriu el ms. de París, BNF, lat. 10401, el més antic del bisbat de Girona, procedent de Santa Maria de Castelló d'Empúries, arrabassat pel príncep de Conti, quan en la Guerra de Separació fou virrei de Catalunya. Datable del segon decenni del segle XII, hauria estat copiat en el mateix obrador que donà el sacramentari de Sant Iscle d'Empordà. Comparat amb el santoral d'altres llibres litúrgics gironins, es veu clar que "l'ordit d'aquest calendari és constituït per un de coexistent, creat a partir de martirologis identificables, al qual hom ha sobreposat un calendari litúrgic gironí" (41). Les fonts del santoral, a part de les que provenen de la tradició litúrgica gironina, són la tradició hispànica, el comú a l'antiga àrea litúrgica catalano-narbonesa, i un petit grup de tradició gelasiana i gregoriana. Establerta la 'ratio editionis', el calendari és editat en les pp. 43-53.- J. de P. [22.352]

Magín ARROYAS SERRANO, *El derecho en las páginas del Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura: los temas abordados y sus autores*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXXXIII (2007), 345-357.

Des dels seus primers anys, el "BSCC" es distingí per la constància a publicar els documents fundacionals de les poblacions valencianes posteriors a la conquesta de Jaume I i ací en són recordades unes noranta (346-350), completades pels nombrosos estudis d'Honori Garcia

i Garcia i del seu fill Arcadi Garcia Sanz sobre institucions de Dret Històric Valencià (354-355), també pels de Joan Beneyto i Pérez (355-356).- J. P. E. [22.353]

Ferran OLUCHA MONTINS, *D'activitats artístiques al segle XVIII en l'església de Santa Maria de Castelló*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXXXIV (2008), 311-367.

L'autor comença recordant la seva ja llarga bibliografia dedicada a les activitats artístiques destinades a Santa Maria de Castelló (311, nota 1); en el present article buida llibres diversos de Castelló de la Plana, AM, les anotacions artístiques dels quals són transcrites en apèndix (343-367): volums de *Cuentas pertenecientes a la fábrica de la iglesia...*, *Llibre de rebudes y dates de la administració de la fábrica de la iglesia...*, *Dates fetes per los archivers de la present vila de Castelló de la Plana...*, *Libro de cargo y descargo de la fábrica de la iglesia...*, *Llibre de ornaments et dels contes de lo que esta yglesia parroquial rep y paga...*; se'n dedueix que els darrers decennis del segle XVII Santa Maria de Castelló de la Plana fou sotmesa a una reconstrucció interna total, que amagà les seves línies gòtiques darrere moderns afegits de guix o en què els quadres antics eren substituïts per d'altres de gust actual; tot fou revisat i renovat, fins als llibres litúrgics i als encensers; i si els detalls de l'operació poden ésser coneguts a través de les anotacions textuals dels registres indicats, en les pàgines inicials (312-342) trobem una exposició més ordenada de tot aquell enrenou. El castellanenc i bisbe de Barcelona, Josep Climent i Avinent contribuï a l'operació; algunes de les paraules emprades en les anotacions d'entrades i eixides són desconegudes del DCVB, com el mot 'raselet' ('dorador de raselet': 314, nota 22, lín. 6), però no deu ésser l'única.- J. P. E. [22.354]

Ferran OLUCHA MONTINS, *Noves dades sobre algunes ermites de la ciutat de Castelló*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXXXIII (2007), 151-206.

La segona part de l'article conté transcripció de vint-i-vuit documents de Castelló, AM, *Escriptures de la vila i Judiciari*, relatius a les ermites de Sant Roc del Pla, de Sant Joan Baptista, de Sant Nicolau i de Sant Jaume de Fadrell, datats entre el 1648 i el 1769 (163-206): fan referència a obres o són inventari dels ornaments i atuells que les dites ermites posseïen sobretot durant el segle XVII: ultra les notícies sobre ermites, ornaments i atuells, n'hi ha d'altres de ben interessants, com és ara que Sant Roc del Pla responia a una situació de pesta que afectà Castelló de la Plana 1648, 1649 i 1650 (164, doc. 2); o que Sant Nicolau (antiga mesquita) era la capella per a l'Escola de Gramàtica de Castelló, que el 1593 passava per un moment difícil, car el mestre es dedicava més a fer de procurador davant algun tribunal ("... que no vaia per les corts ni procure per ningú...") que a ensenyar i el consell de la vila, que el pagava, l'amenaçava amb privar-lo del càrrec (160, nota 53).- J. P. E. [22.355]

Inocencio CADIÑANOS BARDECI, *Tres importantes parroquias castillonenses: Onda, Villabermosa del Río y Villareal*, dins "Estudis Castellonencs", 10 (2003-2005 [2008]), 67-76.

Estudis ja publicats i documentació de Madrid, AHN, *Consejos*, permeten a l'autor de presentar el treball dels respectius arquitectes els darrers decennis del segle XVIII com a superadors del barroc i seguidors d'estil neoclàssic sota el patrocini de les autoritats borbòniques i de l'Academia de San Carlos, de València. Hi ha fotografies tant de les obres com de plànols.- J. P. E. [22.356]

Albert VENTURA RIUS, *Un mapa y una descripción inéditos de La Plana de Castellón de 1775, utilizados por Tomás López para abrir su mapa del reino de Valencia de 1788*, dins "Estudis Castellonencs", 10 (2003-2005 [2008]), 87-142.

És sabut que Tomás López no elaborava els seus mapes present damunt el terreny, ans aprofitant els anteriors, mètode aplicat en el seu *Mapa geográfico del reyno de Valencia...*, del 1788 (90-95), basat en 114 respostes a l'interrogatori que ell havia fet arribar, sobretot a rectors de parròquies (95-112). Una d'aquestes fonts fou el mapa i descripció de la Plana de Castelló de fra Manuel Belmont Manrique, carmelità de Vila-real, trobats fora de lloc en el manuscrit 7311 de Madrid, BN (112-114), ací completada amb d'altra de Vila-real, *Arxiu parroquial*, i *Arxiu municipal*, i de Castelló de la Plana, *Arxiu de protocols* (115-116, on trobem referència a ordres de castellanització del 1770 i 1787, tant de l'església com de l'escola: 116, nota 125). Les pàgines següents reproduïxen lletres entre els López i Belmont, el mapa i sobretot la descripció d'aquest darrer de les poblacions i altres detalls notables de la Plana (117-125). Les darreres pàgines encaren dades, sobretot topònims, de Belmont i de López (125-128) i esmenten les col·laboracions tant de Belmont com d'altres corresponsals en successius mapes de López (128-135). Clouen l'estudi sis pàgines de reproduccions de mapes, complets o fragmentaris (136-141).- J. P. E. [22.357]

Flocel SABATÉ, *La construcción ideológica del nacimiento de Catalunya*, dins *Castilla y mundo feudal. Homenaje al prof. Julio Valdeón, I-II-III*, Valladolid, Junta de Castilla y León, Ayuntamiento de Valladolid 2009, I, 95-110.
Article només conegut per referència.- J. P. E. [22.358]

Víctor FUSES NAVARRA, *L'aixecament d'una frontera: entre la farga catalana del segle XVII i la mine-ria a Escaró del segle XX*, dins "Ibix", 6 (2008-2009), 251-267.
La primera part del treball, de tema coincident amb el d'ATCA, presenta un resum de la història de la farga catalana, de les seves primeres matèries, del procés productiu, estructura global, el forn i la trompa d'aigua o trompa dels Pirineus, necessària per al funcionament de la farga. Remarca que el *Tractat dels Pirineus* s'ha de repensar des de la perspectiva siderúrgica, perquè la muntanya de la Catalunya Nord ha estat ferrera i interessava a França d'apoderar-se'n, empobrint-ne Espanya. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.359]

Marc CONESA, Mélanie LE COUÉDIC, Elisabeth BILLE, Carine CALASTRENC, *Essai de modélisation spatiale d'une source notariale. Les contrats de parcerias et leurs dynamiques (Cerdagne, Pyrénées de l'Est, XIII-XVIII siècle)*, dins "Ceretania. Quaderns d'Estudis Cerdans", 5 (2007), 89-100.
Els autors han aplegat en els protocols notariais de Puigcerdà, AHC, quatre-cents set contractes de parceria datats entre els segles XIII i XVIII i estudien llurs esquemes de localització donada per la respectiva col·locació en l'espai cerdà per la relació amb Puigcerdà, amb els poblets de la plana o amb les masies escampades, recordant, però, que fins al començament del segle XX han estat normals els contractes només de paraula entre els contractants i que, doncs, nombre de pactes no deixaven constança notarial escrita; els autors hi constaten modificacions en temps de llarga durada.- J. P. E. [22.360]

M. Teresa MATAS I BLANXART, Josep M. PALAU I BADUCELL, Pere ROVIRA I PONS, *Santa Maria de Cervià de Ter: estudi de les pintures murals del transsepte*, Barcelona, Amics de l'Art Romànic (IEC), 2008, 64 pp.
Tot temple cristià altmedieval havia de donar als fidels la sensació que era un imitació més o menys llunyana de la glòria i per això no es considerava completa fins que les pintures murals li havien assegurada aquesta característica, i Santa Maria de Cervià de Ter no en fou excepció i sortosament s'han salvat d'aquella decoració "dos grans murals, que ocupen les parets nord i

sud del transepte" (9); descrites les pintures (11-14) i col·locades en llur context, tant geogràfic com històric i artístic (15-42), serien posteriors al 1130 (43-46); són transcrits i traduïts dos documents fundacionals de Santa Maria de Cervià de Ter (49-54) i reproduïdes les pintures (52-60).- J. P. E. [22.361]

Roser PUIG TÀRRECH, *Els proveïdors d'aiguarent de la Conca de Barberà a la companyia Sunyer de Reus (collita 1774-1775)*, dins "Misc. Navarro Miralles", 245-253.

El fons que ha proporcionat les dades per a aquestes pàgines és l'AH de Tarragona, *Registre d'Hipoteques de Montblanc*, després de recordar que des de mitjan segle XVIII la producció de vi i la fabricació d'alcohol augmentaren molt considerablement, encara que només fos perquè la vinya era molt més resistent i productiva que el cereal; ací tenim un quadre sinòptic dels proveïdors d'aiguarent dels pobles de la Conca als Sunyer de Reus, després del qual segueix informació de l'estat de comptes de cada un dels proveïdors dels pobles de l'Espluga de Francolí, Montblanc, Sarral, Vilanova de Prades i Vimbofí (247-249) i resum dels altres pobles (250-253).- J. P. E. [22.362]

Ramon AMIGÓ i ANGLÈS, *Onomàstica del terme municipal de Constantí* (Treball de l'Oficina d'Onomàstica, 15), Barcelona i Constantí, Institut d'Estudis Catalans i Síndicat Agrícola de Constantí, 2008, 304 pp.

Després d'unes pàgines generals, que recorden el nom, la història i el règim hidrològic de la vila, vénen, a partir de la 13 la realitat més aproximada a l'onomàstica, com són els sectors rural (13-19) i urbà (19-24) de la població, després de les quals ja ens enfrontem amb elements genèrics de l'antroponímia: cognoms, prenom i renoms amb llurs variants (24-32). Indicades les fonts documentals en arxius, manuscrits i impresos (34-39) i feta visible la realitat geogràfica en tres mapes (41-45), ens trobem amb la llista alfabètica de noms, per a cada un dels quals és indicada la realitat denominada i, normalment, repetida la frase en general antiga que la documenta (47-292); són agrupats en apèndix els noms relatius a un mateix accident geogràfic, a antroponímia o els de les cases (293-298).- J. P. E. [22.363]

Miquel S. JASSANS, *Onomàstica de Duesaigües i el seu terme* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, xiv), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 110 pp.

Pertanyent a la baronia d'Escornalbou, repoblat els darrers decennis del segle XII i els primers del XIII amb gent sobretot de l'Alta Anoia, també del comtat d'Urgell i àdhuc del Rosselló i Occitània, Duesaigües i els seu terme municipal han conservat la pròpia onomàstica en l'arxiu del Castell d'Escornalbou i a Tarragona, AHA, sobretot en els manuals notariaus que arriben al 1271 i AH, en alguns volums d'hipoteques, en documentació impresa i en la memòria d'alguns dels seus habitants (15-19). El cos del llibre conté la llista alfabètica dels noms, tant antropònims com topònims, completats amb la corresponent localització i amb la transcripció de la o les frases anteriors al segle XIX, on el dit nom és documentat (23-104). En apèndix són aplegats, també per ordre alfabètic els cognoms, els noms de les cases, els de les partides de terra i els cognoms de la gent de la baronia entre 1271-1310 (105-106). Hi ha croquis tant del terme com de la vila (20-21).- J. P. E. [22.364]

Joan VENY, *Scripta eivissenca i lingüística diacrònica*, dins *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Eivissa i Formentera (16 i 17 de maig de 2008)* (Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, 18), Barcelona, Eivissa, Formentera, Institut d'Estudis Catalans i Institut d'Estudis Eivissencs 2010, 47-59.

Joan VENY, Àngels MASSIP, *Scripta eivissenca* (Biblioteca de Dialectologia i Sòciolingüística, xiv), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2009, 368 pp.

Explicat el concepte tècnic de ‚scripta‘ (“trets de l’oralitat en l’escriptura amb contribució d’elements propis de la respectiva varietat parlada”) en les primeres pàgines d’ambdós títols, trobem dins el primer síntesi de les esmentades varietats, seguint cada una de les parts de l’oració, amb la indicació, en cada cas, de l’any en què la dita variant és documentada. Dins el segon títol tenim aplegada la documentació eivissenca de base, del 1373 ençà, en general ja publicada, donant ací indicació de la font immediata d’on cada document o text prové; assenyallem, per la seva proximitat al present anuari, la llista tant de llibres com d’altres paraments litúrgics, de l’església de Santa Maria d’Eivissa l’any 1400 (33-34); són setanta-cinc els corresponents als segles XIV-XVIII (25-201); cada una de les peces és completada amb un estudi filològic. Al final hi ha glossari alfabètic de mots documentats (283-361).- J. P. E. [22.365-22.366]

Miquel PUJOL I PLANELLES, *Pintors i retaules dels segles XIV i XV a l’Empordà* (Monografies Empordaneses, 9), Figueres, Institut d’Estudis Empordanesos 2004, 314 pp.

L’escorcoll sistemàtic dels registres notarials dels pobles de l’Empordà, sobretot dels conservats a l’AH de Girona, ha posat a les mans de l’autor noranta-cinc contractes de pintura de retaules durant aquells dos segles, setanta dels quals són inèdits, tots transcrits al final del llibre. L’autor, de més a més analitza les característiques pictòriques, estilístiques i estètiques dels retaules conservats ‘in situ’ o en museus diversos del país o de fora. El conjunt permet de fer-se una idea de l’ambient cultural del comtat d’Empúries i en particular de la seva capital, Castelló d’Empúries de la Baixa Edat Mitjana.- J. P. E. [22.367]

Toni DONADA MADIROLES, *Origen i toponímia a l’entorn de la Donada de Sant Joan de Fàbregues*, dins “Ausa. Publicació del Patronat d’Estudis Osonencs”, XXII (2006), 515-549.

Les vint-i-quatre fotografies i croquis que acompanyen el text i les pàgines complementàries amb el mapa final ajuden el lector a fer-se una idea força exacta de l’indret, ja documentat el 968 i molt més en els segles posteriors (516-527). Els topònims presents en la documentació són explicats un per un, aplegats en grups homogenis, des de masos a guals i passants (528-547).- J. P. E. [22.368]

Èrika SERNA I COBA, *Un mestreig d’aprenentatges d’oficials de ploma a Figueres*, dins “Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos”, 40 (2009), 221-229.

L’autora presenta recull de quaranta-set documents notarials, que donen fe de la pràctica feta per aprenents de l’art de notaria en diferents despatxos de notaris públics del col·legi de Figueres, entre el 1616 i el 1832. N’és donada la llista cronològica, amb esment del titular de la notaria, el nom de l’oficial de ploma i la durada de la feina en la notaria, amb indicació de font arxivística en l’AHG o en l’AHC de l’Alt Empordà.- J. de P. [22.369]

Èrika SERNA J COBA, *El Col·legi de Procuradors Causídics de Figueres*, dins “Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos”, 41 (2010), 295-310.

Repassada la minsa bibliografia sobre aquesta figura processal en el dret català, l’autora se centra en l’estudi del col·legi de Figueres: creat el 1759 per Ferran VI, a petició d’un grup de tretze procuradors de Figueres, rebé de seguida les ordenances de funcionament: dia de celebració del patronatge, nomenament bianual dels càrrecs, celebració de juntes, torn d’ofici, ‘numerus clausus’ de col·legiats (8), certificats de pràctica, pas preferent de les vacants de pares

a fills o de sogres a gendres, drets d'accés al col·legi, deontologia professional, reforma dels establiments, etc. En apèndix, és publicat el document de creació del col·legi.- J. de P. [22.370]

Miquel Àngel FUMANAL I PAGÈS, *L'orfebreria a l'arciprestat de l'Alt Fluvià, segles XIII-XIX. Notes per a l'estudi*, dins "Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca", 19 (2008), 65-76.

Ressenya ràpida a través de documents de l'AHC de la Garrotxa, que precisen notícies en l'arc de temps indicat, sobre confecció d'objectes d'orfebreria, la majoria d'ús litúrgic, concentrada en l'església de Sant Esteve d'Olot.- J. de P. [22.371]

Irene BRUGUÉS I MASSOT, *Nova troballa d'inscripcions funeràries a la parròquia de Fortià (Alt Empordà)*, dins "Paratge. Quaderns d'Estudis de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia, Vexil·lologia i Nobiliària", 20-21 (2007-2008), 215-223.

Recents obres d'acondicionament del paviment del temple parroquial han posar al descobert la tapa d'una ossera fins ara desconeguda. Són ací transcrites les inscripcions de sis làpides dels segles XVII i XVIII, tres en llatí i tres en català. Hi ha fotografies.- J. P. E. [22.372]

Ana Isabel LAPEÑA PAÚL, *Fraga, de medina musulmana a villa cristiana*, dins "Revista de història Jerónimo Zurita", 76-77 (2001-2004 [2004]), 241-367.

Trajectòria de la vila de Fraga des de la seva pertinença a la Marca Superior o Extrema del regne musulmà de Còrdova els darrers temps islàmics fins a les envistes del segle XIV. La base informativa per a l'època musulmana són les històries d'autors musulmans que inclogueren notícies sobre la comarca i la ciutat de Fraga; per a l'època cristiana, els documents d'ACA o de fons aragonesos i en particular el *Libro de privilegios de Fraga y sus aldeas* (242), els documents són en llatí i els resums originals o rúbriques en català (325). Entre les pàgines 243-278 assistim a una descripció de la comarca i de la població musulmanes; el 17 de juliol del 1134, al darrer rei de la dinastia d'Aragó, Alfonso I, li era esclafat l'exèrcit i ell moria al cap de poc (279-290), confirmant el testament que deixava el regne als ordes militars del Temple i de l'Hospital (291: dels quals passà al comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, [per pacte de Girona, extrem del qual aquestes pàgines no diuen res]) (291); ell, 'prínceps Aragonensis' conqueria Lleida i Fraga el 24 d'octubre del 1149, on restaria una important població musulmana; foren posades en mans d'Arnau Mir de Tost potser en concepte de 'tenència', després en les dels Montcada, i els privilegis consignats en el *Llibre dels privilegis de Fraga* (294-352), que permet de resseguir les fonts de treball i de riquesa de la vila, en el qual també era integrat el Call jueu (254).- J. P. E. [22.373]

J. CANAL, E. CANAL, J. M. NOLLA i J. SAGRERA, *El palau comtal de Girona. De la fundació a la desaparició* (ca. 500- segona meitat del segle XII), dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 224-234.

Prosseguint llurs treballs d'història urbana de Girona, els autors exposen els resultats de les darreres excavacions dutes a terme al recinte de casa Pastors i plaça de la catedral de Girona, que testimonien l'existència d'un edifici de govern tardoantic reciclat en època carolíngia. Aquest edifici ha deixat rastres documentals que els autors citen i estudien: un document actualment perdut, vist i resumit per Pujades, sobre el repartiment de la ciutat de Girona entre els comtes Ramon Berenguer «Cap d'Estopes» i Berenguer Ramon «el Fratricida»; i el doc. del 28 d'abril del 950 (*Catalunya Carolíngia*, V-II, n. 290), pel qual el comte Borrell dona al seu fidel Oderic l'edifici en qüestió. A part d'aquests, són citats altres documents referents a altres

casos comtals situades entre el castell de Gironella i la catedral, donades al clergat: un document del 988 (MARTÍ, n. 130) i un altre del temps de la comtessa Ermessenda, any (*Cartoral de Carlemany*, n. 80). El desenllaç de l'antic palau comtal es precisa per un doc. del 1189: l'immoble és donat a la Canonja pel seu possessor, Tizó, un fidel del comte, que l'havia rebut d'ell anteriorment. Per aquest i per un altre doc. del 1193 es pot conjecturar que aquest Tizó era parent d'un altre Tizó, veguer de Barcelona, castlà del comte de Castelldefels i feudatari de l'abat de Sant Cugat del Vallès. Els autors citen aquests dos documents pels registres que se n'han conservat al *Llibre d'Arxivació de la Sagristia Segona* i *Llibre d'Arxivació de la Pabordia de Desembre*. N'existeix l'original: Són els números 471 i 507 de la sèrie ACG, Pergamins s. IX-XII, en curs de publicació. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.374]

J. M. NOLLA i BRUFAU, *Les muralles de la Força Vella. Dades arqueològiques i documentals*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 246-254.

Les fortificacions de la ciutat romana de Girona —la Força Vella— són estudiades des del punt de vista arqueològic, documental i iconogràfic, segons la metodologia assajada en els treballs del grup d'història urbana de Girona, que ha donat resultats ja comentats en aquest anuari (cfr «ATCA», 26 (2007), 739-778) i que es confirmen en l'article present, gràcies a una exploració atenta i crítica de la documentació més antiga de l'ACG i de l'ADG, recollida en les sèries de pergamins i en els quatre cartorals dels dos arxius. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.375]

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *Fragment d'un antic responsorial de la catedral de Girona*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 71-74.

El fragment prové del relligat del volum 381 de la secció *Monacals. Hisenda. Girona*, de l'Arxiu Reial (ACA) i és el fragment 1, 'olim' Vària VIII. Acompanyava d'altres fragments gironins d'un altre responsorial del segle XII, estudiats i editats pel mateix Gros el 2004. L'actual fragment remunta al primer terç del segle X i segurament és una petita anella que relliga la litúrgia gironina amb la franco-romana implantada a Narbona per l'arquebisbe Nebridi. Descriu el fragment en la seva materialitat i edita el seu text, Gros l'emmarca en la forma antiga de fer llistes de responsoris posats en l'ordre cronològic de les festes de l'any litúrgic, més tard seleccionats per acabar formant "el model del responsorial gironí testimoniat per l'Antifoner de Sant Feliu de Girona (73), estudiat i editat el 1995 per Josep M. Marquès i el mateix Gros.- J. de P. [22.376]

Marc SUREDA, Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *El Sacramentari de Sant Feliu de Girona*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XVII (2009), 83-210.

Ponderada l'antiguitat de l'obra, vista en relació amb d'altres sacramentaris i fragments de sacramentaris catalans i assenyalada la bibliografia, els autors en descriuen el contingut, el daten de la primera meitat del segle XII i suposen que fou escrit i decorat a Girona per un professional de l'escriptura o en una copisteria 'ad hoc'. Una rècula de característiques del contingut detallades pels autors els inclinen a pensar que fou originàriament escrit per al bisbe i els seus actes litúrgics propis. De més a més, conté l'ofici de sant Carlemany, que no se celebrava a Sant Feliu, cosa que vol dir que és de la catedral o d'una església que en depenia, i que en un determinat moment recalà a Sant Feliu. Una sèrie d'afegits i de notes indica que el llibre fou repetidament ajornat i així és un testimoni interessant de la litúrgia de la catedral de Girona al segle XII. El santoral del sacramentari reporta sants hipanovisigots, compensats amb una bona rècula de sants francoromans i abats benedictins també canonitzats. Hi ha cinquanta-cinc misses votives, gairebé en el mateix ordre que en el sacramentari de Ripoll; la col·lecció, doncs,

forma part de la tradició de misses votives catalanonarboneses. Establerta la 'ratio editionis', els autors presenten l'edició crítica i anotada, amb indicació de fonts i paral·lels. Al final és donada la taula de peces (antífones, capítules, evangelis, lectures, oracions, prefacis, responsoris, tractus, versos i altres peces particulars).- J. de P. [22.377]

Jesús ALTURO, *Escriptors llatins de la Catalunya altmedieval: el prevere Ermengol de Llers, escriptor públic de Girona*, dins "Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà", Girona 2010, 87-90.

Durant segles, l'Església ha utilitzat un llenguatge caracteritzat per la seva claredat i senzillesa; l'autor, partint d'un llibre sobre el llenguatge religiós publicat per Marquès el 2000, presenta el personatge Ermengol de Llers, fill d'Arnau de Llers, que primer féu carrera com a escriptor públic i després com a canonge de Girona. L'autor el destaca d'entre els seus contemporanis per la correcció gramatical i la claredat d'expressió de les escriptures redactades entre el 1179 i el 1189; en transcriu dues ja publicades.- J. de P. [22.378]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *La institució de la festa de sant Carlemany a la Seu de Girona i els textos hagiogràfics del seu ofici litúrgic*, dins "Miscel·lània Litúrgica Catalana", XVII (2009), 211-272.

L'autor comença recordant l'interès i les publicacions dels erudits sobre les lliçons de Matines pròpies de la festa i les discussions que van generar; i intervé en el debat, revisant acuradament les fonts litúrgiques que han sobreviscut, remuntant-se a través de còpies modernes a les desaparegudes, i aportant documentació manuscrita nova, amb la qual cosa ha pogut recuperar i identificar "gairebé tots els textos generats o simplement utilitzats, a la Seu de Girona i en els breviaris diocesans al voltant de la figura, la gesta gironina i la festa litúrgica de Sant Carlemany" (215). Un primer apartat exposa la institució de la festa, l'any 1345, per iniciativa del bisbe Arnau de Mont-rodon, amb anàlisi del document institucional i dotal, críticament publicat en l'apèndix primer. Inicialment la festa era exclusiva de la catedral i manada commemoració en les altres esglésies del bisbat, al capdavant se celebrà a tot el bisbat. Una segona secció és dedicada a l'anàlisi de l'ofici de sant Carlemany, documentat en la consuetudina de la catedral del 1360, demostrant que els elements no coincidents amb els del comú de confessors, provenen de la catedral i capella palatina d'Aquisgrà, d'entre 1170 i 1190. Una tercera secció estudia els textos carolins del llegendari santoral de la catedral de Girona i ací rau la força de tot l'estudi. Manejant-se molt bé entre el material perdut i el supervivent a Girona i el material escampat entre Barcelona i París, l'autor aconsegueix dreçar un catàleg raonat del material carolí emprat en les lectures de l'ofici de Girona: 1) *Legenda sancti Caroli*, publicada en l'apèndix 3; 2) *Tractatus de captione Gerunde*, publicat en l'apèndix 2b; 3) *Vita Caroli*, publicada en l'apèndix 2a; 4) una versió lliure i interpolada del *Pseudo-Turpi* o crònica hispana de Carlemany. En els apartats posteriors són estudiats els tres primers textos, de cada un dels quals és donada relació de manuscrits, distingint les recensions completes, les incompletes i les seleccionades, les còpies, les edicions i les traduccions. Finalment analitza els testimonis de la lectura genealògica i els seus testimonis: dos breviaris de l'ACG i un altre de perdut. Resumint les aportacions del treball, que depassen la temàtica de la festa gironina de sant Carlemany, hom pot dir que en l'ofici de la catedral hi pesa la *Aachener Vita Caroli* i l'ofici aquisgranenc *Regali natu*. D'altra banda, el *Tractatus de captione Gerunde* no pot ésser considerat un text tardà crític amb la prohibició de la festa decretada pel papa el 1484, ans és ben anterior a la institució de la festa. L'autor demostra que la *Legenda sancti Caroli* és la lectura "de la qual foren espigolades les frases que constitueixen les lliçons abreujades per als breviaris, divulgades per les edicions de Villanueva i de la *España Sagrada*" (248), i la comparació del *Tractatus* i la *Legenda* manifesta que aquesta és una reducció de l'altre. El *Tractatus* seria, doncs, el relat carolí primigeni que el bisbe Arnau de Mont-rodon féu servir per a justificar i documentar la festa que instituïa.- J. de P. [22.379]

Miquel Àngel CHAMORRO TRENADO, *L'església de Sant Feliu de Girona al segle XIV: els constructors anònims*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 235-245.

Els llibres de l'obra de Sant Feliu de Girona, conservats a l'ADG, permeten estudiar el personal subaltern i anònim —pedrers, manobres, traginers, fusters, ferrers, calciners, vidrers— que va contribuir tant com els mestres d'obra en el resultat final. Permeten també de constatar la dedicació laboral —de sol a sol—, les nombroses festes religioses escampades al llarg de l'any, la divisió del treball, els salaris —variables segons l'especialització—, l'afiliació de la mà d'obra i la seva procedència gairebé exclusiva de la ciutat. L'autor estudia detalladament el personal d'oficis i la seva estratificació. I dedica un apartat llarg a analitzar la participació de les dones, força excepcional, en la construcció del temple, doblada sovint amb la de llurs fills i filles. La causa en podria ésser la devoció popular al màrtir Feliu. Com és sabut, Pere III havia proposat demolir el temple de Sant Feliu, edificat davant la muralla de Girona, a causa dels problemes que implicava aquesta situació en temps de guerra. La reacció de la ciutat fou contundent: el gironins es van comprometre a acabar la construcció i les reparacions de l'església i, a més, a fortificar-la. Hi ha gràfics de l'evolució constructiva de l'església i dels guanys de les diverses categories de treballadors, dones incloses.- J. de P. [22.380]

Jordi DALMAU, *El rastre dels comunidors, la litúrgia de la meteorologia*, dins "Revista de Girona", núm. 246 (Gener-Febrer 2008), 50-55.

Durant segles l'únic mitjà de defensar-se del mal temps era la pregària, sobretot la litúrgica, que l'exorcitzava; els rituals dels bisbats contenien els corresponents exorcismes, que eren recitats al bellmig del temporal; se'n deia 'comunir' i el lloc específic per a la dita pregària, 'comunidor'; l'autor reproduceix la pàgina adient del *Rituale Gerundense* del 1550 (52) i dóna fotografia de vuit comunidors de diverses parròquies gironines, salvats fins ara.- J. P. E. [22.381]

Eulàlia MIRALLES, *L'ambient cultural de la Girona del segle XVII. Les cartes d'Alexandre de Cartellà a Jeroni Pujades*, dins "Revista de Girona", núm. 249 (juliol-agost 2008), 43-48.

Aquestes pàgines documenten l'existència d'un grup de gironins amics de Jeroni Pujades, de les quals Alexandre de Cartellà podia ésser el centre; les lletres adreçades a Pujades ens informen que els Cartellà donaven per segur que la raguèlia havia tingut almenys vint-i-tres successius hereus legítims i que Carlemany els hauria confirmada la situació precedent; la relació amb Pujades permet de veure l'atenció amb la qual les dades dels llibres d'història eren compulsades amb els documents de l'arxiu familiar.- J. P. E. [22.382]

Francesca ESPAÑOL, *Las manufacturas arquitectónicas en piedra de Girona durante la Baja Edad Media y su comercialización*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 39 (2009), 963-1001 pp.

Girona, i en concret Pedret amb les seves pedreres als peus del Montjuïc gironí, ha estat de segles proveïdor de peces de pedra fabricades en sèrie per a tot Catalunya; l'autora es fixa en la dita indústria els segles XII i XIII i converteix aquestes pàgines en una bibliografia de les construccions en les quals foren aprofitades les dites pedres prefabricades, començant per les columnes del claustre de Sant Cugat del Vallès i seguint per Santes Creus; la dita bibliografia és aplegada i de vegades comentada en les notes a peu de pàgina, on no manquen transcripcions de fragments textuals de la documentació medieval. No cal dir que el primer monument que aprofità la pedra de Pedret és la catedral de Girona. Les pàgines 992-1001 reproduïxen disset fotografies d'altres tantes obres esmentades en text i notes.- J. P. E. [22.383]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ (†), *L'escultor Arnau Cadell i el claustre de la Seu de Girona*, dins "Miscel·lània Litúrgica Catalana", XVI (2008), 163-168.

Una de les impostes del claustre de Sant Cugat del Vallès acredita Arnau Cadell com el seu autor. Les filiacions estilístiques entre aquest claustre i el de la catedral de Girona ja fa temps que han estat establertes. És publicat ací el testament d'En Cadell, pergamí 7589 del fons de la Pia Almoïna de l'ADG en edició pòstuma de Josep M. Marquès i Planagumà (†). És del 1221 i la raó que explica la seva presència en l'arxiu gironí són els drets que Cadell posseïa en el mas Albert de Bevià (Madremanya), adquirits per via d'una penyora que no li fou rescatada, i per ell llegada a la Pia Almoïna. El mas fou establert a fi de dotar els sufragis promesos al donador en un document de l'abril del 1243, del qual són ací publicats referència arxivística i regist.- J. de P. [22.384]

Brígida NONÓ, *Trencant el silenci de la mort: les inscripcions del claustre de la catedral de Girona*, dins "Revista de Girona", núm. 235 (març-abril 2006), 35-39.

L'actual claustre de la seu gironina conserva cent seixanta-cinc làpides sepulcral amb les corresponents inscripcions que proporcionen informacions d'autèntica pedra picada i permeten de refer les biografies de nombre de persones, normalment d'església, que hi foren sepultades; són transcrites les inscripcions de dues, en ambdós casos d'entorn el 1330, Pere des Pla i Simó de Sexà. Hi ha cinc fotografies.- J. P. E. [22.385]

Miguel Àngel CHAMORRO TRENADO, *La tecnologia constructiva en l'època medieval. L'exemple de l'església de Sant Feliu de Girona*, dins "IX Trobada Ciència i Tècnica", I, 479-490.

Part de tesi doctoral, del maig 2004, que ve a sumar-se als estudis sobre llibres d'obra dedicats a les catedrals de Girona, Mallorca i Tortosa; en el nostre cas, l'estudi abasta els llibres tant d'entrades com d'eixides dels anys 1349-1391 i es fixa sobretot en els instruments utilitzats en la construcció per paletes i manobres, no pas les de fusters i ferrers, que devien ésser de propietat particular. És particular la informació abundant relativa a la construcció d'encofrats i bastides (485-486); l'autor aplega l'altra en les seccions d'eines (481-484), ginys (584-485). Hi ha sis reproduccions fotogràfiques (487-489) i bibliografia (490).- J. P. E. [22.386]

Josep CANAL, Eduard CANAL, Josep M. NOLLA, Lluís PALLÍ, Jordi SAGRERA, *La construcció de la muralla medieval del Mercadal en el darrer terç del segle XIV*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XLIX (2008), 59-86.

Una seixantena de documents d'ACA, *Canc.*, *reg.* i d'arxius locals gironins, ací analitzats, han permès de resseguir la construcció de la muralla del Mercadal, propugnada pel rei Pere III per la guerra amb Castella, i sufragada per un sistema de talles i imposicions, suportades a contracor pels gironins. El treball combina les dades d'arxiu amb les troballes de les prospeccions, sintetitzades en plànols. Una fotografia de començament del XX permet de conèixer la darre- ra situació de la muralla.- J. de P. [22.387]

Elvis MALLORQUÍ, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII-XIV*, dins "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", XX (2009), 277-297.

Resum de tesi doctoral. Disposant d'una bona informació del delme episcopal gironí, l'autor analitza la institució parroquial en els ardiaconats de Girona i de la Selva del bisbat de Girona. La parròquia seria la successora de la 'vil·la' com a entitat estructuradora del territori i, en algun cas constatat, l'església s'alçà damunt la 'vil·la' i àdhuc aprofitant-ne elements. En la parròquia se sumava el conjunt de drets i prestacions que els fidels pagaven a la institució

Església. La parròquia era també la institució que transmetia l'ensenyament religiós i les directrius de la jerarquia eclesiàstica. La parròquia acomunava hàbitats esparsos i proporcionava les ocasions d'actuar i manifestar-se públicament i era un dels escenaris principals de les relacions socials del món rural: aliances, lluites, tensions. L'autor subratlla la vellúria de la major part de parròquies: el 75% existia abans del 1100 i s'hi haurien d'afegir aquelles, també antigues, que no són documentades. A Girona els castells foren particularment importants en zones allunyades de la ciutat, com la Vall d'Hostoles, el litornal o el vescomtat de Cabrera. El delme és institució eclesiàstica que deriva de l'Antic Testament i element bàsic de l'economia, també dels senyors, laics o eclesiàstics; el bisbe n'és el senyor eminent i en controla els canvis de titularitat. La parròquia és, de més a més, una comunitat viva amb els seus clergues responsables i amb laics que hi despleguen activitats: obrieres, confraries, sindicatures. Entre la fi del segle XIII i la primera meitat del XIV, la parròquia es desdobla en la universitat o forma organitzada en què els caps de casa assumeixen, d'acord amb els senyors, una sèrie de competències en defensa, imposició fiscal i gestió de béns comunals o erms.- J. de P. [22.388]

Joan VALERO MOLINA, *La situació artística a Girona durant el primer quart del segle XV*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XLIX (2008), 567-593.

A base de bibliografia publicada i de documentació inèdita de l'AHG, l'autor detalla les activitats dels pintors Borrassà: Guillem I, Guillem II, Lluís, Francesc, Pere, Jaume, Honorat i Asbert, amb atenció especial damunt Lluís i Francesc, entorn al qual es mogueren Miquel Canelles, Pere García de Peñafiel i Joan Nialart. Sense connexió aparent amb els Borrassà destaquen Pere Pinyana, Nicolau Verdera, Domènec Matalí, Bernat Payret, Joan de Sant Pastor, Joan Súdria o Pidra, el convers Pere Ginestà i Ramon Solà. L'orfebreria era monopolitzada per Francesc Artau; es relacionaven amb ell Narcís i Nicolau Estrader, Pere Martí, Bernat Torroella, Bartomeu i Simó Vinyes, Pere Àngel i potser el borgonyó Perretus Paylot. Pere Oller dominava el camp de l'escultura i es relacionaven amb ell Pere Vilar, Antoni Canet, Pere Bassa, Arnau Sanç, Ramon Boet i Francesc Joan. Hi havia un bon nombre de 'lapicides' d'origen forà: normands, bretons, borgonyons i auvernesos. Joan Vidal era il·luminador de llibres, Joan de Cadella, escriptor de lletra rodona. Esteve Barceló, Tomàs Molton, Joan Alcarag i Joan Colomer eren broadors.- J. de P. [22.389]

Pere FREIXAS I CAMPS, *Narcís Coromina, argenter quatrecentista de Girona*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XLIX (2008), 187-196.

L'autor dona a conèixer l'argenter Narcís Coromina, de Girona, conegut gràcies a quatre encàrrecs, que foren documentats. El juny de 1437 va contractar una creu per a la parròquia de Caldes de Malavella. En féu una altra per al convent de framenors de Girona, esmentada en un contracte del 1442. El febrer del 1439 es comprometia a fer la creu de la parròquia del Mercadal. El gener de 1432 va contractar una creu per al convent del Carme, de Girona; el setembre de 1440, una altra per a la parròquia de Ridaura, alhora que treballava per a Sant Llorenç del Munt. El 1441 es comprometia a fer dos canelobres de plata per a Vilabertran. L'any sobre contractava una altra creu per al Convent del Carme gironí. Els documents provenen de l'AHG, notari J. F. Calvó i són publicats en apèndix. També són publicats dos extrets dels registres del notari Guilana, d'inventaris d'argenteria: del monestir de Sant Martí Sacosta (8 maig 1517) i de la Seu (17 maig 1527).- J. de P. [22.390]

Elvis MALLORQUÍ, *Les celleres medievals de les terres de Girona*, dins "Quaderns de la Selva", 21 (2009), 117-148.

Precisada la diferència entre sagrera i cellera i recordades les aportacions anteriors al tema, l'autor concentra la seva atenció en les celleres del bisbat de Girona, seguint la metodologia aplicada a les del bisbat d'Elna, que es basa tant en documents literaris com en dades de la cartografia de plànols napoleònics. Tot seguit Mallorquí esbossa una història de la formació de sagreres al bisbat de Girona des del segle XI: durant el segle XII apareixien els castells, els mercats, les viles noves i les franqueses, i en els segles XIII i XIV es formaren les celleres; s'han identificat 36 sagreres i 71 celleres en els ardiaconats de Girona i de la Selva, resumides en quadre, on consta el primer any de documentació i la posterior, car en general les proves arqueològiques han desaparegut per obres posteriors. Hi ha bibliografia, dues taules i un mapa.- J. de P. [22.391

Eduard SIERRA VALENTÍ, *L'altra cara de la Girona medieval*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", 38 (2008), 127-145.

Eduard SIERRA VALENTÍ, *Captius de Sarraïns. Llicències per a demanar caritat dels bisbes de Girona (1376-1415)*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 38 (2008), 385-428.

L'ADGirona, *Quesitòria*, consta de sis volums en foli, on son copiades les concessions d'acaptar, que permeten de conèixer el text complet de les dites concessions: no es donava permís d'establir una bacina estàtica per a la capta, extrem exclusiu de l'orde de la Mercè. Atesa la freqüència de l'activitat corsària, sobretot de la practicada per sarraïns, que portava a l'empresonament de cristians i a l'exigència de rescat, extrems que constaven en el text de la llicència (390-391), són successivament resumits els casos de captius gironins, presentats segons les comarques del bisbat (392-405), també els de captius forasters (els dels Països Catalans, els d'Aragó, Sardenya, Sicília, Castella, França i els de l'Orient europeu: 406-419). En són transcrits nombre de fragments i en apèndix deu mostres de lletres (420-428).- J. P. E. [22.392-22.393

Eduard SIERRA VALENTÍ, *Lletres dels consellers de Barcelona als jurats de Girona (segles XIV-XV)*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", L (2009), 139-172.

Resumides les dades sobre la formació de les escrivanies de les dues ciutats i sobre llurs oficials, l'autor assenyalava que els esborranys de la correspondència municipal de Barcelona es conserven a partir de l'inici del segle XIV, les lletres closes a partir del 1381, les patents, del 1433. D'entre les lletres dels consellers barcelonins, són transcrites les adreçades als jurats de Girona, sovint responen a consultes d'aquests. L'arc temporal va del maig del 1382 a l'abril del 1496 i han estat buidats els trenta-cinc primers volums de lletres closes de l'AHMB. La transcripció, literal i íntegra, és completada amb les dades arxivístiques corresponents, amb un brevíssim regest del document, amb notes sobre personatges esmentats i el caràcter singular d'algunes d'elles.- J. de P. [22.394

Maria Mercè COSTA, *Les dames gironines del monestir de Jonqueres*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XLIX (2008), 123-133.

Resumida la història de la institució religiosa de Jonqueres (convent per a dames de la noblesa que s'hi recollien abans de casar-se, després d'enviudar o per d'altres circumstàncies, l'autora dóna la llista de les dames gironines que ha pogut constatar a l'arxiu del monestir (ara a ACA, *Ordres religiosos i militars, sèrie Universitat*), on consten les dades transmeses: filiació, casament, professió, mort. Hi ha dades des del segle XV al 1808. Les dames són de les famílies Agullana, Barutell, Blanes, Carreras, Cruïlles, Desbach, Descatllar, Dusai, Foixà, Lanuça, Margarit, Miquel, Palou, Rocabertí, Sampsó, Santapau, Sarriera, Senesterra, Vallgornera, Vilademany i Xammar.- J. de P. [22.395

Joan DOMÈNECH MONER, *Artistes i artesans gironins (o vinculats a Girona) en els retaules de Lloret de Mar*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" XLIX (2008), 153-186.

Creuat l'AP de Lloret el 1936 i salvats només els documents que n'havien extret Emili Martínez Passaperas i Esteve Fàbregas Barri, l'autor recorre als fons de l'AHG i de l'ADG per a documentar les activitats de les confraries del Roser i de la Minerva a Lloret en època moderna. L'ADG permet de datar el 1591 la fundació de la confraria del Roser. Els arxius notariaus documenten sobretot les peripècies de construcció i pagament de retaules, ja des del 1476, i és ací on se centra l'interès principal del treball. Deu documents de manuals notariaus de Lloret, publicats en apèndix i traduïts al català els llatins, permeten de saber que actuaren a la parròquia Juan Baptista Toscano, artista italià autor del retaule del Roser, conegut per estudis anteriors de Josep Clara: no li mancaren problemes en la visura de l'obra i en el cobrament dels terminis. Toscano treballà en d'altres indrets: Cartellà, Llavanes, Canet de Mar i Sant Quintí de Mediona. Els mateixos fons notariaus de Lloret documenten la construcció del retaule de la confraria de sant Pere a càrrec del fuster gironí Batista Illas, amb pintures de Joan Jovenós i Miquel Valls. El 1704, el retaule de Toscano havia envellit o passat de moda i els lloretencs pactaren amb l'escultor Joan Vila, de Mataró, la construcció d'un retaule nou.- J. de P. [22.396

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ (†), *Documents sobre l'orgue de la Seu de Girona*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XLIX (2008), 227-235.

L'ADG custodia el volum *Liber Negotiorum Capituli*, de procedència clara, on l'autor ha trobat sis documents sobre l'orgue de la Seu gironina, tres del segle XIV, fins ara desconeguts, i tres del XV: assignació de paga (1363), augment de sou a un organista (1368), rebut d'un orgue lliurat, amb altres efectes, a la Cambra Papal (1375), exclusió de l'organista de certes distribucions per als clergues més pobres (1458), contracte d'organista (1496) i conversió de contracte en vitalici (1496).- J. de P. [22.397

Sandra BERNATO, *Artesania i comerç a Girona (1442-1543)*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", L (2009), 69-138.

El despullament dels manuals dels notaris Miquel Pere i Nicolau Roca, de l'AHG, *Notaria de Girona, 0-1*, ha permès a l'autora de recensionar tots els artesans documentats, llur activitat i radi d'acció. Les activitats van de les més indispensables per a la vida diària fins a les luxoses i simbòliques. El radi d'acció és l'entorn de la ciutat i una xarxa de relacions comercials que abasta Perpinyà, Barcelona, València, Nàpols, Sardenya i Sicília. Són 439 els documents dels manuals esmentats, que van del 14 de desembre del 1442 al 5 de juny del 1543, amb tota mena d'operacions econòmiques. S'hi registra també la presència d'estrangers i el mercat d'esclaus. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.398

Eduard SIERRA VALENTÍ, *Processos de la cúria episcopal de Girona (segle XVI)*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 344-356.

L'autor comença presentant l'abast de la jurisdicció eclesiàstica en temps moderns i els grups humans sobre els quals s'exercia, la cúria episcopal i la seva burocràcia judicial i les distintes fases d'un procés: denúncia, incoació, comissió d'enquesta i sobreseïment o judici i sentència. De la massa de processos moderns consevats a l'ADG l'autor es fixa en un procés per tractes il·lícits (1561), dos processos per rapte (1543 i 1564), dos processos per amistançament (1592-1593 i 1598). El procés del 1561 té la característica d'afectar un clergue vingut de França, la majordona del qual, amb la qual és acusat de tracte il·lícit, també és francesa. El procés del 1543 per rapte esguarda un prevere de Besalú que va sostreure la dona a un pare de la vila. El rapte del 1564 es produí al carrer Sacsimort de Girona: Margarida, prostituta pro-

bable, fou raptada de casa del teixidor de llana, Antoni Serra, per dos clergues i dos laics; instruí el procés el canonge Miquel Agullana, i tot plegat sembla que fou un cas obscur de proxenetisme practicat per dos clergues, els quals degueren pagar les multes de rigor, perquè el procés no depassà l'estadi d'enquesta. El procés del 1592-1593 esguarda el cas d'un prevere que s'entenia amb una vídua dissoluta i de vida deshonest a «estraga», de Girona, amb la complicitat d'un altre clergue que els hi prestava el domicili. Sierra fa notar que la incontinència clerical és viva el segle XVI, va de baixa el XVII fins a desaparèixer gairebé totalment el XVIII, com a conseqüència de les reformes tridentines i de la formació que el clergat rebia en els seminaris. El primer apèndix documental és dedicat a transcriure dos interrogatoris del procés d'amistament del 1598, complets i vivaços. En el segon apèndix es transcriu la *Informació sobre un vessament de sang als clastres de la Seu* (1561), com a conseqüència de la baralla entre dos escolans, un dels quals llença una teula al cap de l'altre, amb els efectes corresponents. Curiosament l'enquesta no sembla dirigida a castigar l'acte violent, sinó a donar testimoni que el lloc ha estat pol·luït i necessita ésser reconciliat (purificat).- J. de P. [22.399]

Pere FREIXAS I CAMPS, *Julià Pujades, arquitecte del cinc-cents*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 404-409.

L'autor ofereix una primera aproximació biogràfica a Julià Pujades, mestre d'obra de la catedral de Girona entre 1512 i 1518. Aquest arquitecte fou encarregat d'aixecar el mur de separació entre el segon tram de la volta gòtica i el que restava de la nau de la catedral romànica, en uns moments que el Capítol no es veia amb cor de continuar l'obra de la nau única a causa del cost exorbitant. En apèndix es publiquen dos documents de l'AHG: el contracte entre Joan Sarriera i Julià Pujades per a fer obres al carrer de les Ferreries Velles, al costat de la casa de la Generalitat (1502), i el contracte amb Elionor de Vilanova, abadessa de les bernardes de Girona per la construcció d'una andana del claustre del convent (1514).- J. de P. [22.400]

Josep PUJOL I COLL, *Tres villancets «de negre» gironins*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 422-436.

El villancet de negre és una peça còmica dins el gènere, que es cantava durant el cicle nadalenc. A la catedral de Girona se n'han conservats tres: *Aio Anton adonde vamo*, (1683), de Francesc Soler (1645-1688, mestre de capella entre 1682 i 1688), i dos més anònims, *Ha sido Milchoriyo i Sea vocé bienvenira*. L'autor estudia la persistència de la comicitat a la catedral de Girona a través dels villancets còmics nadalencs, fins al 1790, que s'acabaren. Pel que fa al villancet de negre, remarca llur argot particular, estrefet, onomatopèic i potser basat en el dialecte dels esclaus negres del moment, una barreja de llengua africana, portuguesismes i andalusismes. Dels dos primers villancets es publica la lletra, del tercer lletra i música.- J. de P. [22.401]

Francesc MIRALPEIX I VILAMALA, *L'acabament de la Seu de Girona. Projectes i fases de construcció de la façana barroca (1680-1733)*, dins "Locus amoenus", 9 (2007-2008), 189-227.

Les darreres pàgines (216-227) transcriuen dinou documents, datats entre el 1680 i el 1732, tots de Girona, Acat, exceptuats els dos relatius a la construcció de l'escalinata de la Seu del 1690, que són de Girona, ADG, *Notaris* (224-226). L'autor fa en aquestes pàgines una "revisió crítica... de la historiografia al voltant del procés constructiu de la façana de la Seu gironina", d'on resulta "una crònica del procés d'edificació i de l'enginyeria financera de l'obra" (192), en la qual distingeix quatre etapes de construcció de la façana (en la segona de les quals entra l'escalinata: 203-206), cada una de les quals és documentada en els diversos fons con-

temporanis de l'AGC, sobretot en les *Resolucions capitulars*, en els *Llibres de comptes* i en els *Lli-galls de correspondència*.- J. P. E. [22.402]

Josep CAPDEFERRO I PLA, *Girona, capital jurisdiccional de la Catalunya convulsa dels anys 1630*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 275-286.

Després de les Corts desgraciades del 1626, el rei Felip III de Catalunya-Aragó i IV de Castella va emprendre diverses iniciatives també desgraciades per a neutralitzar l'oposició creixent de Catalunya a la política de la corona. Una d'aquestes iniciatives consistí en el trasllat de la Cort virregnal a Girona els anys 1635-1637. Amb documentació de l'ACA i de l'AHCB, fonamentalment, i amb l'ajut d'alguna crònica particular com és ara la de Bartomeu Llorenç i algun text de Diego Monfar i de Fontanella, l'autor estudia el marc institucional i polític de la mesura i la immediata oposició, tanmateix inútil, de tothom, especialment dels professionals del dret i de l'administració en totes les seves branques; el trasllat, que es va fer de manera precipitada i provisional, produint una gran desorientació col·lectiva i un trasbals més que considerable en el món dels advocats i procuradors; la precarietat de les estructures materials que ofería una ciutat com Girona per a endegar una mesura de tant d'abast; la dificultat de traslladar oportunament tota la paperassa que exigia l'expedició dels processos, etc. Finalment, quan el 1637 el Consell de Cent oferiria al rei un donatiu de 40.500 lliures, les institucions foren restituïdes a Barcelona. Ningú no hi guanyà res, ni tan sols la ciutat de Girona.- J. de P. [22.403]

Víctor GAY, *Presència gironina a la Universitat de Cervera (1717-1842)*, dins "Revista de Girona", núm. 236 (maig-juny 2006), 46-49.

Resum de l'inèdit discurs inaugural del curs 1948-1949 del Seminari de Girona, de l'aleshores professor Eduard Puigbert i Fontfreda, el qual, ultra les circumstàncies generalment deplorables del naixement de la dita universitat, particularment doloroses per a les ciutats que, com Girona, hagueren d'assistir impotents a l'assassinat de la pròpia, recorda l'aportació de les comarques gironines tant en professors com en alumnes a la universitat esmentada. Hi ha quatre fotografies.- J. P. E. [22.404]

Carles DORICO I ALUJAS, *Construcció i moblament de l'església de Sant Lluc segons el llibre de comptes de l'obra*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 390-403.

El *Llibre del que importa de la fàbrica de la nova iglésia e Sant Lluch, comensada en 1725*, conservat a l'ACA, Monacals, volums d'Hisenda, n. 492, és el llibre de comptes de l'obra de la dita església gironina i permet seguit amb tot detall el desplegament de la feina i enriquir la informació publicada anteriorment per Teresa Avellí i Casademont. a partir d'aquesta Font ha estat possible saber que l'autor de la traça és Agustí Soriano, que l'orgue fou contruït per Antoni Boscà, que les tribunes del presbiteri foren treballades per Agustí Sala, i que la dauradura dels retaules fou encomanada a Antoni Soler i Colobran i a Ambrós Colobran, cosins. En apèndix és publicat el contracte dels beneficiats de Sant Lluc amb els dauradors esmentats.- J. de P. [22.405]

Daniel CRESPO, *La diòcesi de Girona al Viage de España, d'Antonio Ponz*, dins "Revista de Girona", núm. 237 (juliol-agost 2006), 46-51.

L'any 1788 era publicat a Madrid el volum catorzè del *Viage...*, dedicat a Catalunya. L'obra intentava de convèncer els 'espanyols' en general a abandonar els principis teòrics i els mòduls del barroquisme i a assumir els del classicisme, però també aprofitava el 'viatge' a fi de descriure la situació socioeconòmica de les poblacions visitades i descrites. Catalunya, en general, en sortia amb bona nota per la laboriositat dels seus habitants, que es traduïa en una agrícul-

tura molt presentable i en una convivència humana de pau i col·laboració. EL bisbat de Girona no sols no desentonava, ans podia presentar el cas d'algunes poblacions (Olot o Banyoles, per exemple), on els resultats socioeconòmics eren particularment satisfactoris. Hi ha cinc fotografies.- J. P. E. [22.406

Montserrat JIMÉNEZ SUREDA, *Girona 1793-1795. Guerra Gran i organització política a la monarquia dels Borbons*. Girona, Ajuntament de Girona 2007, 637 pp.

Aquells dos anys de guerra afectaren tota la societat gironina i els grans arxius de la ciutat (AM, ACat) en donen testimoni abundós. Els pobres aviat es queixaren del pèssim assortiment de queviures que arribava a un pa que deixava mal gust a la boca o que només tenia pel·lofa perquè el corcs s'havien menjat la farina. Les dues grans institucions ciutadanes, el consell municipal i el capítol de la catedral foren sistemàticament munyides, fins al punt que l'Estat Borbònic hagué d'acceptar que l'única possibilitat de defensar la terra contra la ocupació francesa passava per acceptar els terços de Catalunya, els miquelets mobilitzats per les Juntes de Partit, que el primer Borbó havia annihilat a començaments del mateix segle, ja que ara només podia ajudar a la defensa amb frases buides. L'autora subratlla certs casos concrets curulls de significat i la consciència col·lectiva de formar en la pròpia defensa, finançament i organització un únic cos social amb aquell que en el passat s'havia hagut de defensar en moments semblants: la Junta del Principat empalmava amb els temps en què la terra tenia una personificació i representació oficial, capolada pel primer Borbó.- J. P. E. [22.407

Domènec SANGÉS, *Els documents del segle XIII (1201-1225), del fons de Guissona, conservats a l'Arxiu Diocesà d'Urgell*, dins "Urgellia", XVI (2006-2007), 171-334.

Per a aquells anys del primer quart del segle XIII, els documents de Guissona conservats a la Seu d'Urgell són cent-u, del 300 al 400, ambdós inclosos, dels quals les pàgines inicials ens posen davant els ulls els grups que formen, fins i tot les frases que criden l'atenció en denominar-los (186-187), també en llengua catalana (187). Gairebé tots fan referència a drets materials de la Col·legiata de Guissona, davant els quals certs senyors de la població o de la contrada no havien manifestat un sentit prou exigent del respecte davant els béns d'altri, però entremig de tanta exigència davant l'obligació de respectar la propietat de Santa Maria de Guissona, se'ns presenta l'obligació del Prior "semper et sui successores annuatim donet in die Conceptionis Dei Genitricis Marie, que celebratur .VI. Idus decembris, canonicis eiusdem ecclesie talem festivalem rationem, sicut in die Natalis Domini" (278; era l'onze de setembre del 1223); no sé si la Puríssima era celebrada en gaires llocs, amb la importància de Nadal. La riquesa d'antropònims amb els topònims incorporats omple les pàgines 299-326; les darreres contenen reproduccions fotogràfiques de vuit documents (327-334).- J. P. E. [22.408

Pep VILA, *Un mestre de l'escola d'Hostalrich desitja oposar a la càtedra de gramàtica de l'aula de la ciutat de Girona*, dins "Quaderns de la Selva", 22 (2010), 161-165.

L'autor publica un document de l'AHNG del 1773, on Josep Casellas s'interessava per una plaça de mestre de la ciutat. Casellas havia escrit un fullet sobre l'ensenyament del llatí: *Oratio qua inter pub. Examina miseram litterarum conditionem describebat; pueritiam in re Grammatica modicos progressus facere evincebat; latinitatem ad sublimiores Facultates adipiscendas necessariam esse evidenter ostendebat, ac tandem Gerundenses cives ad eandem latinitatem radicibus instaurandam breviter bortabatur*. JOSEPHUS CASELLAS & MARUÑS. *Concessa a superioribus Facultate*. Gerundae: Ex Typ. Antonii Oliva s. a., IX pp. (Escrit a Girona el 21 d'abril del 1783). També fou autor d'una obra hagiogràfica dedicada a santa Caterina, avui perduda. Aprofitant l'avinentesa, l'autor explica com es celebraven les oposicions de mestres de gramàtica a Girona.- J. de P. [22.409

Marc JUSTAFRÈ, *Supervivència i desenvolupament de la comunitat de les Illes gràcies a l'elaboració de xarxes transfrontereres des de mitjan segle XVII*, dins "Ibix", 6 (2008-2009), 301-320.

L'autor estudia les conseqüències de l'establiment de la frontera del 1659 a les Illes, Baix Vallespir. Les Illes s'inclina cap a la Vall del Tec, però es gira cap a l'Empordà, perquè la seu del poder senyorial de la zona és a Darnius. Després del 1659, senyoria i senyor es desplaçaren vers Illa. Del segle XVI al XIX, les Illes augmenta població, per immigrants tant de França com de Catalunya, fet exemplificat en la família Justafre. La frontera no és cap barrera, ans dinamització de l'economia amb el contraban.- J. de P. [22.410

Francesc FITÉ i LLEVOT, *Jaume Ferrer, pintor de la seu de Lleida i la confecció de draps imperials*, dins "Locus amoenus", 8 (2005-2006), 19-28.

Els tres documents publicats en apèndix, tots de Lleida, ACat., *Protocolos notariales i Inventaris*, dos dels quals ho són de draps d'or funeraris aleshores existents en la sagristia de la Seu lleidetana (78-80); es troben en relació amb Jaume Ferrer, qui el 1443-1444 rebia del capítol de la Seu l'exclusiva de pintar els draps esmentats, "pannos aureos aut sericos", al preu de 24 lliures la peça; aquestes pàgines descriuen obres de Jaume Ferrer.- J. P. E. [22.411

Sixto SÁNCHEZ-LAURO, *L'Estudi General de Lleida davant un moment històric d'inflexió renovadora. Peticions locals d'intervencionisme regi a Felip II*, dins "Revista de Dret Històric Català", 9 (2009 [2011]), 253-269.

D'entrada l'autor es refereix a la fundació de la Universitat de Lleida com a institució unitària de la Corona d'Aragó. En segon lloc tracta de l'impuls renovador que va rebre el segle XVI, després d'una etapa de frustració, gràcies als esforços dels bisbes lleidatans Miquel Despuig i Antoni Agostí, amb suport de la paeria i de la monarquia. Despuig fundava el Col·legi de la Concepció, però moria al cap de poc i s'originava una successió testamentària particularment complexa, a causa de les exigències de la Cambra Apostòlica, que volia aplicar a favor propi el 'ius spoli'. Per a desbloquejar la situació, els paers, els canonges i la Universitat s'adreçaren a Felip II en sengles lletres de maig i setembre del 1560, extretes del Archivo del Instituto de Valencia de Don Juan, ací publicades. L'autor també recorda les quinze lletres sobre el mateix tema procedents del registre 849 de l'arxiu de la Paeria, que en conté cinquanta-dues. J. de P. [22.412

Joan DOMÈNECH I MONER, *Lloret i la Guerra de Successió (1705-1711), El període austriacista*, dins "Quaderns de la Selva", 21 (2009), 217-240.

Resumit l'origen del conflicte successori i els fets del 1705, l'autor presenta el *Llibre del regiment y determinacions del Consell de la Universitat de la vila de Lloret, bisbat de Girona, comensat als vint-y-bu de octubre de mil set-cents y vuyt*. El document informa sobre totes les accions que els lloretencs emprenen a favor dels Àustries des del 1709, allotjaments inclosos i visita de l'arxiduc a Girona inclosa, amb els fets bèl·lics del període, fins al canvi de color el 1711. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.413

Joan VALERO MOLINA, *El pintor gironí Ramon Solà II i un retaule dedicat a Santa Cristina per a Lloret*, dins "Quaderns de la Selva", 20 (2008), 61-72.

La documentació ja publicada i la inèdita de l'AHG i de l'ADG, permet a l'autor esbossar una biografia de Ramon Solà 'iunior' i revisa la seva obra, en la qual distingeix dos grups netament diferenciables, al primer dels quals assigna una taula de la Mare de Déu del museu de la Seu de Girona; també estudia la relació i la col·laboració de Solà amb altres pintors con-

temporanis: Jaume Huguet, Bernat Martorell, Antoni de Lonhy, Jaume Ferrer II, Bernat Vicenç i Miquel Torell. Publica al final el contracte per a la factura d'un retaule de Santa Cristina, de Lloret, 28 octubre 1477, de l'AHG, G-3, vol. 105, notari A. Arnau 1476-1478.- J. de P. [22.414

Agustí M. VILÀ I GALÍ, *Aproximació a un estudi sobre els lloretencs a Amèrica*, dins "Quaderns de la Selva", dins "Quaderns de la Selva", 20 (2008), 123- 170.

L'autor ha començat la seva recerca a finals del segle XVIII escorcollant l'Arxiu de Protocols de Barcelona, AC de la Selva i l'AMunicipal de Lloret de Mar i documentació d'aplec privat de l'autor o d'altri. Són representats en la llista armadors, comerciants i industrials, ultra cuiners, pescadors o mestresses de casa.- J. de P. [22.415

Joan DOMENGE, *Des matériaux anciens pour une nouvelle église à Llucmajor (Majorque, c. 1400)*, dins *Il reimpiego in architettura. Recupero, trasformazione, uso*, a cura di Jean-François BERNARD, Philippe BERNARDI e Daniella ESPOSITO con la collaborazione di Philippe BILLMANN, Laura FOULQUIER e Rossanna MANCINI (Collection de l'École Française de Rome, 418), Roma, École Française de Rome 2008, 493-501.

El 1248 ja és documentada la primitiva església de Llucmajor posterior a la conquesta i que el 1259 ja en calia una altra, que aguantà fins a darreries del segle XIV; els detalls de la construcció de la tercera són coneguts pel plet entre jurats i ,obres' de la parroquial de Llucmajor i ciutadans de Ciutat propietaris de béns a Llucmajor entorn a la col·laboració dels darrers en la construcció de la parroquial, conservat a Palma de Mallorca, ADM, Msl/99. Contractada la construcció de l'absis amb cinc mestres d'obres el 1369, el 1402 ja s'havia encetat la façana principal; en acabar el segle XVIII, ultra la documentació, disposem de noves fonts d'informació, com el *Viaje a las villas de Mallorca*, de Jeroni de Berard, del 1789, i el *Mapa de l'illa de Mallorca*, de Julià Ballaster, del 1785: l'església gòtica seguia dempeus i servia de bastida per a la construcció de l'actual. Les darreres pàgines (489-501) recorden altres esglésies dels Països Catalans construïdes aprofitant l'edifici anterior i tot el material que fou possible.- J. P. E. [22.416

Joan SANTANACH SUÑOL, *Sobre la tradició catalana del Tristany de Leonís i un nou testimoni fragmentari*, dins "Mot so razo", 9 (2010), 21-38.

Per començar l'autor passa revista al deute que la literatura catalana medieval té amb la matèria de Bretanya, de Bernat Desclot a Guillem de Torroella, passant per Lull, Muntaner, el *Curial* i el *Tirant* i les traduccions que es feren en català de *La Questa del sant Graal*, del *Lancelot* i del *Tristany*, les dues darreres conservades només de manera fragmentària. Entrant en el tema del *Tristany*, l'autor record que el 1917 Agustí Duran i Sanpere en localitzà un fragment a l'AM de Cervera i el publicà. Pere Bohigas en localitzà un altre a Andorra la Vella, transcrit i publicat per Ramon Aramon el 1969. Un terç fragment, dos bifolis d'un mateix còdex, donat per Eulàlia Duran, fou incorporat a la BC el 2008. Santanach descriu el contingut del primer dels nous bifolis, conjectura el contingut dels quatre folis que seguirien i, segons sembla, continua amb el contingut del segon dels nous bifolis. No hi ha coincidències entre els passatges de l'obra conservats als fragments en català; només dos testimonis reporten un passatge tan breu que no permet treure'n conclusions pel que fa a la relació entre els textos manuscrits. La comparació dels textos catalans amb els castellans de l'edició del 1501 i d'*El cuento de Tristán* de la BAV el porta a formular amb cautela un stemma, en el qual la dada més clara és que hi ha un antecedent comú de la branca hispànica del *Tristany*. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.417

El Franciscanisme a Mallorca. Art, festes i devocions. Monestir de la Puríssima Concepció, 15 de desembre del 2007 – 6 de gener del 2008 (Col·leccions d'Art i Etnografia. Sèrie Major, 3), Palma de Mallorca, Ajuntament i Monestir de la Puríssima 2008, 160 pp.

El present llibre és el catàleg d'aquella exposició i ultra les excel·lents reproduccions d'objectes exposats, conté les següents aportacions escrites: Salvador Cabot Rosselló, *El franciscanisme a Mallorca* (9-19); Jaume Llabrés Mulet, *Iconografia de santa Elisabet d'Hongria a l'àmbit artístic mallorquí (segles XVI al XVIII)* (21-39); Sílvia Canalda Llobet, *Imatges arbòries de l'orde franciscà i caputxí. Dos arbres seràfics del sis-cents al convent de la Puríssima de Palma*, ambdós obra del caputxí fra Vidal d'Alzira (41-53); Marià Carbonell i Buades, *Les pintures de sagristia del convent de sant Bonaventura de Lluchmajor, una al·legoria franciscana del sacerdoti* (55-61); Aina Pascual Bennàssar, *Els orígens de la devoció al Betlem a les caputxines: una connexió insòlita amb l'antic Betlem de Jesús* (63-77); Gabriel Carrió i Vives, *La festa franciscana de sant Antoni de Pàdua a Artà* (79-97); Manuel Oliver Moragues, *Mallorca lul·liana, franciscana i mariana: la Concepció Immaculada* (99-115); Elvira González Gozalo, *Enrajolar. Pavimentos y revestimientos cerámicos del convento de las Capuchinas* 117-135).- J. P. E. [22.418

Antonio ORTEGA VILLOSLADA, *Puertos y fundeaderos de la bahía palmesana en la Edad Media*, dins "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 29 (2008), 177-203.

Antonio ORTEGA VILLOSLADA, *La coca en el intercambio mercante Atlántico-Mediterráneo*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 38 (2008), 429-444.

Els materials utilitzats en les pàgines d'ambdós títols provenen de la tesi de l'autor sobre *El Reino de Mallorca y el mundo Atlántico (1230-1349)*, basada no cal dir en el *Llibre dels fets* de Jaume I i en els arxius mallorquins de l'ARM, *Còdexs*, *Escrivania de cartes reials*, *Arxiu Històric*, *Reial Patrimoni*, *Suplicacions* ACap, *Protocols notarials* i AMM, ultra l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA: 435) i Madrid, AHN, *Clero*. *Carpetas* d'on són transcrits nombre de fragments relacionats amb la situació de la ratlla de mar en el moment en què el respectiu document era escrit o amb les coques en les mars de Mallorca o capitanejades per mallorquins en llunyes mars, p.e., a Anglaterra (443, nota 56). Les dades del primer títol són aplegades en quadres sinòptics dedicats a farers (191), lloguer de les torres (193) i guàrdies del port (198).- J. P. E. [22.419-22.420

José Francisco LÓPEZ BONET, *Para una historiografía fiscal de la Mallorca cristiana (siglos XIII-XIV)*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 38 (2008), 101-184.

Pàgines de síntesi, on l'autor aplega el resultat de nombre d'investigacions seves i exposa els diversos elements que entrenen i influïren en la dita història, començant per la base demogràfica de l'illa, el seu origen i la seva estratificació socioeconòmica, per estaments i professions (111-132). El segon apartat exposa l'evolució del sistema fiscal (132-153), constituït per subsidis personals, ajudes que gravaven el consum i profertes de les corts (133-138), sobretot en temps de Pere III "aque'l belicoso y fatuo monarca" (140), tant si l'aportació anava pel camí de la taula municipal dels jurats (138-142), com si es tractava d'altres càrregues fiscals (142-144). Els jurats tenien llur camp d'actuació i la pròpia política fiscal (145-153) i els successius intents de 'redrès' fins a caure en la universal consignació (153-163). Segueix una anàlisi del pes impositiu per sectors (163-171) i un record dels pitjors moments conflictius (172-178). Les darreres pàgines intenten una visió, sobretot econòmica, del segle XIV a Mallorca, que, segons l'autor, hauria tingut una primera part, malgrat tot acceptable, i una segona meitat desastrosa (171-183).- J. P. E. [22.421

Joan Carles SASTRE BARCELÓ, *Un document del 1312 sobre el problema de la 'contaminació' provocat per dos seders jueus a Mallorca*, dins "Segell. Revista d'història i de cultura jueves", 1 (2005), 21-27.

L'abadessa de Santa Clara de Mallorca demanava al rei Sanç una decisió jurídica sobre dos casos: si uns emfiteutes podien deixar de pagar al convent el censal estipulat en l'establiment perquè hi feien obres; resposta: l'abadessa no ha de pagar, "cum sit domina maior" (26); l'altre cas era el d'uns jueus, habitants fora del Call en cases veïnes de Santa Clara, que en llurs festes feien tanta gatzara, que molestava les monges, sobretot en els moments de pregària litúrgica; resposta: els jueus han de deixar aquelles cases o llogar-les a cristians. El document és de Palma de Mallorca, ASanta Clara, *Pergamins, A. 143*, ací d'alguna manera transcrit (24-27).- J. P. E. [22.422]

Gabriel LLOMPART MORAGUES, *Sobre construcció i urbanisme cristià i jueu a Mallorca (segle XIV)*, dins "Locus amoenus", 9 (2007-2008), 51-59.

L'autor publica cinc documents de Mallorca, ARM, *Arxiu Històric i Protocols notariais* i un de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, que informen de la construcció de dues cambres per a la donada del Santuari de Lluc (57); també de la solució donada pel rei Pere III el Cerimoniós a queixes entre veïns només separats per paret mitgera, i d'obres en la casa d'un metge jueu. El problema de veïnatge portà a un judici, del qual consten tots els noms dels testimonis (55-56).- J. P. E. [22.423]

Gabriel LLOMPART MORAGUES, *El cal·lígraf Romeu des Poal i l'avalot del Call de Mallorca de 1340*, dins "Segell. Revista d'història i de cultura jueves", 1 (2005), 29-42.

Un dia d'estiu del 1340, la justícia mallorquina menava un jueu a ajusticiar i volgué que la comitiva passés pel Call, contra el privilegi que un jueu condemnat no hi hagués de passar quan el portaven a la força; els jueus s'avalotaren i l'avalot desembocà en procés judicial, conservat a Palma de Mallorca, ARM, AA-7, ací resumit i parcialment transcrit (31-36; 41-42); l'escrivà del procés fou Romeu des Poal o (de) Manresa, notari ajudant del titular Joan Tauler (37); el manresà Romeu des Poal o de Manresa fou el 'scriptor' del *Còdex de franqueses i privilegis del Regne de Mallorca* (ARM, còdex 1), i ara en coneixem altra obra seva en la Mallorca del regne privatiu.- J. P. E. [22.424]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *El rey burlado. Deuda pública y fiscalidad en el reino de Mallorca (siglo XV)*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 38 (2008), 185-211.

Des de mitjan segle XIV, les sumes per a les necessitats del govern foren recaptades mitjançant la compra de censals, els interessos dels quals s'havien de pagar cada any i acabaren ofegant els ingressos i acaparant-los per al pagament d'interessos: fou la gran consignació del 1405. Cada una de les tres illes tenia la seva estructura representativa pròpia, també per a la recaptació i pagament dels censals (185-191), que cresqué constantment (192 i 207-210). Entre el 1355 i el 1377 els pagaments per censals passaren a Mallorca de 40.000 a 500.000 sous (192), que acabaren en mans dels creditors o inversors (192-195). Cada producte tenia la seva pròpia imposició (196-202), a la qual se sumaven els drets damunt compravenda de rendes i capitals (202-203), els 'afitons' i el Dret del General (204-206). Al final, consta el rendiment global de la fiscalitat en cada una de les tres illes (206-210). Bibliografia (211).- J. P. E. [22.425]

Maria BARCELÓ CRESPI, *Aragoneses en Mallorca bajomedieval*, dins "Aragón en la Edad Media", XIX (2006), 53-62.

La documentació de l'ARM, *Protocolos notariales*, ha proporcionat a l'autora un conjunt de noms d'aragonesos presents a Mallorca, sobretot en la ciutat i sobretot durant la segona meitat del segle XV, homes o dones, des de mercaders a prostitutes, passant per gent d'Església i pels o per les que es casaren amb mallorquines o mallorquins.- J. P. E. [22.426

Antoni PONS CORTÈS, Luis GONZÁLEZ ANSORENA, *La sillería gótica del convento de San Francisco de Palma. Historia, topografía y aspectos iconográficos*, dins "Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar", 104 (2009), 451-499.

Laura LÓPEZ I IBORRA, *El cadiram de Sant Francesc de Palma-Porreres, una obra mallorquina de Macià Bonafè*, dins "Actes de les I Jornades d'Estudis Locals de Porreres", Porreres, Ajuntament 2007, 27-43.

Aquell cadiram no sols no s'ha conrvat íntegre, ans ni tan sols en el mateix lloc, car la part més important es troba en el cor alt de Sant Francesc de Palma i l'altra en l'església parroquial de Porreres i fins al 1925 hom no sabé que es tractava de dues part del mateix cor (455). Tant abans com després ha estat objecte d'estudis, sobretot d'història de l'art (454-458) i els autors apleguen informació sobre la ubicació del cor en els temples franciscans primitius de diversos llocs d'Europa (460-467). Les havia construïdes a partir del 1447 l'escultor Macià Bonafè, que ja s'havia prestigiat amb feines semblants a Barcelona, Santa Maria del Mar, a la Seu de Manresa i a la de Vic i seguiria treballant per Catalunya (468-472). Els autors dediquen les darreres pàgines a descriure els temes iconogràfics, on no manquen els heràldics (491-493 i 495) usats en els braços, i en les misericòrdies dels cadirams construïts per Bonafè (475-490).

Les pàgines de López i Iborra contenen una anàlisi del contracte per al cadiram de Sant Francesc, del trasllat a Porreres i dels temes iconogràfics.- J. P. E. [22.427-22.428

Andreu BIBILONI AMENGUAL, *Els xuetes i la desfeta del segle XVII: els efectes sobre el comerç exterior de Mallorca*, dins "Segell. Revista d'història i cultura jueves", 2 (Gener-Juny 2006), 57-68.

El 1995, l'autor defensava a Mallorca la tesi doctoral sobre *Els fluxes del comerç exterior mallorquí, 1650-1720*, encara inèdita, de la qual en les presents pàgines subratlla un efecte col·lateral, la repercussió de les acusacions d'heretgia en el comerç exterior mallorquí a partir del 1677, en què el dels xuetes baixà de representar més del 35% el 1773, a només el 5% el 1779 (60), "en què els motius religiosos podrien ser tan sols una excusa, un instrument per reconduir uns comportaments que no eren del gust de part de les elits de l'illa" (59).- J. P. E. [22.429

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *Antoni Marquès, veritable pintor del retaule de la Santíssima Trinitat de la Seu de Manresa (1507)*, dins "Miscel·lània Litúrgica Catalana", XVI (2008), 169-199.

Mitjançant cinc documents exhumats de l'AHC de Manresa, *Protocolos notariales*, publicats en apèndix, l'autor estableix que el retaule en qüestió fou pintat per Antoni Marquès i no per Gabriel Guàrdia, amb qui primer s'havia contractat. Gràcies a d'altra documentació manresana, Altés estudia un seguit de circumstàncies concorrents en l'obra del retaule: la construcció de la capella de la Trinitat per part de Bernat Massadella, el contracte inefectiu de Guàrdia, el contrate a favor de Marquès i els canvis introduïts per aquest en el programa del retaule. No era coneguda fins ara cap obra de Marquès i la identificació de la seva mà en el retaule de la Trinitat de Manresa ajudarà a situar-lo en la pintura del seu temps i a aportar alguna claredat "en l'estudi de la pintura barcelonina del seu temps".- J. de P. [22.430

Jordi TORNER I PLANELL *Dues personalitats del món cultural manresà i la salvaguarda del patrimoni documental: Joaquim Sarret i Arbós (1853-1835) i Josep Guitart i Santasusanna (1864-1935)*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 667-671.

L'autor recorda dos manresans, l'arxiver municipal Joaquim Sarret i Arbós i mossèn Josep Guitart i Santasusanna, ambdós remarcables en matèria de salvaguarda documental. El primer fou guardonat per l'IEC el 1917 per la catalogació i ordenació dels Arxius de la Seu, municipal i notarial de Manresa, i el 1933 va ésser homenatjat pels arxivers de Catalunya que li van concedir el títol honorífic de Degà dels Arxivers de Catalunya. Autor d'una bibliografia imponent va deixar diversos manuscrits inèdits, un dels quals, *Inmoralitats contra 'ls llibres dels arxius de Manresa*, és un escrit justificatiu de diverses accions que va emprendre contra robatoris de documentació arxivística, i els autors de l'article n'editen algun tast. Josep Guitart i Santasusanna (1864-), de vocació científica, va fer incursions puntuals en història, arribat a reunir una col·lecció de materials d'arxiu de procedències diverses prou notable, assenyaladament més de 1300 pergamins de l'arxiu de Sant Benet de Bages, ara custodiats a l'abadia de Montserrat.- J. de P. [22.431

Rafael CERRO NARGÁNEZ, *Una magistratura castellana en Cataluña: los alcaldes mayores del corregimiento de Manresa en el siglo XVIII*, dins "Cuadernos de Historia Moderna", 34 (2009), 5-55.

Abolides les vegueries i sotsvegueries de la Generalitat de Catalunya pel *Decret de Nova Planta* i substituïdes per l'administració pública militar borbònica dels dotze corregiments, un dels quals fou Manresa, però no havent-hi destacaments militars en el seu territori, la figura del corregidor, autoritat militar, resultava desdibuixada davant la funció de justícia civil dels dos alcaldes majors, residents a Manresa i a Berga. La documentació, tant estatal (Madrid, AHN, *Consejos*; Simancas, *Gracia y Justicia*), com catalana (ACA, *Reial Audiència*; AHCB, *Consell de Cent*) ens permeten de conèixer els noms i els moviments dels dits alcaldes; hi ha un apartat especial per a Berga (23-29); un bon nombre de cognoms catalans es troben entre els qui ocuparen aquest càrrec.- J. P. E. [22.432

Montserrat RICHOU LLIMONA, *El Baix Maresme a l'època baixmedieval*, dins "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", XIX (2008), 153-166.

Resum de la tesi doctoral de l'autora, que analitza l'estat de la pagesia del Maresme entre 1348 i 1486 en els temes de terra, família i mort. Primera constatació és la interdependència entre Barcelona i el Maresme: la capital compra els productes agrícoles, la comarca hi projecta l'excedent demogràfic i s'hi desfà dels lligams senyorials. Els pagesos eren massissament analfabets i allora practiquen en massa l'escripturació de tots els actes jurídics, cosa que caldria estudiar amb més detall, car comporta uns mecanismes intermediaris entre l'analfabet i el document, encara mal coneguts. D'altra banda, "l'aplicació del dret mostra una riquesa de variables que supera les normes exposades habitualment pels juristes" (165), i també aquest punt demana recerques profundides. La varietat d'actes i de situacions en la pagesia dibuixa una tendència a l'equilibri, basada en la planificació dels elements diaris i extraordinaris de l'existència; la família i el mas garanteixen la reproducció del sistema. La pagesia necessita numerari en efectiu. Alguns pagesos grassos encapçalen actes i revoltes antisenyorials. La relació amb l'Església és contradictòria: quan el pagès és amo, l'Església és llunyana i opressora; en la realitat parroquial, els rectors i vicaris són solidaris i còmplices amb la pagesia.- J. de P. [22.433

Alexandra CAPDEVILA MUNTADAS. *La immigració de temporers occitans al Maresme durant els segles XVI i XVII. Un exemple de relacions transpirinenques*, dins "Ibix", 6 (2008-2009), 133-151.

La Matrícula de francesos del 1637, els llibres de defuncions i els testaments de la comarca del Maresme són el punt de partida per a l'estudi del fenomen migratori de francesos i occitans a Catalunya en època moderna. Si un grup s'hi establí de forma permanent, d'altres ho ferern de manera temporal, i aquests són l'objecte de l'estudi: cronologia de les arribades, xarxa de sociabilitat dels immigrants temporals (si tenien o no familiars establerts a Catalunya), àrees de procedència (Comenge, Rius, Pàmies i Lombez). Les dades documentals registrades en el país d'acollida haurien d'ésser completades amb l'estudi dels testaments, fets pels emigrants abans de partir, amb la qual cosa s'obtindria una informació més completa sobre les causes de l'emigració. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.434]

Joan F. LÓPEZ CASASNOVAS, *La toponímia a Menorca. Estat dels estudis*, dins *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Menorca (8 i 9 d'octubre de 1993)*, Barcelona i Menorca, Institut d'Estudis Catalans i Institut Menorquí d'Estudis 2010, 45-56.

Jordi CARBONELL, *Els gramàtics i els lexicògrafs menorquins anteriors a Francesc de B. Moll*, dins "Ibid.", 57-75.

Encara que les publicacions rellevants per a la toponímia menorquina siguin dels segles XIX i XX, aquestes es basen en materials escrits anteriors, ací esmentats, que van des de la conquesta de Menorca el 1285, al 1799 (49-53).

El títol de Jordi Carbonell informa sobre estudis i manuals de gramàtica llatina a Menorca en els segles barrocs, que foren els precedents dels estudis sobre el parlar menorquí ((59-60); aquests tingueren un primer període, encetat el 1778 dins la Societat Maonesa: hi predominà "l'interès de la llengua catalana, com a llengua pròpia dels menorquins" (57) i fructificà en treballs diversos (60-61); la Societat Maonesa hagué de tancar i liquidar-se el 1785, en passar Menorca a la sobirania dels reis Borbons (61). Cal no oblidar els lèxics específics, com el de George Cleghorn sobre la pesta dels anys 1744-1749, publicat el 1751, o el de botànica de Joan Cursach, del 1790 (66); són ja del segle XX els aplecs de dites populars (73-74).- J. P. E. [22.435-22.436]

Josep JUAN VIDAL, *La conquesta anglesa i la pèrdua espanyola de Menorca com a conseqüència de la Guerra de Successió a la corona d'Espanya*, Maó, El Tall 2008, 212 pp.

El primer decenni del segle XVIII fou ben mogut a Menorca, car havent començat en mans franceses, fortes en el Castell de Sant Felip prop Maó i, doncs, en les de Felip V de Castella, que ja el 1707 suprimí amb una primerenca Nova Planta les estructures tradicionals de poder públic; el setembre del 1708, l'anglès Stanhope ocupava l'illa i restablí les Constitucions de la Terra, ara sota domini britànic, enfortit pel fet que els contingents de l'exèrcit anglès que el 1712 abandonaven Catalunya, restaren a Mallorca i els resistents menorquins favorables a l'arxiduc Carles s'integraren en l'ocupació anglesa.- J. P. E. [22.437]

Jaume CLARÀ I ARISA, *Moià i el Moianès durant la Guerra de Successió*, dins "Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès", VII/38 (2008), 17-36.

Delimitat el Moianès i indicades les poblacions que en formen part, amb la corresponent demografia en el moment d'aquella Guerra i la notícia de la limitada documentació utilitzable (Barcelona, ACA, *Reial Audiència i Prot. de Manresa*, i Arxiu Històric de Moià, *Comunitat de preveres*), l'autor divideix la seva exposició en dues parts, l'anterior i la posterior al 1714; abans del 1714, es conservà certa normalitat, car s'empregueren les obres de la nova església parroquial, es construí el col·legi d'Escolapis, sorgiren nous carrers fora els murs de la vila i els paraires s'agruparen en gremi; en la documentació salvada, entre 1705-1712 consten vuit morts per accions de guerra (22) i, tot i que, segons la Reial Audiència borbònica foren "sus vecinos de

los más malignos que ha havido en Cataluña” (22, nota 12), també és documentat un enfrontament entre un amo de pagès i un escamot de soldats que li robaven herba per als cavalls (23-24). Des del 1714, la vexació fou constant i planificada, començant per fer construir una caserma per a l'exèrcit d'ocupació (29-31), les tres quinzenades de 7.500 pesos damunt la sotsvegueria del Moianès, la crema d'almenys cinc cases dins Mojà i de dos edificis fortificats a pagès, la incautació i tragina de queviures i material militar, roboratoris a l'església parroquial (els quatre frontals d'altar trobats a Calatayud: 29), el cadastre i l'administració municipal totalment imposada (24-36).- J. P. E. [22.438

Ramon TARTER I FONTS, *Protagonistes moianesencs de la Guerra de Successió*, dins “Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès”, VII/38 (2008), 37-49.

A base de documentació d'arxius de la contrada (Mojà, AH, *Notarials*, Ferrerons, AP, *Òbits*) i de la ja publicada per d'altres recercadors, l'autor exposa ací la col·laboració d'amos o d'hereus de masies importants al bàndol austriacista o a la resistència extrema de Catalunya (Crespiera, Carbonell Prat-Areny, Baixeras, Brichfeus: 38-43), i la de juristes ennoblits i cavallers (Alós Rius, Planella Dusay: 43-49) al borbònic. Remarquem la notícia que la situació de guerra propicià la multiplicació de profecies, per una de les quals, de l'ermità Andreu Joan Rico (Bartomeu, de Sant Llorenç de Munt), Pere Brichfeus hauria estat nomenat coronel (42-43).- J. P. E. [22.439

Josep FERNÁNDEZ TRABAL, *Política, societat i economia en una vila catalana medieval, Molins de Rei, 1190-1512*, Molins de Rei, Ajuntament 2005 248 pp. i il·lustracions.

Josep FERNÁNDEZ TRABAL, *Implicacions polítiques en la recuperació del patrimoni reial a Catalunya durant el regnat d'Alfons el Magnànim. La lluita de Molins de Rei i la seva pèrdua posterior, 1419-1430*, dins “Afers. Fulls de recerca i pensament”, núms. 53/54 (2006), 161-182.

Després de la visió de conjunt de la vila amb la seva evolució durant els segles medievals, posteriors a la seva fundació el 1190, i en la qual tingué particular incidència la propietat damunt els molins del Llobregat, la dedicació preferent dels habitants als teixits i la successiva i costosa creixença de les institucions municipals, a base de totes les informacions arxivístiques que l'autor ha tingut al seu abast i que es poden endevinar en el resum següent, ha merescut d'ésser qualificat a Alemanya com a “ein Musterfall einer wissenschaftlicher Mikrohistorie, wie sie aufgrund der Quellenlage wohl nur in Italien und Katalonien geschrieben werden kann” (DAEMA, 64 (2008), 386), aquest ens fa saber que alienada del domini reial el 1309, a través dels Arborea arribada a les mans de Santa Clara d'Oristano el 1348 i a les de la família Desplà, Martí l'Humà la volgué restituir al Patrimoni Reial, cosa que només s'inicià sota Ferran I Trastámara (164-168) i es conclougué sota el seu fill Alfons el 1419 (168-172), però el ròssec de censals a redimir pesava tant damunt la vila que creà divisió entre els vilatans (172-177) i aquests consideraren preferible tornar a senyoriu privat, aquesta vegada al de Galceran de Requesens, qui es féu càrrec dels deutes (177-181). Cada un d'aquests passos exposa a la menuda les condicions amb què fou acceptat i, malgrat la protesta de Barcelona el 1430 davant la reina Maria, lloctinent del rei, es mantingué, en part gràcies a les lluites entre la Busca i la Biga (181-182).- J. P. E. [22.440-22.441

Sylvie CANDAU, Jean-Julien RAMÍREZ, *Mont-Louis: Quelques découvertes archéologiques fortuites*, dins “Ceretania. Quaderns d'estudis cerdans”, 5 (2007), 187-194.

Resumida la història de Mont-Lluís i els actuals treballs de restauració, en la qual resta la part possiblement més rica en restes arqueològiques, són presentades les troballes en monedes amb les respectives inscripcions: dues de Lluís XIII, una de Lluís XIV, un ardit de l'arxiduc

Carles, del 1709, i una de dos rals de Carles III, dos botons de la Revolució Francesa i una medalla de la Mare de Déu dels Dolors.- J. P. E. [22.442]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *A l'entorn de la visita del rei Jaume I a Santa Maria i Santa Cecília de Montserrat, l'any 1218*, dins "Studia Monastica", 50 (2008), 7-39.

Fins a l'any 1974, en la cinquena edició de la *Història de Montserrat* del cardenal Anselm M. Albareda, a cura de Josep Massot i Muntaner, la historiografia montserratina no havia pogut donar com a certa i segura la visita de Jaume I a Montserrat, que ell mateix en document del 13 de juliol del 1218, ací transcrit (12-13) afirma haver fet a "ad ecclesiam Sancte Marie de Montis Serrati personaliter cum comitatu nostro"; amb aquest motiu, l'autor transcriu altres nous documents (30-39), relatius tant a Santa Cecília (14-15) com a Santa Maria de Montserrat (15-23). Un altre document confirma el matrimoni del primogènit Alfons, amb Constança, pubilla de Gastó VII de Montcada, que vengué al monestir els drets senyorials damunt Olesa de Montserrat (27-30).- J. P. E. [22.443]

Josep ALANYÀ I ROIG, *El Corpus Christi i les custòdies de Morella 1458-2008*, Morella, Ajuntament 2008, 160 pp.

La història del Corpus de Morella i en particular la de la o les custòdies no sols és rica d'episodis, ans apassionant, perquè implicada en afers bèl·lics i en decisions d'estat, però aquesta complicació recau fora els termens del nostre camp perquè pertany de ple al segle XIX i, d'algun manera, encara cueja, tal com sembla deduir-se de les explicacions de la pàgina 69. El nostre camp es limita a les pàgines 17-64, que resumeixen l'apropiació de la festa de Corpus per decret dels jurats el 1358, de seguida doblada de solemni festa popular i el 1389 el consell municipal encarregava un digne expositor per a la processó pels carrers de la vila (24-25), processó aviat transformada en exaltació de moments de la història cristiana, que no sols deixaven en segon terme, ans desfiguraven el sentit piadós de la manifestació parroquial; els temps barrocs se sumà a la processó la Confraria del Santíssim o Minerva (27-30); del 1797 tenim el pla de la Processó decidit pel bisbe de Tortosa Antonio José Salinas y Moreno (32-35). El 1822 era presa la custòdia, en el peu de la qual constava haver estat construïda entre el gener del 1389 i el maig 1394; aquell monument ha desaparegut per sempre, però se n'ha conservada descripció i fins i tot dibuix (39-44). Hi ha bibliografia (84-86).- J. P. E. [22.444]

Montserrat MOLI I FRIGOLA, *Dídac de Rocabertí i de Pau i el retaule major del santuari de la Mare de Déu de Núria "sense fronteres". Domènec Casamira i Ponç Germà, entre les "dues Catalunyes"*, dins "Ibix", 6 (2008-2009), 365-423.

Resumida la biografia de Dídac de Rocabertí i de Pau (ca. 1600-1649) i la història de la construcció de la segona església de Núria (1638-1642), l'autora exposa les circumstàncies que van motivar i fer possible la construcció del retaule de l'altar major de Núria. Rocabertí contractà Domènec Casamira com a escultor i més tard la seva vídua contractaria Ponç Germà com a daurador. La construcció del retaule de Núria fou programada pels Rocabertí com una operació política pacifista i pacificadora, i aconseguí la mobilització de molts recursos, com es pot veure en la llarga llista de donants i de les donacions per a la construcció del retaule.- J. de P. [22.445]

Frederic APARISI ROMERO, *Algunes consideracions sobre la vila d'Oliva en temps medievals*, dins "Saitabi", 58 (2008 = Hom. Mestre Sanchis), 81-92.

Creuat l'Arxiu Municipal d'Oliva l'agost del 1936, les notícies sobre el seu passat medieval han d'ésser espigolades en l'ACA i en l'ARV, o en els arxius de protocols de València ARV i Col·legi del Patriarca, on s'han salvat els de dos notaris que hi treballaren entre el 1425 i el 1466 (84-85). Típica població agrícola, molt depenent de l'aigua, que provocà problemes amb pobles veïns, en part també depenent de la mar i de la pesca, com d'altres possibilitats com la mercaderia. La relació amb d'altres famílies era també aprofitada per a l'enlairament en la valoració social d'acord amb els pactes matrimonials. Hi ha bibliografia (91-92).- J. P. E. [22.446]

Joan Carles GOMIS CORELL, *La portada de l'església parroquial de Santa Maria Magdalena d'Olleria. Traça, modulació i ordenament compositiu*, dins Actes Vall d'Albaida, II, 733-757.

Gairebé tot l'article aporta doctrina dels arquitectes italians renaixentistes, un dels quals, Jacopo Fiorentino, hauria inspirat el mestre d'obres de la parroquial de l'Olleria; un plet entorn d'ella arribà a la Reial Audiència, de València, d'on són tretes algunes dades sobre aquella construcció (756-757), l'autoria de la qual és objecte d'hipòtesis diverses.- J. P. E. [22.447]

Miquel PUIG I REIXACH, *La impremta a Olot al segle XVIII*, dins "Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca", 19 (2008), 13-65.

L'autor dóna notícia dels llibreters actuant a Olot a partir del 1705: Pere Cantalozella, Esteve Costa, Gabriel Bro, aquest també estamper. El primer impressor és Josep Rovira, que arribà a Olot vers el 1731, proporcionava a la vila els llibres en blanc per a usos administratius; el 1751 edità el discurs literari de la festa de Santa Caterina i cent-cinquanta edictes o cartells anunciant arreu de Catalunya les oposicions a mestre de gramàtica de la vila. Morí el 1757 i el succeí el fill homònim. Els Rovira foren llibreters, editors i gravadors; el darrer morí el 1771, pobre i sense descendència. Un nebot del darrer Josep Rovira, anomenat Ramon Roca, nascut el 1757, portaria el negoci fins després de les guerres napoleòniques. L'apèndix I publica l'inventari 'post mortem' de Josep Rovira 'iunior', del 26 de febrer del 1771, transcrit del reg. 1453, ff. 79-80, de l'AHC de Girona, *Fons notariales. Olot*. El II dóna un repertori bibliogràfic dels impressors olotins del segle XVIII: entre goigs, cobles, ordinacions, quaderns gramaticals, llibres i sermons, pugen a 90 títols.- J. de P. [22.448]

Maria GARGANTÉ, *L'església parroquial de Sant Esteve: vicissituds d'un nou temple amb vells models*, dins "Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca", 20 (2009), 89-126.

Blai de la Trinxeria, olotí i enginyer, fou el promotor i arquitecte de l'Església neoclàssica de Sant Esteve d'Olot, construïda de 1749 a 1763. Aparegueren defectes estructurals no molt greus, que van originar la literatura corresponent, però que no van aturar les obres de la façana. L'exploració de l'AC de la Garrotxa, de l'AHN i de la bibliografia publicada permet de seguir totes les passes de la construcció de l'edifici, amb els seus estris i accessoris, els problemes financers i la continuació de l'obra durant el segle XIX. La part final del treball analitza la façana de l'església i la tipologia de tota l'obra. Són publicats en apèndix tres documents de l'ACG. Una lletra de Blai de la Trinxeria al bisbe de Tarassona, dr. Esteve Vilanova, comunicant-li les resolucions de la junta d'obres del 1765, el contracte per a la construcció del monument de Setmana Santa, dissenyat per Joan Carles Panyó i realitzat per Patrici Negre, escultor de Perpinyà, el 1786, i l'informe del mestre d'obres Pere Albrador sobre la necessitat de construir una església nova a Tortellà.- J. de P. [22.449]

Joaquín APARICI MARTÍ, *Capilaridad de la manufactura textil en la Plana de Castelló. El caso de Onda en el siglo XV*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 40 (2010), 181-199.

Tot i que, fins i tot després de la conquesta cristiana, el nom oficial de Castelló fos el de "Castelló de la Plana de Borriana", no trigà a dibuixar-se un bon planter de viles amb puixança econòmica, entre les quals aviat destacà Castelló tant en el camp dels teixits com en el del cuiró (181-188); l'autor es fixa en el cas d'Onda, assentada en la confluència de la Plana, les Serres d'Esllida i de l'Espadà i la comarca del riu de Millars; per la col·locació fou centre de mercat de la llana, però ja entorn el 1248 és documentat un tint (188); el mercat i el treball de la llana predominà, tal com demostra la documentació del segle XV, sobretot de València, ARV, *Batllia general* (189-195); l'autor aplega en les pp. 196-199 noms i dades conegudes de persones tant cristianes com musulmanes.- J. P. E. [22.450]

David GIRONÈS MICÓ, *El soguejament de l'Horta Vella i Nova d'Ontinyent de 1572*, dins Actes Vall d'Albaida, II, 687-719.

El 1571 la vila sofrí un aiguat, immediatament qualificat d',infortuni de pluges' i de ,diluvi', i calgué reparar les destrosses; s'hi refereixen en particular tres documents de l'AM d'Ontinyent: el primer aplega dues relacions d'experts, indicant com cal fer el soguejament de les dues hortes; el segon: *Memorial y resolució presa en Ontinyent a 9 de novembre 1572 sobre les aygües*, atribuït a Jeroni Munyòs; i el terç, del mateix Munyòs, *Observaciones en las aguas que discurren en el río de Agres, en el de Bocairente...* "aporten una informació valuosíssima per conèixer de manera exacta els cabdals hídrics i útils per al reg" (698) d'Ontinyent, cada un dels quals és àmpliament analitzat, en particular el primer (699-715) i el terç (717-719).- J. P. E. [22.451]

Alfons GARRIDO, *Origen i evolució de les associacions de pescadors a través del gremi de sant Pere de Palafrugell (segles XVII-XX)*, dins "Quaderns de la Selva", 22 (2010), 161-180.

Les confraries de pescadors es multiplicaren a Catalunya a partir del Concili de Trento (1563 ençà). En època moderna, les confraries de la Costa tenen la necessitat comuna de vigilar els moviments de turcs i pirates nord-africans, El fonament jurídic de la confraria de Palafrugell (Calella), són les *Ordinacions fetas per los jurats y consell de la vila y terme de Palafrugell y per los pabordes y confreres de la confraria de sant Pere dels pescadors de la dita vila y terme, o de la maior part de aquells, per conservatio de la dita confraria del gloriós y benaventurat sant Pere, cap dels Apòstols y patró dels pescadors*, conservat a l'ADG, *Notularum*, G-122, on es definen les seves funcions devocionàries i assistencials. No hi ha o és desconeguda documentació comptable de la confraria de Palafrugell. Després l'autor exposa l'evolució de les confraries cap a la Matrícula de Mar impulsada pels Borbons, que segregà la gent de mar en una jurisdicció privativa, per tal que la gent de mar servís als vaixells de guerra, a canvi de poder viure de l'ofici de pescador. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.452]

Philipp D. RASICO, *Toponímia de Palau del Vidre i de Sant Andreu de Sureda (Rosselló): dues enquestes inèdites de Joan Coromines* dins "Miscel·lània Joaquim Molas, 2" (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes LVII), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2008, 251-269.

Joan Coromines deixà les seves observacions filològiques aplegades en la seva visita als dits dos pobles del Rosselló els dies 24 i 25 de juliol del 1959, en la *Llibreta de Camp*, núm. XXV, ara a Sant Pol de Mar, Fundació Pere Coromines; tenim transcripció i anàlisi (252-255) dels topònims, amb referències a grafies antigues (256-268). Hi ha bibliografia (268-269).- J. P. E. [22.453]

Anton PUJOL BERTRAN, *L'ús terapèutic del gel. Una aproximació històrica*, dins "IX Trobada Ciència i Tècnica", I, 333-340.

Si Hipòcrates era refractari a l'ús terapèutic de l'aigua gelada, Temisó de Laodicea (31aC-14pC?) i sobretot Plini el Vell (23-79pC) en la *Naturalis Historia* en documenta l'ús fins i tot en el palau imperial. A Catalunya durant la Baixa Edat Mitjana també és documentat de forma contínua tant a Mallorca com a València; són transcrits fragments textuais de decisions dels jurats de Pollença i de Bunyola, trets dels respectius AM ja del segle XVIII (336). Un valencià, Francesc Franco, hauria escrit el primer *Tratado sobre la nieve y del uso d'ella...*, Sevilla 1569, seguit de llarga rècula d'altres (336-337); és reproduïda una quarteta cantada a Mallorca, Maria de la Salut, en què els balladors d'un ball popular demanen a la Mare de Déu per paga "un rasonet d'aigua amb neu" (339).- J. P. E. [22.454]

Anna M. PUIG GRIESENBERGER, *De la vila del pagus de Peralada a capital comtal*, dins "Mot so razo", 7 (2008), 13-22.

L'autora repren la discussió sobre l'època del trasllat de la capitalitat del comtat d'Empúries a Castelló i s'inclina pels temps posteriors al govern de Ponç I, després del 1078. Excavacions recents indiquen al Puig del Mercadal una ocupació del lloc des d'època republicana romana, i aquests elements, tothora escassos, podrien donar validesa a les làpides romanes llegides a Castelló per Pujades a principis del segle XVII, ara perdudes i que l'autora reproduceix en tipografia moderna. És al Mercadal on se centraren les propietats dels comtes, tal com demostra un capbreu del segle XVIII. No hi ha restes del castell comtal, arrasat i venut pedra a pedra el segle XIV per pagar deutes. L'autora creu que el trasllat de la capital del comtat a Castelló s'ha de relacionar amb el pes que les possessions tenien a la vila, sobretot després de la donació que va fer la comtessa Guisla el 1060 a Santa Maria. Des d'aleshores els comtes cercaren amb bones o amb males arts com usurpar els béns i drets de l'església, amb fortuna adversa, sobretot perquè la casa de Barcelona s'oposà a l'engrandiment de la d'Empúries, atiant l'enemistat dels Rocabertí des de Peralada i del bisbe des de Girona i la Bisbal. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.455]

Émilie GOUJAUGD, *Les livres en usage à Perpignan aux XIV-XV siècles d'après les sources notariales. Entre pluralité littéraire et linguistique*, dins "Domitia", 11 (2010), 5-24.

Fruit d'una recerca en els registres notarials de Perpinyà, conservats en sèries diverses dels ADPO, tenim ací aplegades les anotacions relatives a llibres de dret i de teologia (6-9), de medicina (10-12), literatura religiosa (13-14, amb notícia d'una *Biblia en vulgar*, retruc d'un préstec a la reina Margarida de Prades), literatura històrica i cròniques (16-19). És remarcable una biblioteca particular amb vint-i-sis obres de Ramon Lull (20); tampoc no en manquen ni d'Arnau de Vilanova ni de Francesc Eiximenis (21). Hi ha notícia de llibres hebreus (22-23).- J. P. E. [22.456]

Jaume de PUIG i OLIVER, Ramon MIRÓ i BALDRICH, Pep VILA i MEDINYÀ, *La Consueta de Sant Joan de Perpinyà (segles XIV-XV). Edició i estudi*, dins "Arxiu de Textos Catalans Antics", XXVII (2008), 115-350.

En la introducció, els autors resumeixen l'estat de la qüestió d'edicions de consuetes catalanes, i tot seguit presenten una taula de documentació medieval de Sant Joan de Perpinyà, conservada als ADPO i a la Médiathèque Municipale, de Perpinyà. Descriuen els dos manuscrits, base de l'actual publicació, de la Médiathèque esmentada, mss. 79 i 89. Exposada l'estructura interna de la *Consueta*, els autors es fixen en la seva relació amb la coetània d'Elna, tant pel que fa a l'origen episcopal de la seva redacció com a la distribució del personal que hi és

reflectida. La consuetud de Sant Joan sembla diferenciar-se netament de les conegudes i editades fins avui al Principat, amb molts punts de contacte pel que fa a les cerimònies i als ministrants, com, atesa la base litúrgica, no podia ésser altrament, però també amb punts clars de divergència. En un paràgraf específic, hom estudia les activitats teatrals i parateatrals que la dita consuetud permet de conèixer. Hi ha la ‚ratio editionis‘ i la bibliografia corresponent, abans de l'edició del text, publicat seguint les pautes habituals de l'anuari.- J. de P. [22.457]

Rodrigue TRÉTON, *Preludi a la història del notariat públic a Perpinyà i el comtat de Rosselló (1184-1340)*, dins "Afers. Fulls de Recerca i Pensament", 48 (2007), 551-609.

Els primers passos del notariat al comtat de Rosselló són difícils de precisar: són contemporanis de Jaume I i, a base tant de la documentació d'ACA com de la dels ADPO, l'autor es proposa de clarificar el tema fins al 1340 (554). Als Comtats la institució notarial seguí el mateix camí que al Principat: durant el segle XII és encarregat a clergues fins a un 83%, cinc d'aquests consten ‚grammaticus‘ i un d'ells, al cap d'uns quants anys, ‚magister‘ (556; llista 585-589); en el XIII, Jaume I aconsegueix que el notari sigui oficialment ‚scriptor publicus‘ i que validi amb el seu signe cada document (558-559): són els anys en què els documents notariais ja formen volum específic, es protocol·litzen (567-568); això no obstant, continua un notariat eclesiàstic, que actua per autoritat del bisbe d'Elna (560-561), però s'enforteix i es va imposant el notariat laic sota autoritat reial (569-570; llista: 575-576) i el servei notarial pot ésser delegat en ajudants, mentre signi el titular (577-584). Les pàgines 589-609 presenten i transcriuen quinze documents reials de tema notarial dels anys 1210-1340, d'ACA, *Canc., reg.*, ADPO i AM de Perpinyà.- J. P. E. [22.458]

Enric CARRERAS VIGORÓS, *La identificació del castrum de Verdera, referència geogràfica de Sant Pere de Rodes (el Port de la Selva / Palau Saverdera)*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", 40 (2009), 177-200.

La documentació més antiga, publicada per autors diversos, situa Sant Pere de Rodes "subtus castrum Verdarie". L'estudi atent d'aquella massa documental, com també les afrontacions territorials de finques del dit monestir i els plets d'època moderna, convenç que hi havia d'haver una edificació defensiva d'època altmedieval o visigòtica i un castellar o torre de guaita (la 'Penya Negra'), esmentada en els documents dels anys 974, 982 i 990. Per les dades de la documentació i de l'actual toponímia d'informació oral, l'autor i el seu equip el 1983 identificaren en el planell superior de la serra de Santa Elena, damunt el Fitó de Sant Onofre que es troba abans del Coll del Mosquit, restes ben visibles del mur d'oest i nord-oest que tancava l'antiga fortificació altmedieval o anterior, esmentada en els citats documents més antics. Darrerament (2009) han pogut constatar que les restes de murs diversos, a primera vista ja semblen inexistents o han desaparegut o, en general, es degraden els elements arquitectònics de l'indret (199). Amb el seu treball, l'autor fa una crida perquè les restes identificades com a 'castrum' de Verdera, segurament molt antigues, siguin degudament catalogades, protegides i estudiades en un futur no massa llunyà (200).- J. de P. [22.459]

Jaume NIETO i SIERCO, *Fargues a la Vall de Ribes (segles XV-XVI-XVII). Una aproximació històrica dels seus inicis, a través dels seus protagonistes*, dins "Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès. Annals 2007-2008", 115-128.

Amb documentació arxivística rica, l'autor esbossa la història de la construcció i posterior explotació de les fargues de la Vall de Ribes, centrada en les famílies Alberic (de Queralbs), Sanmiquel (de Planoles), Solanell (de la Corba i Roques Blanques), i Peix, tots meners.- J. de P. [22.460]

Miquel SITJAR I SERRA, *Visca lo rey d'Espanya! La vall de Ribes en el context dels conflictes transpirinencs (1624-1659)*, dins "Ibix", 6 (2008-2009), 153-160.

L'autor estudia el *Llibre del Consell i altres coses de la vila i Vall de Ribes, començant en lo any 1616*, peertanyent a l'arxiu privat de la família Montagut. El 1624, la Vall de Ribes pertanyia jurisdiccionalment als Comtats del Nord i s'hagué de mobilitzar sota els cònsols de Puigcerdà en la defensa del castell de Perpinyà. Immediatament després esclatava un conflicte judicial relatiu a l'impost de la lleuda sobre mercaderies, que costà diners i augmentà la desafecció de la Vall respecte dels funcionaris del Rei Catòlic. Fins al 1640, la Vall estigué capficada en l'aferr de la lleuda. Quan Catalunya accepta la sobirania del rei de França i la guerra es desplega amb totes les seves conseqüències, els ribetans s'hi impliquen amb evident manca d'entusiasme. El 1645, el Veguer de Ribes mata amb una trabucada el Veguer de Puigcerdà, vila amb la qual Ribes mantenia el conflicte de la lleuda. El 1652, la vila es dóna a Felip IV. De seguida, escamots de miquelets i d'altres arprelegats feren tota mena d'estralls a la Vall, i així la guerra entre França i Espanya hi prengué també el caire de guerra civil.- J. de P. [22.461

Joan FERRER, *L'organització del territori al Ripollès: estructures de poder al llarg de la història*, dins "Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès. Annals 2007-2008", 143-170.

El primer intent d'organització del territori del Ripollès fou el del comte Jofre I, que fundà els dos monestirs de la Comarca. El segon anà a càrrec dels comtes de Besalú, amb l'intent de crear bisbat nou. La tercera provatura fou la vegueria, amb veguer d'Osona, i l'organització de les estructures municipals, una de les quals, la de Sant Joan de les Abadesses, és estudiada amb detall. Finalment, la darrera organització fou la de la Nova Planta. La documentació que sustenta el desplegament del discurs històric se suposa, sense que sigui citada. Només en un cas és reproduït el text d'un acord municipal de Sant Joan de les Abadesses, 12 d'agost 1651 (165).- J. de P. [22.462

François-Pierre BLANC, *La portée de la clause des "enfants nés et à naître" au regard de la dérogeance du père dans les chartes d'ennoblissement enregistrées au Conseil Souverain du Roussillon, 1660-1789*, dins LARGIER, *Mineurs, Minorité*, 27-38.

L'ennobliment d'un home comportava que els successors "nats o a néixer" també ho fossin: malgrat el *Tractat dels Pirineus*, els comtats del nord mantingueren en el punt de l'ennobliment llur catalanitat, tal com demostrà l'abbé' Xaupí el segle XVIII (29, nota 3); es mantingueren els 'burgesos honrats' (31). Fins al 1789 es publicaren catorze lletres de noblesa i vint-i-tres de 'ciutadans honrats' (32), documentats en l'ADPO, 3E; els fills ja nascuts mantenien l'ennobliment, encara que el pare fos degradat, però no els que naixien després del darrer acte, perquè el moment de néixer no podien heretar una noblesa que el pare no tenia (37-38).- J. P. E. [22.463

Jean Christophe ROBERT, *L'enfant héritier dans quelques testaments roussillonnais du XVIII siècle*, dins LARGIER, *Mineurs, Minorité*, 39-53.

L'escorcoll de la sèrie 3E dels ADPO ha proporcionat a l'autor quatre-cents sis testaments datats els anys 1740-1760, en el 40% dels quals el fill més primerenc d'una família és constituït hereu; també hi ha informació sobre els percentatges de legítima o de dret als aliments a càrrec de l'herència familiar.- J. P. E. [22.464

Caroline LENZ, *Le passage à l'âge adulte. L'émancipation en Roussillon au XVIII siècle*, dins LARGIER, *Mineurs, Minorité*, 75-96.

El normal era que l'emancipació arribés automàticament amb la majoria d'edat; per això, els actes d'emancipació són escassos, però l'autora n'ha identificat a l'ADPO, 3E un centenar entre 1661-1791; la causa principal és el matrimoni d'un menor; hi ha descripció d'un acte d'emancipació oficial, d'una certa teatralitat (87); també es dona el cas del menor que ha entrat plenament en la vida activa (89-91). Hi ha peculiaritats rosselloneses (92-95), entre elles l'autoritat del cap de casa (93).- J. P. E. [22.465]

Stéphane DOPPLER, *Formation et conditions sociales des peintres et des sculpteurs dans les comtés nord-catalans à la Renaissance*, dins LARGIER, *Mineurs. Minorité*, 97-105.

Procedents de la sèrie 4E dels ADPO, tenim en aquestes pàgines informació sobre les condicions d'entrada a l'ofici de pintor o d'escultor, que el col·legi professional controlava, i que són ben documentats en els contractes d'aprenentatge, un dels quals, del 1507, era per a aprendre l'ofici de llibreter (impressor?). Sovint el final de l'aprenentatge desembocava en el matrimoni, raó per la qual hom el contreia en edat molt jove.- J. P. E. [22.466]

Ernest ZARAGOZA I PASCUAL, *Dans ocasionats al monestir de Poblet durant el Trienni Constitucional (1820-1823)*, dins "Analecta Sacra Tarraconensia", 81 (2008), 169-183.

Aquest títol no entraria en la bibliografia del present volum, si no fos que d'un dels documents, el resum de l'informe oficial tramès al govern central per l'abat de Poblet el 28 de maig del 1825, en són extractades les frases següents: "... 30 estantes de madera de granadillo trabajados con suma delicadeza y existentes en la famosa librería denominada del sr. Don Pedro [de Aragón] fueron hechos pedazos... y dos mesas con los dos globos celeste y terrestre reducidos a la nada, quedando la satisfacción de haberse conservado más de tres mil volúmenes que se hallaban en poder del Crédito Público y los ha recobrado el monasterio; que la librería denominada Vieja, que contenía más de 5000 volúmenes, con una porción buena de manuscritos antiguos, toda fue robada y destrozada, menos unos pocos libros que han quedado en estado de inútiles; que su archivo, dividido en dos piezas, la una fue abrasada, quedando sus estantes y papeles reducidos a ceniza, y la otra hecha un total escombros, robados sus papeles y taladrada su bóveda" (178). Resposta de Madrid: que l'abat s'espavilava a reconstruir, perquè "el Erario Público se ve tan apurado... que por ahora no le es fácil pueda destinar cantidad alguna" (181).- J. P. E. [22.467]

Ramon AMIGÓ ANGLÈS, *Onomàstica del terme municipal de Porrera* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, XXI), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2011, 366 pp.

Després de les pàgines inicials que presenten el conjunt de la població i les bases del present estudi, i en particular les seves fonts (39-45), particularment abundoses les dels segles XIX-XX, sense que n'hi hagi cap del segle XVI; el XVII comencen els protocols notarials, que continuen el segle XVIII, i d'altre documentació important, com és, per exemple, la fitació dels pobles del comtat de Prades i del priorat de Scala Dei, del 1628, ací transcrita (347-362). Tal com és normal en estudis d'onomàstica, també en aquest cas, cada topònim és acompanyat per la frase que el documenta en escrits dels segles barrocs, des de l'Abadia a Cal Zacarias (49-342).- J. P. E. [22.468]

Les cartoixes valencianes (Congrés internacional sobre les cartoixes valencianes. El Puig, 2003). Tom I (Analecta Cartusiana, 208/1), Salzburg. Universität. Institut für Anglistik und Amerikanistik 2004, 440 pp.

Les cartoixes valencianes (Las cartujas valencianas). Tomo 2 (Analecta Cartusiana, 2008), Salzburg, Universität, Institut für Anglistik und Amerikanistik 2004, 400 pp.

El primer volum conté comunicacions al dit congrés, com, per exemple: James Hoog, *The Valencian Charterhouses in the Chartae of the Chartusian General Chapter 1272-1658* (7-109); Raphael Witkowski, *Dom Georg Schwengel (1697-1766), and the Spanish Charterhouses (169-185)*: recull paràgrafs sobre Ara Christi (179-185); Asunción Alejos Morán, *Palabra y símbolo en las profesiones de la cartuja de Vall de Christ: la cruz como símbolo* (187-222); Policarp Garay Martín, *Recursos naturales de l'antic priorat de Portacoeli i llur aprofitament durant els segles XIV a XIX* (223-242); Enrique R. Martín Gimeno, *Los molinos de la tenencia de Jérica de la Cartuja de Val de Cristo* (309-320); Daniel Torner Huguet, *La cartuja de Portaceli y Onda* (339-351); Jill Webster, *Monestirs cartoixans a Catalunya i València, 1345 a 1415. La seva contribució a la cosa pública* (363-370); Ferran Zurriaga i Agustí, *Repertori toponímic dels mollons o fites dels termes de la Vall d'Olocau i del terme de la Cartoixa de Portaceli* (371-385); i del mateix, *Els criats de Portaceli i la seva relació amb la Vall d'Olocau* (387-394); i Concepció Bauzá, *Cerámica valenciana en la Cartuja de Vall-demossa (Mallorca)* (395-409).

Entre d'altres que no tenen relació amb els temes d'aquest anuari, trobem els títols següents que s'han de fer constar: Manuel Redarde Sagrera, *La Cartuja de Santa María de Montealegre y su relación a lo largo de seis siglos con las cartujas valencianas de Porta Coeli, Vall de Crist, Val d'Espirit, Ara Christi y Benifaçà* (47-56); Elena Barlés Bágüena, *Ara Christi (el Puig / València) y sus relaciones con otras cartujas de la Provincia Cartujana de Catalunya* (113-142); Silvio Chiaberto, *La certosa de Porta Coeli durante il periodo medievale e gli analisti non spagnoli settecenteschi* (169-194); Vicent Ferré Domínguez, *Joan Bta. Civera, un model de crònica cartoixana* (207-224); David Montolío Torán, Ferran Olucha Montins, *El retablo mayor de la cartuja de Vall de Crist de Juan Miguel Oriens. Nuevas aportaciones al conocimiento de la escultura y los maestros cano-nistas en tierras de la antigua diócesis de Segorbe* (253-268); María José López Azorín, *Noticias sobre reformas y construcciones en el real convento de Nuestra Señora de Portaceli (València) a mediados del siglo XVII* (269-280); Nuria Ramón Marqués, Luisa Tolosa Robledo, *La iluminación de manuscritos y su relación con las cartujas valencianas. Estudio preliminar de las miniaturas del códice de la fundación de Valldecríst (Ms. I-4)* (293-314); Miguel Navarro Sorní, *Noticias sobre la cartuja de Vall de Crist en un manuscrito de D. Gregorio Maians* (315-319); David Montolío Torán, Ferran Olucha Montins, *Santa Maria de Benifaçà. Notes sobre activitats artístiques a partir dels Annals de Chavalera* (329-343).- J. P. E. [22.469-22.470

Rafael CERRO NARGÁNEZ, *Prosopografía de una vara pirenaica: los alcaldes mayores de Puigcerdà (1717-1808)*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLIX (2003-2004), 353-370.

Atesa la seva situació estratègica després del tractat dels Pirineus, pel fet d'ésser de ciutat de frontera, el *Decret de Nova Planta* militaritzà aquell corregiment i el seu corregidor era alhora cap militar i civil, raó per la qual durant la primera meitat del segle XVIII, ells nomenaven els alcaldes majors. L'ACA, *Reial Audiència*, conserva els noms de tots els nomenats (355-358). Els corregidors foren nomenats pel rei i consten a Simancas, AG, *Gracia y Justicia* (359-369), pàgines curulles d'informació menuda.- J. P. E. [22.471

Robert VINAS, *Le destin des templiers en Roussillon (1276-1330)*, dins "Cahiers de Fanjeaux", 41 (2006), 187-210.

Lafer dels templers es complicà al Rosselló amb la Croada contra Catalunya dels anys 1285-1302 i amb el fet que, tot i l'existència del Regne de Mallorca, els templers de Rosselló s'hagueren d'associar amb el comte de Barcelona i rei de la Corona d'Aragó, car era el sobirà suprem que els cridava oficialment a la defensa de la terra, fins que el 1290 una sentència papal

els obligà per fidelitat a l'Església romana a passar-se als croats. Aquestes pàgines, basades en documentació d'ACA, sobretot CR i CRD, i en Perpinyà, ADPO, resumeixen la trajectòria dels templers durant aquells anys i transcriuen el testament de Bernat de Millars, antic cavaller del Temple, del 1317 (204-208), conscient de viure en temps "in quos fines ceculi (1) deventerunt".- J. P. E. [22.472]

Jaume LLADÓ-FONT, *Els picapedrers, artífexs de la pedra*, dins "Ceretania. Quaderns d'estudis ceretans", 5 (2007), 101-139.

L'aplec de marques de picapedrer del palau reial de Perpinyà, tant en la planta baixa (110-119), com en el pis i en d'altres llocs (120-134), completat amb els documents aplegats per Bernat Alart en el seu *Cartulari rossellonès*, de la BM de Perpinyà (108-109), permeten a l'autor d'indicar les pedreres d'origen dels carreus utilitzats en diversos edificis de la dita vila (Palau Reial i Catedral de Sant Joan, Llotja del Consolat de Mar) i en d'altres llocs tant del Rosselló com de Mallorca en construccions de Guillem Sagrera (104).- J. P. E. [22.473]

Julien LUGAND, *Els pintors i el seu notari. La creació del Col·legi de Sant Lluç de Perpinyà (1630-1698)*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", 58 (2007), 655-673.

En pàgines diverses d'aquest article són transcrits documents relatius a la constitució del dit col·legi de pintors de Perpinyà: 656-657, 658-663, 666-673, respectivament l'acta fundacional de confraria d'argenteres i pintors (novembre 1630), els estatuts o ordinacions de la confraria exclusiva per als pintors a nom de sant Lluç (desembre 1630) i la decisió dels cònsols de Perpinyà atorgant al col·lectiu de pintors i associats categoria d'artistes i no sols de menestrals, d'acord amb la petició presentada pels representants dels interessats (setembre 1698).- J. P. E. [22.474]

Antoine de ROUX, *Les environs de Perpignan autour de 1700 d'après la carte des ingénieurs des fortifications*, dins "Domitia", 11 (2010), 45-78.

El Service Historique de l'Armée de Terre, de França, conserva sota la signatura MR 1083, uns plànols de Perpinyà que permeten reconèixer l'estat en què es trobaven la ciutat i els voltants fins a uns deu quilòmetres. L'autor ens dona la llista dels pobles, amb el nombre de cases i d'habitants de cada un, tant dels que es trobaven més amunt com més avall de la Tet (48-49); també és transcrita l'explicació del plànol (51-53). Hi ha reproducció fotogràfica de cada zona (55-77).- J. P. E. [22.475]

Josep M. GRAU PUJOL, Roser PUIG TÀRRECH,, *Immigració estrangera a Catalunya des d'una perspectiva local de Reus, segles XVI-XX*, dins "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", XVIII (2007), 93-108.

Les primeres pàgines resumeixen allò que recerques precedents fan conèixer de la immigració de gavatxs a comarques de Lleida i de Tarragona els segles XVI-XVII, atès que foren ells els qui substituïren els moriscs el 1610. Per a després, amb motiu de les guerres dels Segadors, de Successió, de la Revolució Francesa i de la Guerra Gran, coneixem els immigrants per fons diversos de l'AHC del Baix Camp; que ens fa conèixer una certa rivalitat entre anglesos i holandesos per a establir a Reus una fàbrica d'aiguardent el 1685 (95-100).- J. P. E. [22.476]

Romain SAGUER, *La capbreuació de la seigneurie de Reynés en 1407*, dins "Domitia", 11 (2010), 25-44.

Aquestes pàgines donen el resultat de dues capbreuacions, ambdues del 1407, ambdues conservades en forma de registre a Perpinyà, ADPO, 3E 40/847 i 3E 40/1171; el primer reconeix els serveis col·lectius que el comú reconeix exercir per concessió del senyor feudal; el segon, els drets de ciutadans particulars, d'establiment senyorial, de Guillem Hug de Rocafort. L'autor es fixa sobretot en el desplegament legal d'un acte de capbreuació i en els seus passos: creació del marc legal (28-29), preparació de l'acte, amb la determinació de les persones encarregades (29-32), actes de reconeixement de senyoriu (31-37), quadre de cada un dels documents, on consta la data de cada acte de reconeixement, nom del declarant i dels testimonis (39-44).- J. P. E. [22.477]

Pauline ILLES, *Le franchissement des fleuves à la fin du Moyen Âge en Roussillon*, dins "Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes", 10 (2008), 34-58.

Recordada la bibliografia anterior sobre el tema al Rosselló, l'autora es pregunta com una població d'aleshores pogué respondre al problema d'atravesar un riu i respon a base de la documentació dels ADPO, sobretot la de la secció 1B, començant per les notícies que reflecteixen una construcció de fusta i després de pedra (encara hi ha ponts que ara són anomenats 'Ponts de Pedra', indicant que abans no ho eren); llur finançament fou en general a base d'una 'obra' jurídica, responsable de tot (la del Pont de la Tet a Perpinyà és documentada el 1195): s'alimentava de donacions testamentàries, d'inversions dels comuns, d'impostos específics de duració limitada i del peatge dels qui no n'eren exempts (36-42); on mancava el pont, calia passar amb barca, pas condicionat a concessió reial tant del cabal d'aigua com d'embarcador; tant el concessionari del pas (barquer) com els 'obrers' del pont actuaven sota control del rei i havien de respondre de l'administració (43-57).- J. P. E. [22.478]

Généviève GAVIGNAUD-FONTAINE, Gilbert LARGIER, *Le vin en Languedoc et en Roussillon. De la tradition aux modernisations, XVIè-XXIè siècles*, Canet de Rosselló, Éditions Trabucaire 2007, 307 pp.

Gilbert Largier és autor de la primera meitat d'aquest llibre, dedicada a la història del vi al Rosselló durant els segles moderns fins a les envistes del segle XIX, basat sobretot en documentació notarial dels ADPO: entorn el 1560 la producció del vi al Rosselló havia tocat fons també en sentit qualitatiu, fora d'algun punt excepcional; la collita era per al consum local. El canvi de trajectòria i l'empenta vingué a començaments del segle XVIII, sobretot com a conseqüència del port de Sète, que permeté d'exportar-lo, situació que repercutí en l'augment de terra dedicada a vinya, sobretot en propietats de tipus mitjà, on arribà a ocupar el 40% de la terra de conreu i deixà excedents per a l'exportació. Fou el pas de la rutina en tots els camps a una primera societat industrial.- J. P. E. [22.479]

Elisabeth BILLE, *Des vignes en montagne: regards sur la culture de la vigne dans les Pyrénées de l'est au Moyen-Âge*, dins "Ceretania. Quaderns d'estudis cerdans", 5 (2007), 39-66.

La documentació d'entorn l'any Mil, en particular l'editada pel p. Cebrià Baraut, no permet de dubtar que en plens Pirineus hi havia vinyes, de les quals han sobreviscut fins ara en els impressionants marges de pedra per a mínimes feixes de terra i el lector pot veure en les fotografies que completen el text de l'article (41, 51), com també les botes de fusta que han arribat als nostres dies; es troben entre altures de 950 a 1550 (el clos de Can Mateu, a Santa Leocadia, hauria estat la vinya més alta d'Europa), cultivades en terres de senyoriu tant laic (vescomtes de Conflent) com eclesiàstic (Santa Maria d'Alaó, a la Ribagorça) i no mancaven els establiments de terres ermes 'ad plantandum'; també hi havia vinyes al cosat de poblacions

agrupades: la vinya i l'elaboració de vi resistí fins al segle XVIII, en què els mercaders preferien el vi de Rosselló.- J. P. E. [22.480]

Relation de la mission des Pyrénées (1635-1649). Le jésuite Jean Fourcaud face à la Montagne. Texte traduit, annoté et présenté par Serge BRUNET avec le concours de Paul FAVE (Collection de documents inédits sur l'histoire de France. Série in 8°, vol 46), Paris, Comité des travaux historiques et scientifiques 2008, CVI i 360 pp.

Les informacions trameses pels jesuïtes de la casa de Tolosa de Llenguadoc a llurs superiors sobre les activitats missioneres en els onze bisbats de França veïns dels dels diversos estats de la monarquia hispànica, de Navarra a Catalunya, (VI), en part almenys s'han conservat a Aux, AD du Gers, descobertes i en part publicades en el pas del segle XIX al XX amb intervenció del futur bisbe d'Elna-Perpinyà, Mgr. Jules Carsalade du Pont (XI), són ara posades a la disposició del públic per Serge Brunet, que ha anotat abundantment el text publicat: hi trobem la *Histoire de la mission des pères de la Société de Jésus dans les régions de la Catalogne, qui relèvent de l'Église de France. Relation de la missions faite en la Vallée du Capsir (Capsir)*, 1640 (135-144); *Traduction de la version latine de la mission au Capsir* (145-151); *Introduction à la mission en Val d'Aran* (153-166); *Relation de la mission faite en la Vallée d'Aran, le 8e de juin jour de la Pentecôte 1642* (167-192); i *Historia missionis Patrum Societatis Iesu in partes Catalauniae, quae Gallicanae Ecclesiae subsunt 1640* (275-289). Aquestes pàgines són curulles d'informacions sobre la realitat física de les diverses valls, sobre les administracions i les formes de convivència de la societat pirenenca en temps de Contrareforma sota la direcció d'un bisbat sotmès al del rei de França com el de Couserans i en una situació de plena guerra de Catalunya en lluita contra Felip IV de Castella, però també sota alta administració eclesiàstica francesa.- J. P. E. [22.481]

Hèctor MIR I LLORENTE, Josep ESTIVILL, *L'urbanisme de la Pobla de Mafumet a partir d'un capbreu de 1510*, dins "Misc. Navarro Miralles", 177-182.

El dit capbreu es conserva a Tarragona, ACatedral, part d'un de general per a tots els pobles sota senyoriu del capítol catedralici, a base del qual els autors pretenen reconstruir la trama urbana del poble els primers anys del segle XVI. A base de les seves informacions, de les que encara donen les construccions actuals o de les que se sap que donaren en temps passats, els autors reconstrueixen la situació del nucli urbà a començaments del segle XVI: "petit lloc, clos per unes muralles, i desenvolupat a partir de sis cases", o també "trama urbana pobletana com a pròpia d'un poble de tipus castral" (181).- J. P. E. [22.482]

Valentí GUAL VILÀ, *Bandolerisme en terres de Poblet el primer terç del segle XVII*, dins "Misc. Navarro Miralles", 157-163.

Presentació de tres documents clau relacionats amb el tema, datats el 1605, 1609 i 1635. Són la *Unió contra bandolers* de Lleida 1605, en part transcrita (157-158); l'acceptació de l'esmentada unió per part de poblacions del senyoriu de Poblet el 1609 (158-161); i el manament fet públic pel governador de l'esmentat senyoriu manant als pobles d'aquest d'eixir contra lladres "encontinent donant repic de campana" (161-162), sota pena de multes pecuniàries a les autoritats municipals. Hi ha bibliografia específica (162-163).- J. P. E. [22.483]

Jordi MORELLÓ BAGET, *La ,modernització' de les finances municipals de Reus (a propòsit del canvi de gestió comptable en el trànsit del segle XV al XVI)*, dins "Misc. Navarro Miralles", 133-144.

Entorn el 1485 la documentació econòmica de la Vila de Reus comença de manifestar un desplaçament del sistema de clavaries, en el qual cada institució tenia les seves fonts de finança-

ment i se les administrava segons calia, substituït pel control únic de jurats i d'òidors de comptes, control únic que exigia comptes unitaris consignats en un únic i voluminós llibre major, del qual hi ha ací mostra d'algunes pàgines (140-142). Només la sagristia de la parròquia de Sant Pere mantingué la seva personalitat administrativa (136-137). En el nou sistema augmentà el nombre d'albarans, car almenys n'hi havia d'haver un per a cada consignació d'eixida de la caixa unitària. El ,nou' sistema havia estat introduït a Barcelona pels factors de la companyia Datini ja el 1393 (133, nota 2).- J. P. E. [22.484]

Carles MARISTANY I TÍO, *Dues sèries d'ordinacions inèdites sobre les imposicions municipals de Reus a la primera meitat del segle XVII*, dins "Misc. Navarro Miralles", 165-176.

Són ací transcrits, de l'AHC del Baix Camp, *Fons municipal de Reus*, en primer lloc les *Ordinacions o instruccions per lo modo y coses de què se deu exigir lo dret de menuderies*, datables entre el 1580 i el 1630, que, segons les declaracions inicials del document, responien a l'estratagema de deixar mercaderies fora el terme municipal i allí vendre-les sens pagar drets o al particular dels ,blanadins' (patrons de naus de Blanes), que, també per estalviar-se els drets municipals reusencs descarregaven en els ports de Salou, Tarragona o Cambrils ferro destinat a Reus (168-172); també les *Ordinacions fetes per los señors jurats y pròmens en los drets novament postats per los gastos paga la present vila de Reus per los salaris dels ofisials y socorros dels soldats que dita vila té allistats per la guerra del Rosselló contra francesos*, que, per la darrera indicació, serien del 1639 (172-176). Ambdós texts són rics de vocabulari mercantívol.- J. P. E. [22.485]

M. SERRANO Y SANZ, *Noticias y documentos históricos del condado de Ribagorza hasta la muerte de Sancho Garcés III (año 1035)* (Centro de Estudios Históricos), Madrid, Junta para la ampliación de estudios 1912, 510 pp.

Tant història com documentació van, també en aquest llibre, unides a les del comtat de Pallars. És possible que algun dels documents sigui fals (148-149) El present llibre és reproducció facsimilar d'aquella edició del 1912, ara reproduïda a Valladolid, Editorial MAXTOR 2007.- J. P. E. [22.486]

Antoni LLAGOSTERA FERNÁNDEZ, *Els estudiosos ripollesos i el monestir de Ripoll*, dins "Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès. Annals" (2009-2010), 183-217.

L'autor passa revista a la bibliografia sobre Ripoll escrita per ripollesos, en la qual destaca la dedicada al monestir: Eudald Miralpeix i Illa (1791-1858), Josep M. Pellicer (1872); Josep Raguer va dedicar-hi molts articles a "La Veü comarcal", "El Catllar" i sobretot "Scriptorium", els anys vint del segle passat; són esmentats també treballs de Gros i Raguer, Agustí Casanova i Eudald Graells, Joaquim Boixés i Sabater, Gonçal Cutrina. J. de P. [22.487]

Gilbert LARGIER, *Les étudiants en Roussillon entre Perpignan et les Universités du Languedoc*, dins "Annales du Midi. Revue de la France méridionale", 121/268 (2009), 503-521.

Reintegrats políticament els comtats a Catalunya, Pere III el Cerimoniós fundà la universitat de Perpinyà, potser per equilibrar les dificultats que la nova frontera posaria entre el Rosselló i Montpeller. Amb motiu del Cisma d'Occident fou reconeguda pel papa avinyonès com a Studium Generale; integrats els comtats a França el 1659, resultà que les dificultats venien per la nova frontera divisòria de Catalunya entre Principat i Comtats i l'autor intenta de constatar quina fou la reacció popular d'acceptació d'una universitat ,gavatxa'. Dissortadament les fonts salvades no permeten una resposta global i per això l'autor ha resumit les dades existents sobre la distribució d'estudiants rossellonesos en quadres sinòptics, en els

quals resulta clara la preeminència de les dues universitats de Montpeller i de Tolosa de Lenguadoc, restant en situació molt més limitada les altres; no mancaren estudiants que durant el segle XVII ,s'exiliaren' a Barcelona. Perpinyà mantingué entorn la meitat dels estudiants.- J. P. E. [22.488

Jean-Luc ANTONIAZZI, *L'enfant et ses représentations dans les retables baroques de la province de Roussillon*, dins LARGIER, *Mineurs, Minorité*, 107-120.

L'any 1700 el bisbe d'Elna-Perpinyà Jean Hervieu Bazan de Flammeville, publicava en català i francès un *Abrégé de la doctrine chrétienne*, que repassava la vida d'un infant i jove, de la concepció a l'edat adulta, passos que també resultaren exposats en els contractes de retaules, dels ADPO, 5M, en particular en els de Josep Sunyer, alguns dels quals, de ric contingut catequístic, són reproduïts al final (118-121).- J. P. E. [22.489

Christophe JUHEL, *Indiscipline et désordre de la jeunesse en Roussillon au XVIII siècle*, dins LARGIER, *Mineurs, Minorité*, 121-144.

La rica informació sobre el tema és proporcionada per la sèrie 9Bp dels ADPO: eren normalment escamots més o menys festius de jove celibatari, entre els 17 anys i passats els 30, mai de família noble; també al Rosselló existia als pobles l'Abat de malgovern (123); les actuacions eren de responsabilitat personal, mai col·lectiva (127), a través de cançons o d'insults com 'gavatx' o 'enfitada de l'estofat' a les novícies dominicanes. Per descomptat, si es tractava de costums tradicionals, es consideraven justificats i mai no hi havia denúncia per abús (133) i es considerava que era justificat d'atacar els 'gavatxs' (134); hi havia el costum d'esquellots, 'xervellí', que exigien per costum un donatiu a l'Abat de malgovern, destinat a la parròquia.- J. P. E. [22.490

Alexandre CHARRETT-DYKES, *L'église paroissiale de Saint-Assisele et de Sainte-Victoire de Sorède (XVIII-XIX siècles)*, dins "Domitia", 11 (2010), 89-100.

En aquestes pàgines són descrits els elements arquitectònics de la dita església, començant pels més antics, també fotografiats. La bibliografia anterior és resumida al començament i permet de conèixer els documents d'esdeveniments importants dels segles passats (90-93), a partir dels ADPO (100).- J. P. E. [22.491

Carles DÍAZ MARTÍ, *Pergamins referents a la fundació de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron*, dins "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 29 (2008), 9-56.

Els onze documents relatius a la formació i primers passos del monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, tots ells conservats a Barcelona, ADB, *Fons Vall d'Hebron*, i algun també a l'AHCB, *Pergamins*, IA-757 (el núm. 2: 15-16) i l'Arxiu del Centre Excursionista de Catalunya, *Pergamins* (els núms. 6 i 10: 28-36 i 51-53), ací transcrits (14-56). Hi són documentats els passos previs a la fundació de la casa per iniciativa de la reina Violant de Bar, muller de Joan I, des del juny del 1393 al juliol del 1396; hi és documentada l'existència prèvia en la dita Vall d'un grup d'ermitans, que però no foren integrats en la primitiva comunitat de monjos jerònims, també les gestions de la casa reial per assegurar base econòmica a la casa, tal com informa el quadre sinòptic de la p. 12 i les intervencions papals avinyoneses directes o per delegació.- J. P. E. [22.492

Sofia GARÇON I PEYRÍ, *Neteja de sang del fons del Monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron. I*, dins "Paratge. Quaderns d'Estudis de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia, Vexil·logia i Nobiliària", 19 (2006), 113-146.

Sofia GARÇON I PEYRÍ, *Els expedients de neteja de sang del fons del monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron (II)*, dins "Paratge. Quaderns d'Estudis de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia, Vexil·logia i Nobiliària", 20-21 (2007-2008), 167-197.

Entre les condicions prèvies a l'acceptació d'un aspirant a monjo de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron per als vots religiosos definitius hi havia la de la 'puresa de sang' de tota l'ascendència tant paterna com materna (és a dir, absència total d'avantpassat jueu, musulmà, indi, convers o heretge); les corresponents informacions s'han conservat a l'ADB (Sant Jeroni de Vall d'Hebron, *Expedients de puritat*); en aquestes pàgines és transcrit l'interrogatori repetit en cada cas (117-119) i són resumides les genealogies de cada un dels aspirants amb noms i dates de pares i avis paterns i materns, anteriors al 1726 (120-146). El segon article és continuació diguem lineal de les darreres pàgines del primer per als aspirants entre el 1726 i el 1835.- J. P. E. [22.493-22.494]

Toni DONADA MADIROLES, *Origen i toponímia a l'entorn de la Donada de Sant Joan de Fàbregues*, dins "AUSA". Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs", XXI/158 (2006), 415-549.

La Donada és documentada en donació a Santa Maria i Sant Vicenç d'Amer del 968, amb la delimitació; la toponímia és rica i després de cada topònim hi ha l'any en què és documentat per primera vegada (528-547). Hi ha fotografies i un croquis de tota la zona.- J. P. E. [22.495]

Marià BAIG I ALEU, *Estudi de l'alt forn de la Reial Foneria de Sant Sebastià de la Muga i la seva producció (segle XVIII)*, dins "IX Trobada Ciència i Tècnica", I, 161-168.

Recordada l'existència de la dita foneria volguda per Carles III, activa des del 1768 fins que l'exèrcit de la Revolució Francesa la destrossà el 1794, l'autor aporta dades de Simancas, Arxivo General, *Secretaria de Guerra*, sobre l'estructura d'aquell alt forn (166) i sobre els productes que n'eixien, ja majoritàriament de ferro; les informacions són completades amb fotografies diverses i amb quadres sinòptics (166-167). Hi ha bibliografia (168).- J. P. E. [22.496]

Motoki MURAKAMI, *La formación de relaciones individuales en torno al monasterio de Sant Cugat del Vallès en la sociedad local hacia el año mil*, dins *Castilla y mundo feudal*. Homenaje al prof. Julio Valdeón. I-II-III-, Junta de Castilla y León, Universidad de Valladolid 2009, 521-537.

Títol només conegut per referència.- J. P. E.

[22.497]

Ricard TEIXIDOR PALAU, *Cases de Sant Dalmai i de la parròquia de Salitja. Dades històriques*, dins "Quaderns de la Selva", 20 (2008), 21-42.

Set cases i una ermita de Sant Dalmai pertanyen a la parròquia de Salitja i al terme de Brunyola. Com que la doble pertinença causava maldecaps, l'autor n'explica l'origen reculant al segle XIII, és a dir, a la documentació de la Pia Almoina gironina, senyor jurisdiccional de Brunyola. El 1779, quan la Pia Almoina fou substituïda pel "Real Hospicio de la Ciudad de Gerona", es plantejava el problema que els habitants preferien pagar a Salitja que a Brunyola. Amb alternatives diverses, el conflicte s'allargà fins al 1905: les set cases es deslligaven finalment de Brunyola. En apèndix són publicats quatre documents de l'AHG, *Fons Hospici*, del 1779. Hi ha un mapa de la baronia de Brunyola.- J. de P. [22.498]

Elvis MALLORQUÍ, *El castell de Sant Esteve de Mar i el litoral palamosí al segle XI*, dins "Estudis del Baix Empordà", 27 (2008), 25-66.

L'ACA, *Monacals d'Hisenda*, vol. 1023, núm. 53, és un document de Sant Pere de Galligants del 1063, on són esmentats al castell de Sant Esteve i el de Mor, prop Palamós: quatre germans de nom Gaufred, un d'ells abat de Sant Feliu de Guíxols, restitueixen a l'abat Olibà de Sant Pere de Galligants l'alou que el comte Sunyer de Barcelona havia donat a aquest cenobi. L'autor dedica bon nombre de pàgines a identificar tant topònims com antropònims. El dit document és publicat en apèndix i allarga les informacions fins als segles XIII-XV. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.499]

Jaume AYMAR I RAGOLTA, *Relacions de Sant Jeroni de la Murtra amb les comarques gironines*, dins "Estudis sobre el Baix Empordà", 29 (2010), 57-82.

Amb documentació de l'Arxiu Reial (ACA), de l'ADG i de l'Arxiu de Sant Jeroni de la Murtra, l'autor estudia les relacions d'aquest cenobi amb Girona, entenent el mot 'relacions' en sentit ample, per exemple, tant en el sentit provincial com en el que la pedra del claustre de Sant Jeroni és de Girona. En realitat, la relació entre el cenobi i Girona s'establia a través de persones, entre els quals despunten els priors Jaume Roqueta i fra Mateu Blanc, els Pau, el cardenal Joan Margarit i Pau, el monjo Josep Fageda, que fou bisbe de Girona, l'escultor Domènec Rovira, el músic Pere Tubau, etc.- J. de P. [22.500]

Pasqual RIBAS I TORRES, *La consuetud de la parròquia de Sant Mateu de Vall-llobrega (1690-1896)*, dins "Estudis sobre el Baix Empordà", 27 (2008), 67-154.

Recordats el concepte de 'consuetud' i les disposicions dels bisbes gironins Arévalo de Çuaço i Miquel Joan de Taverner i Rubí adreçades als rectors a fi que les escrivissin i fixessin, l'autor descriu el ms. de la de Vall-llobrega, avui de propietat particular, i en detalla el contingut, sobretot en festes i celebracions de tota mena; i en les pàgines 105-154 n'és transcrita bona part del text.- J. de P. [22.501]

David TORRA FERRER, *Una "querimonia" en defensa de Sant Pau de Fontclara*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XLIX (2008), 561-566.

Recordades les circumstàncies a través de les quals la documentació dels monestirs gironins arribà a l'ACA, l'autor n'estudia i publica (565-566) un pergami procedent d'Amer, queixa presentada a Ramon Berenguer IV entorn el 1160 per dos monjos del monestir de Sant Benet de Castres per abusos de Pere de Palau i Guillem de Rupià, també present en el *Cartoral de Carlemany*, edició de J. M. Marquès, núm. 317, i en el *Cartoral de Poblet*. El 1196, Castres venia al monestir d'Amer drets i béns damunt Fontclara.- J. de P. [22.502]

Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *La fundació del monestir de Sant Pere de Besalú i la Congregació Benedictina Claustreal Tarraconense*, dins "Analecta Sacra Tarraconensis", 81 (2008), 5-17.

L'autor comença recordant que tots els monestirs fundats a Catalunya durant els segles carolíngis es governaven per la regla de sant Benet i el dubte de si el de Besalú fou fundat abans del 950 o el 977, arribant a la conclusió que "els documents anteriors al 977 es refereixen al monestir de Camprodon" (6), car el fundador del de Besalú fou el comte Miró el 977 (7); també recorda que durant el segle XI, els comtes fundadors seguiren la política de vincular els seus monestirs a d'altres de Lleuadoc i Provença o a Sant Cugat del Vallès i provocà un renaixement cultural, després substituït pel cistercenc (9-11), que propicià reunions en capítols, recolzats pel IV concili del Laterà (1215); cinc anys més tard començaven aquestes reunions a Cata-

lunya (12-13); amb els temps moderns, les comunitats monacals s'hagueren de sotmetre més i més als papes o als reis, que concedien les abadies en comanda a qui els abellia i els oficis es repartien entre els monjos, com a Besalú (16-17).- J. P. E. [22.503]

Sònia MASMARTÍ i RECASENS, *El misteri de la butlla robada de Sant Pere de Rodes*, dins "Anals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", 40 (2009), 203-219.

Sant Pere de Roda celebrava jubileu en virtut d'un privilegi suposadament concedit per Urbà II (1088-1099) i en temps de Jeroni Pujades el monestir conservava còpia autèntica de la butlla papal, que n'establí modalitat i beneficis espirituals. A Girona, ADG n'hi ha una altra, on, en documentació d'acompanyament és referida una història extraordinària, que ubica la butlla a mans del bisbe de la ciutat de Sulcis (Sardenya), el qual primer trameté la butlla per mar, però es negà en el Golf del Lleó, i després n'envià còpia al bisbe de Girona: la contalla és ben trobada i no és menys sospitosa la mort de tots els qui haurien intervingut en les vicissituds de la butlla o el nom del bisbe, altrament desconegut a Sulci. L'inquisidor Nicolau Eimeric, malfiant-se, posà en qüestió la validesa de les indulgències, però l'enquesta no derivà en causa, Sant Pere de Roda seguí celebrant el jubileu i el 1409 Benet XIII hi assistí i és documentat durant el segle XV. El text de la butlla és publicat en apèndix en una transcripció poc reeixida de l'original llatí.- J. de P. [22.504]

Ernest ZARAGOZA i PASQUAL, *Documentació inèdita del monestir de Sant Pere de Roda*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 212-223.

Resumida la història del monestir (212), l'autor presenta el còdex 1287 de Madrid, AHN, intitulat *Descripción del Real Monasterio de San Pedro de Roda*, i datat a Barcelona el febrer del 1752. El seu autor, Andrés de Simón Pontero, situa i descriu el monestir i el seu fons documental, del qual en transcriu set documents interessants per a la història del cenobi. El motiu de la notícia i de la transcripció és la petició feta pel rei a la Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana perquè col·laborés en els treballs de la Reial Acadèmia de la Història Eclesiàstica de Roma, fundada per Alfonso Clemente de Aróstegui el 1747. Zaragoza edita tot el text i assenyaladament dos documents anteriors a l'any mil, el primer del 974 (CatCar V-II, n. 420) i el segon del 982 (CatCar V-II, n. 483). Segueixen el del 1003, pel qual els comtes d'Empúries donen a Sant Pere de Roda llur fill Pere i la seva herència. El quart és la permjuta e béns que fan el bisbe de Girona i el cenobi el 1029. El cinquè és una còpia del 1302 de la confirmació dels béns del monestir feta ca. 990 pel papa Joan XV (CatCar V-II, n. 523). El sisè és el diploma de Lluís IV de França que confirma la concòrdia entre els monestirs de Banyoles i el de Sant Pere de Rodes, en virtut de la qual aquest s'allibera de la subjecció a l'altre, rep la immunitat, l'elecció lliure d'abat i la possessió lliure del seus béns (CatCar V-II, n. 277). El setè i darrer document és de l'any 1283 i conté el reconeixement del comte d'Empúries de la propietat del lloc de Sant Salvador, antigament anomenat castell de Verdura, a favor del monestir. Els documents són encapçalats pels registres de Pontero i acabats per la seva declaració d'haverlos copiat de l'arxiu de Sant Pere.- J. de P. [22.505]

Miquel PUJOL i CANELLES, *Trasllat de la comunitat de Sant Pere de Rodes al Castell de Vila-sacra*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 327-335.

El protocol de l'AHG, notaria de Castelló, vol. 1587, complementa el decret reial del 24 de setembre del 1798 que autoritzava els monjos de Sant Pere de Roda a mudar-se a Vila-sacra, del qual l'autor en detalla el contingut: Les raons que justificaven el trasllat, després d'una llarga decadència i dels estralls recents de la Guerra Gran, els informes de les autoritats religioses i civils pertinents i les condicions en què s'havia d'efectuar el trasllat, entre altres demolir tota

la fàbrica de Sant Pere de Rodes, per tal que no es pogués convertir en refugi de malfactors. El protocol notarial de Castelló, redactat pel notari Manuel Sabater, conté el certificat de la Congregació Benedictina, els noms i càrrecs dels monjos de la comunitat en el moment del trasllat, el ceremonial ordenat per l'abat Clavera i l'informe redactat pel mateix abat després de la cerimònia. En la cloenda, l'autor recorda que el trasllat ja s'havia sol·licitat el 1791 i n'exposa les causes: desertització de Sant Pere, acabament dels jubileus i pelegrinatges, solitud i aïllament. Possiblement no hi hagué opinió unànime entre els monjos sobre la conveniència del trasllat, però la realitat el va imposar. El protocol del notari Sabater és publicat íntegrament en apèndix.- J. de P. [22.506]

Montserrat MOLI I FRIGOLA, *Roma a Sant Salvi de Cladells. Aplecs i Confraries (1603-1715)*, dins "Quaderns de la Selva", 20 (2008), 73-92.

A base de documents de l'ADG l'autora estudia l'eixoriment de l'ermita de Sant Salvi a finals del segle XVII, amb les incidències que s'hi produïren des de la Guerra dels Segadors fins a la Pau dels Pirineus. El 1673 és creada la confraria de Sant Salvi de Cladells, que el 1674 fou agregada a l'arxiconfraria de Santa Maria de sopra Minerva de Roma. Durant tota aquesta etapa Joan Roca és l'ànima de l'ermita i la converteix en lloc de devoció viva i d'èxit social, puix que s'hi celebraren molts casoris i començà a rebre fundacions. El bisbe Taverner posà obstacles als aplecs el 1705. En apèndix són publicats set documents dels anys 1603-1715 de les sèries *Lletres i Notularum* de l'ADG.- J. de P. [22.507]

Joan FUGUET SANS, Carme PLAZA ARQUÉ, *Santa Anna de Montornès una ermita gòtica de la Conca de Barberà*, Montblanc, Fundació Martí l'Humà 2008, 72 pp.

Els darrers anys, la bona voluntat popular ha refet la capella de Santa Anna de Montornès, ubicada entre Montblanc i Barberà (9); aquestes pàgines, ultra ésser document i testimoni, també fotogràfic, de la feina esmentada (43-58), ens informen dels temps inicials, en què l'ermita, protegida pels reis des de Pere III el Cerimoniós a Alfons IV Trastámara, estigué relacionada amb el Priorat de Santa Anna de Barcelona, el Monestir de Poblet i la parròquia de Barberà, sota els quals foren construïts tant la capella (21-30) com la creu de terme (29-42) i cisellades les dues imatges de la santa, desaparegudes el juliol del 1936 (31-38). Però les informacions sobre la situació anterior al 1936 es basen en documentació salvada a darreries del segle XIX per Josep Porta i Blanch i sobretot en els inventaris dels anys 1416, 1428 i 1485 (63-71), considerablement rics en parament litúrgic, dels quals hi ha reproducció d'un fragment textual del document originari del 1428 (24).- J. P. E. [22.508]

Benigne MARQUÈS I SALA, *Els documents del monestir de Santa Cecília d'Elins, segles XIII-XV*, dins "Urgellia", XVI (2006-2007), 7-169.

El lliurament que ens ocupa presenta d'alguna manera una vuitantena i escaig de documents (del núm. 95 al 173, als quals s'han d'afegir els dos de l'Addenda: 24-28), datats entre el 1168 i el 1454; en la majoria de casos ens n'és oferta transcripció del text complet, generalment en llatí; hi ha alguna excepció, com la del capbreu el desembre del 1326, en català (núm. 144, pp. 83-86) o la d'algun regest fet pel P. Jaume Pasqual (núms. 150-152, pp. 93-94; núm. 165, pp. 115-117); els documents són en general de les successives abadesses del monestir, sense que n'hi manquin d'episcopals ni alguna butlla papal. La riquesa d'antropònims, de vegades integrants de topònims, omple les pàgines 130-161; hi ha vuit reproduccions fotogràfiques d'altres tants documents (162-169).- J. P. E. [22.509]

Joaquim TREMOLEDA, *Una nova representació de sant Ferriol*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 357-365.

L'autor recorda per començar l'extensió (41,76 km²) i els nuclis que formen el municipi de Sant Aniol, antigament Fornells: la Miana, el Mor, Ossinyà, Juinyà, Fares i el Torn. Després és descrita la capella de Sant Ferriol i recordada la llegenda del sant, amb el miracle de la bóta i el ball popular homònim. El nucli de l'article consisteix a presentar una nova troballa documental relativa a sant Ferriol: És un disc de coure de 16,2 cm, de diàmetre i de 4 mm. de gruix, lleugerament corbat, trobat recentment per Met Badia als voltants de can Badia. Representa el sant vestit de bisbe, amb mitra i bàcul, posat dins escut quadrilong coronat a la part superior i arrodonit a la inferior, amb sengles lleons rampants a cada costat. A la part inferior hi ha una llegenda puntejada, «St Ferriol», indicativa que l'objecte podria haver estat un objecte de culte o una possible ofrena al santuari. La data de l'objecte se situa entre el segle XVIII i el XIX. L'autor descriu amb precisió tots els elements que formen la composició i decoració d'aquest plat. Recorda els diversos sants que porten el nom de Ferriol, les edicions gironines i olotines dels goigs de Sant Ferriol de Besalú. Hi ha fotografies de la capella i del disc, plànols del municipi i del complex de Sant Ferriol, dibuixos de la peça i fotografies de dos goigs. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.510]

Avel·lí ANDRÉ CORBIÁN, Juan José CORTÉS GARCÍA (dirs.), *Diplomatari del Mas Bulló de Santa Eugènia de Berga*, dins "Paratge. Quaderns d'Estudis de genealogia, heràldica, sigil·lografia, vexil·lologia i nobiliària", 20-21 (2007-2008), 61-93.

Tant el mas com el seu arxiu són de propietat privada; l'arxiu és ric de cent tretze pergamins, els vint primers dels quals, datats els anys 1154-1273; el Seminari de Paleografia de la Societat Catalana de Genealogia, etc., s'ha responsabilitzat de la present transcripció; la primera línia del primer document transcrit és termòmetre de la feina feta (després de la paraula transcrita seguirà, entre parèntesis, la que segurament seria la correcta o almenys s'hi podria acostar més que la publicada; i encara una dada: faig seguir el mot 'mater' d'un antropònim, que és el segon nom en la línia de signatures, el que segueix el d'En Gilabert): "In Dei nomine: Ego Guilabert de Cuflis [Crudilis?] et mater [Engelsia] et uxor mea, Ermesendis, donamus tibi, Bernardus Petrus [Bernardo Petri]...". Segueixen les genealogies dels documentats (84-86), la taula dels antropònims llatins (87-92) i la dels topònims, amb localització actual (93). - J. P. E. [22.511]

Marta CUSÓ SERRA, *Aproximació bibliogràfica al monacat femení català al segle XVIII. El cas de Santa Maria de Vallbona*, dins "Manuscripts. Revista d'Història Moderna", 24 (2006), 215-217.

Presentació molt resumida de la recerca de l'autora sobre el tema, dividit en dues parts i exposició de les aportacions principals de cada una.- J. P. E. [22.512]

Jaume VILAGINÉS SEGURA, *Cavallers, pagesos i templers. Santa Perpètua de Mogoda a l'Edat Mitjana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2007, 160 pp. i tretze làmines en blanc i negre.

Per a la història de Santa Perpètua de Mogoda fins entorn el 1300, hi ha a disposició uns quatre cents documents que permeten d'assistir pel camí d'establiments i d'emfiteusi sota el senyoriu del monestir de Sant Cugat del Vallès i dels vescomtes de Montcada, al creixement de la parròquia, entorn la qual es comença de dibuixar el poble en forma de sagrera, alhora que els masos s'engrandeixen i sobretot adquireixen personalitat pròpia fins al punt que en aquestes pàgines el lector pot trobar com 'biografies' de les masies principals; del mas Canalsies, per

exemple, consta que tant l'amo útil com l'hereu es trobaven captius en terra de moros i que la mestressa féu testament abans d'anar en pelegrinatge a Roma [en prometença pel retorn de marit i fill?].- J. P. E. [22.513]

Joan PAPELL I TARDIU, *La participació de la noblesa catalana vinculada i enterrada a Santes Creus en la conquesta de Mallorca*, dins "Misc. Navarro Miralles", 145-155.

El *Llibre dels fets* del rei de la Corona catalano-aragonesa, Jaume I, i la documentació contemporània d'ACA o de Madrid, AHN, relativa a Santes Creus, suara publicada per l'autor, permet de seguir els desplaçaments del rei Jaume I per terres catalanes de Ponent o per l'Aragó durant la major part del 1228, després dels quals comença la seva presència pels volts de Tarragona amb escapada a Barcelona per a sessions de Corts poc abans de Nadal, on era presa la decisió de conquerir Mallorca (147): sobre idèntiques bases, l'autor recorda la vinculació amb Santes Creus dels principals nobles catalans que acompanyaren el rei, alguns dels quals hi perderen la vida: Guillem i Ramon de Montcada, Ramon Alamany, Guillem de Claramunt i Guerau de Cervelló, de gairebé tots els quals és transcrit fragment testamentari.- J. P. E. [22.514]

Eduardo CARRERO SANTAMARÍA, *La Seu d'Urgell, el último conjunto de iglesias. Liturgia, paisaje urbano y arquitectura*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 40 (2010), 251-291.

Les primeres pàgines apleguen les referències a indrets dins l'interior de la catedral primitiva de la Seu d'Urgell esparses pels documents publicats per l'enyorat amic Cebrià Baraut, tot seguit reunides sota denominacions com "Sancta Maria Sedis Urgellensis" (256), "Sanctus Petrus de Sede" (260), "Sanctus Michael de Sede" (262), "Sancta Eulalia" (264), o "Sanctum Sepulchrum de Sede" (265), o la Canònica (268). Aquest conjunt de la Seu d'Urgell, comparable al de Terrassa (270); entorn el 1040, la seu devia consistir en un conjunt de llocs de culte independents, col·locats en zona entorn la qual s'havien alçat els edificis per als servidors dels mateixos (272); desemboca en el problema de si coexistien dues comunitats, respectivament capitular i monàstica, que també es pot formular: què era Sant Miquel de la Seu d'Urgell (272-277); dissortadament, les successives consuetes de processons dins o entorn la Seu, no aporten fins ara informació consistent sobre les esglésies que formaven la catedral de la Seu d'Urgell (277-286). Les darreres pàgines proporcionen plànols o fotografies de la Catedral de la Seu d'Urgell i del conjunt de Terrassa (287-291).- J. P. E. [22.515]

Pablo PÉREZ GARCÍA, Blanca ESPUIG CORELL, *Bienes, propiedades, títulos lucrativos y onerosos de los moriscos de Segorbe: su eco durante el trienio posterior a la expulsión (1610-1612)*, dins "Revista de Historia Moderna", 27 (2009), 219-264.

Tema d'aquestes pàgines no és directament l'expulsió i, doncs, els moriscs, ans els primers passos del camí vers la normalització de la vida col·lectiva després que ja no eren presents. La base documental es troba a l'ARV, Reial Audiència, *Processos*, i Mestre Racional, *Expedients* entorn al 10.117, d'on procedeixen títols com *Dubtes y memòries resultants de la certificatòria dels arrendaments...* (230), la *Còpia de la certificatòria de les regalies...* o les *Rebudes fetes per mi Matheu Bosch, clavari, en lo present any... 1616* (255, nota 117), per on anem coneixent la situació de la propietat, tant rural com urbana, deixada pels moriscs i els intents de trobar-li solució de propietat com de lloguer, tant en general, fins i tot per a les poblacions del ducat de Segorb (224-230), com per a la zona més cobejada de l'Almagran (242-250).- J. P. E. [22.516]

Josep M. PORTA BALANYÀ, *Noves aportacions sobre el finançament de la construcció de l'església de Santa Maria de Solivella, anys 1772-1774*, dins "Misc. Navarro Miralles", 235-243.

L'autor recorda les aportacions anteriors al mateix tema. Per la seva banda, l'autor comença referint-se a l'explosió demogràfica catalana en general, de la Conca de Barberà i de Solivella en concret durant la segona meitat del segle XVIII. Calia una església parroquial més capaç i calgué cercar a Madrid la fórmula d'assegurar-ne la financiació i el Real Consejo de Castilla concedí permís per a destinar-hi el vintè dels fruits que es collissin en el terme, cosa que s'aplicà entre els anys 1772-1774 mitjançant arrendament al millor postor o 'al més donant', d'acord amb la *Tava de un dret del vintè imposit de Reial Llisència y facultat per la fàbrica de la nova Iglésia de Solivella, any 1772*, ací transcrita de Montblanc, AHC Conca de Barberà, *Ajuntament de Solivella* (241-243).- J. P. E. [22.517]

Luis M. ROSADO CALATAYUD, *La desamortización y enajenación del dominio de Sueca a finales del Antiguo Régimen: la presencia de Godoy como duque y señor de Sueca*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna", 28 (2010), 147-166.

Encara que les operacions legals, a les quals es refereix el títol, portin dates de començaments del segle XIX, pràcticament tot el procés que, de la vigència de l'orde de Montesa com a senyora feudal de Sueca portà a la jurisdicció reial des de darreries del segle XVI i finalment a mans de Manuel Godoy, correspon al temps anterior al segle XIX, car les gestions darreres per al pas del senyoriu i propietat reial a la particular començaren el 1798 i són documentades en l'AHMunicipal de Sueca, sense que manqués en aquells darrers moments una concessió papal. El terme municipal de Sueca tocava pel Nord amb el de València i afectava l'Albufera, l'aigua era indispensable per al cultiu de l'arròs (147-159), i calia anar amb peus de plom, a fi que "la venta de dicha villa se materialice y cumpla de un modo que evite para lo sucesivo toda duda y litigia" (158).- J. P. E. [22.518]

Jaume BENAGES, *Les monedes de Tarragona (addenda vuitena)*, dins "Acta Numismatica", 40 (2010), 21-31.

Jaume BENAGES, *As inèdit de Vespasià de la seca de Tàrraco*, dins "Acta Numistàtica", 40 (2010), 37-38.

L'actual afegit vuitè presenta una vintena de peces, ací reproduïdes en fotografia doble, amb transcripció d'inscripcions: pertanyen als períodes tant republicà com imperial; la de Vespasià és encunyada a Tarragona i és d'una 'gran qualitat', tal com es pot apreciar en la reproducció fotogràfica, de manera que les inscripcions hi són perfectament legibles.- J. P. E. [22.519-22.520]

Julio QUÍLEZ, Teresa SALORT, *Estado de la cuestión de la religiosidad popular en la catedral de Tarragona y fuentes documentales para su estudio: liturgia y culto*, dins "Memoria Ecclesiae", XXXVI (2011), 405-435.

Les primeres pàgines recorden les nombroses informacions i estudis sobre el tema, dins el qual destaquen les manifestacions de culte i de devoció a santa Tecla (410) o als sants màrtirs, Fruitós, Auguri i Eulogi (411) i, no cal dir, a la Mare de Déu del Claustre (412). No hi manquen les formes de comunir en defensa de les collites (415-416): segueixen la indicació dels molts camps que esperen qui els estudiï (416-424). La font principal per al futur estudi dels diversos caires de la temàtica es troba a l'arxiu de la Seu de Tarragona i en les seves nombroses sèries documentals, ací resumides; en destaquen les actes capitulars i les consuetes (425-434).- J. P. E. [22.521]

A. MARTÍNEZ SUBÍAS, *Els reliquiaris gòtics de la Seu de Tarragona*, dins "Butlletí Arqueològic", V/29 (2007), 191-218.

La base textual d'aquestes pàgines es redueix a fragments de darreres voluntats (cas de l'arquebisbe metropolità Arnau Cescomes) o a inscripcions en les mateixes peces artístiques (cas del reliquiari de Guillem Bertran) o de les marques d'argenter. Les explicacions i les corresponents fotografies fan conèixer les valuoses característiques de nou obres d'art, que són els reliquiaris pertanyents al tresor de la Catedral Metropolitana de Tarragona.- J. P. E. [22.522

Maria BONET DONATO, *Un centro económico regional: Tarragona en el siglo XV*, dins *Castilla y mundo feudal*. Homenaje al profesor Julio Monleón, I-II-III, Valladolid, Junta de Castilla y León, Universidad de Valladolid 2009, I, 565-583.

Títol només conegut per referència.- J. P. E. [22.523

Josep M. SABATÉ I BOSCH, *La cultura escrita d'una ciutat en festes: Tarragona honora santa Tecla. Segle XVII*, dins "Misc. Navarro Miralles", 163-197.

Ja a les acaballes del segle XVII, les autoritats tant eclesiàstiques com civils de Tarragona, amb la participació de Carles II, volgueren tenir confirmada per la Cúria Romana la celebració de santa Tecla; el 1692 arribava el decret de la Congregació de ritus, establint la celebració el 23 de setembre amb els texts de les hores canòniques i de la missa del dia. La gesta fou commemorada amb un llibre, *Fiestas de Santa Tecla 1692*, els deu capítols del qual, mostra del barroquisme més desbordant, són ací breument recordats (184-187); el desè conté "varios poemas", entre els quals destaca la trama teatral que muntà davant la façana de casa seva, la Companyia de Jesús, amb diferents estrofes, i sobretot amb una obra en vers anomenada *Diálogo*, en la qual successivament prenen la paraula a llaor de santa Tecla els sentits de la vista i el gust, l'oïda i el tacte, l'olfacte i el discurs, en el qual intervenia ella mateixa, ací transcrit complet (188-196); al final són recordats d'altres texts festius tarragonins d'origen tradicional, mostres de teatre del carrer (197, nota 37), redescoberts els darrers decennis.- J. P. E. [22.524

Santiago ROQUER SOLER, *Estructura per edat i sexe de la població del corregiment de Tarragona a través del cens del comte de Floridablanca: diferències entre àrees rurals i urbanes*, dins "Misc. Navarro Miralles", 255-263.

El dit cens és el 1787; fou publicat per Josep Iglésies el 1969; l'autor n'estudia comparativament les dades sobre ambdós sexes tant les de tot el corregiment com les del sotscorregiment de Montblanc i les redueix a quatre quadres sinòptics (257-259) i a sis figures; en resulten dades com per exemple el relatiu envelliment de la ciutat de Tarragona (261), mentre Valls i Reus haurien estat sensiblement més joves; o que mentre a Tarragona només s'haurien documentat quatre comerciants i un fabricant, a Reus haurien estat, respectivament, trenta-vuit i cinc cents seixanta-tres (202).- J. P. E. [22.525

Carme BATLLE I GALLART, *Los Oromir de la villa de Tàrrrega (Lleida) a la ciudad de Barcelona (1214-1329)*, dins *Castilla y mundo feudal*. Homenaje al profesor Julio Monleón, I-II-III, Valladolid, Junta de Castilla y León, Ayuntamiento de Valladolid 2009, I, 521-537.

Estudi només conegut per referència.- J. P. E. [22.526

María Lluïsa FERNÁNDEZ CLARÉS, *L'alfabetització i l'ensenyament de primeres lletres a Terrassa durant el segle XVIII*, dins "Manuscrits. Revista d'Història Moderna", 25 (2007), 273-276.

Testaments, capítols matrimonials i compra-vendes, signades o no, de Terrassa, AHC i de Barcelona, ACA, *Reial Audiència*, són la base per al recompte dels ciutadans o ciutadanes alfabetitzats entre els anys 1755-1764 i 1781-1790; els homes de les capes socials superiors sabien signar, però de les dones només sabien signar el 56% aquells primers anys i el 58% en els segons; només del 20% al 25% entre els pagesos; en les capes inferiors, analfabetisme absolut, entre d'altres raons perquè entre el 1718 i el 1782 hi hagué, pagat per l'ajuntament de Terrassa, un sol mestre de minyons que també era l'únic mestre de gramàtica.- J. P. E. [22.527]

Jaume BUIGUES I VILA, *Un passeig pel llegat de sant Vicent Ferrer al municipi de Teulada - la Marina Alta*, dins "Món Vicent Ferrer", 13-25.

La particular vinculació entre Teulada i sant Vicent Ferrer es basa en la tradició popular, segons la qual la germana del mestre, Constança, vivia a Teulada, casada amb el notari de la vila, detall que propicià la visita del predicador, que hi hauria obrat alguns 'miracles', com els que encara són narrats per gent del poble: La Creu de la Penya, La Creu de Teulada, El moro bofetejat i El miracle dels pèsols. La casa de la germana i l'ermita de Sant Vicent Ferrer entren en la recopilació vicentina d'H. D. Fages, també la Creueta de l'Ave Maria (18 i 20); també s'han transmès alguns versos (20 i 23). Hi ha bibliografia (24-25).- J. P. E. [22.528]

Ramon RIPOLL I MASFERRER, *L'Església de Torrent: Organització i construcció d'una església catalana del segle XVIII*, dins "IX Trobada Ciència i Tècnica", I, 501-517.

Com tantes d'altres de contemporànies, 1724-1734, l'església parroquial de Sant Vicenç de Torrent (Baix Empordà) pogué ésser acabada en tan poc temps per la senzillesa de la seva organització i execució; la planificació fou encarregada a una Junta d'Obra i la seva actuació consta tant pels llibres notariais, ara a Girona, AH, *Notaria de Torrent*, i pel *Llibre de comptes*, ara a Girona, ADG: aquestes dues fonts permeten de conèixer amb detall l'establiment reial del pati per al temple, el plec de condicions tècniques i econòmiques per a la construcció, atorgada per concurs a Francesc Ferrer (506), i els successius pagaments d'acord amb el curs de les obres (511-515). Hi ha quinze croquis, quadres i fotografies.- J. P. E. [22.529]

María CANTOS FAGOAGA, *La indumentaria, indicador económico y sociocultural: Torrent, siglo XVIII*, dins "Estudios. Revista d'Història Moderna", 33 (2007), 287-298.

Al segle XVIII, Torrent (l'Horta) era població rural, encara que veïna i influenciable per la ciutat de València. L'estudi de la seva indumentària, tant masculina com femenina, es basa, d'una banda, en la bibliografia de mitjan segle XX (291) i de l'altra en cent seixanta-quatre documents notariais, de València, Col·legi Corpus Christi o del Patriarca (292), que han permès a l'autora d'elaborar un vocabulari específic de peces de vestir en la dita població del segle XVIII (293-294). L'estudi és particularment sensible a la repercussió social d'aquells elements que definien l'aparença externa de la persona i la col·locaven en un estrat social (295); en aquest sentit, els documents dels darrers anys d'aquella centúria detecten a Torrent una major varietat en qualitat, luxe i color de la roba de vestir, sobretot de la femenina (296-297).- J. P. E. [22.530]

Guillem FERNÁNDEZ I GONZÀLEZ, *El procés constructiu de l'església parroquial de Sant Genís de Torroella de Montgrí*, dins "Estudios del Baix Empordà", 28 (2009), 29-50.

Descrit el temple i resumida la cronologia tradicional de la construcció, l'autor, basat en documentació de l'AHG, de l'ADG i de l'arxiu parroquial de Torroella de Montgrí, estableix que la fàbrica gòtica seria de mitjan segle XIV i en la segona meitat s'haurien fundat capelles

i beneficis. Entre 1420 i 1440 són documentades reparacions, el 1470 la capella de sant Francesc i l'orgue, en començar el XVI la capella fonda i el cor, el 1551 cremava l'altar major, el 1607 s'enderrocava la capçalera de l'església vella, substituïda per un absis de sis costats, i el 1609 era consagrada la nova. Les fases constructives, doncs, foren cinc, del 1343 a 1808, quan s'alçà el campanar, que restà inacabat.- J. de P. [22.531]

Moisès SELFA I SASTRE, *Onomàstica de Torroella de Montgrí (segle XV): antroponímia i toponímia*, dins "Estudis del Baix Empordà", 28 (2009), 51-70.

De l'Arxiu Reial (ACA), *Reial Patrimoni, Batllia General de Catalunya, 180*, i dels arxius indicats en el resum precedent, l'autor n'ha tret un capbreu del 1440, que ha proporcionat noms i topònims. També són assenyalades d'altres fonts per als antroponims i per als cognoms: el *Fogatge* del 1497. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.532]

Moisès SELFA I SASTRE, *Els cadastres de 1716 i 1757 de Torroella de Montgrí: pervivència de la toponímia fins a l'actualitat*, dins "Estudis del Baix Empordà", 29 (2010), 181-192.

Partint dels cadastres de 1716 i 1757, conservats a l'arxiu municipal de Torroella de Montgrí, l'autor extreu tots els tipònims, la majoria dels quals encara actuals i una part conservada en la memòria col·lectiva: són noms de partides de terra, torres, masos, molins, carrers, creus i portals, casetes i orografia. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.533]

Josep ALANYÀ I ROIG Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *El monestir de Santa Clara de Tortosa a la llum d'un inventari de l'any 1481*, dins "Butlletí Arqueològic", V/29 (2007), 167-189.

Les primeres pàgines exposen els orígens, entorn el 1247, de Santa Clara de Tortosa, tot-hora en vida, i a base de les dades proporcionades per l'inventari ací transcrit, reconstrueixen la disposició de la casa en aquells moments, que es devia mantenir amb poques variacions fins al 1936. Segueix el text del dit inventari, de l'AHD de Tortosa, *Inventaris*, en el qual trobem, tant en l'armari que conté estris de la sagristia com en el cor de l'església, els llibres necessaris per als oficis litúrgics (178-179 i 180). Hi ha il·lustracions fotogràfiques, on figuren dues excel·lents creus gòtiques, que desaparegueren l'any 1936 (183-189).- J. P. E. [22.534]

Joan-Hilari, MUÑOZ I SEBASTIÀ, *L'escultra i el treball de la fusta a la Tortosa del Renaixement: algunes notes documentals*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXXXIII (2007), 123-150.

La documentació notarial conservada a Tortosa, ACat. i ATerres de l'Ebre, informa d'una sèrie d'obres importants, realitzades en la Seu de Tortosa entre el 1550 i el 1607: la caixa de l'orgue, el tabernacle de l'altar major, el cadirat del cor de la catedral: mobles i retaule de la capella del nom de Jesús, reforma del retaule de Santa Llúcia i alguna notícia de pagaments; els contractes transcrits són font d'informació sobre detalls concrets de les obres; les darreres pàgines (140-150) contenen catorze reproduccions fotogràfiques d'una lletra del 1567 i de punts interessants des d'un punt de vista artístic o arquitectònic.- J. P. E. [22.535]

Enric PRAT i Pep VILA, *Jesús batejat per lo precursor sant Joan baptista*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 381-389.

L'obra *Jesús batejat per lo precursor sant Joan baptista* es conserva en el manuscrit III de la col·lecció Tolrà de Bordas i en una edició impresa a Thuïr el 1796, editada aquesta per Pep Vila el 1986. L'obra «comparteix el nucli temàtic amb una altra de molt més extensa, la reco-

llida en el manuscrit 149 de l'Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals, el *Melodrama pastoral Sant Joan dins lo desert*, en quatre actes». De totes dues obres en parlà Josep Sebastià Pons en la seva tesi clàssica sobre la literatura rossellonesa moderna, i diversos passatges de la primera foren editats pels mateixos autors el 2003. Després de suggerir el caràcter més aviat formal i auster de la peça, de la qual es preveia representació i no lectura simple, l'editem tenint en compte tant el ms. com l'edició, amb les corresponents notes crítiques i filològiques.- J. de P. [22.536]

Lluís PALAHÍ GRIMAL, Josep M. NOLLA i BRUFAU, *Felix Turissa. La vil·la romana dels Ametllers i el seu fundus (Tossa de Mar, la Selva)* (Documenta, 12), Tarragona, Institut Català d'Arqueologia Clàssica 2010, 356 pp.

Descripció de la zona i informació dels treballs i resultats de les excavacions des del 1914 fins a la guerra civil espanyola del 1936-1939 i del 1973 ençà. En el capítol dedicat als mosaics, trobem mínimes inscripcions (217-221) i encara més mínimes en alguns fragments de terrissa (295, 300).- J. P. E. [22.537]

Esther LOAÏSA DALMAU, Joan MOLA CALLÍS, David MORÉ AGUIRRE, *Dos-cents cinquanta anys d'ets i uts de l'Hospital de Pobres de la Vila de Tossa: un vincle entre Tossa i Calonge*, dins "Quaderns de la Selva", 21 (2009), 241-282.

Afecta el present anuari la notícia sobre Tomàs Vidal Rey (1697-1764), indià que, en retirar-se invertí la seva fortuna en un hospital que substituïria l'antic i rònc Hospital de Pobres, ubicat al capdamunt del carrer major de la vila vella. La iniciativa fou realitzada pel seu nebot i successor del 1767 al 1773. Totes les notícies provenen de l'arxiu del mateix hospital, dipositat a l'AM de Tossa i de l'AHC del Baix Empordà.- J. de P. [22.538]

Joan ROIG i VIDAL, *Els Constantí i els barons de Purroi a Ulldecona*, dins "Paratge. Quaderns d'Estudis de genealogia, heràldica, sigil·lografia, vexil·lologia i nobiliària", 20-21 (2007-2008), 13-30.

A base de la documentació de Tarragona, AH; de Tortosa, AD, *Benifets d'Ulldecona*; d'Ulldecona, AM i AP; de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*; i de Madrid, AHN, *Inquisición*, l'autor aplega notícies familiars dels segles XVII i XVIII, aplec que li permet de reconstruir les successives generacions de la família Constantí durant els dos segles esmentats i dels béns que posseïen a Ulldecona.- J. P. E. [22.539]

Maria Pau GÓMEZ i FERRER, *Índex des documents sus era relacion entre era Val d'Aran e França des segles XVI e XVII. Un treball archivistíc començat el 1708*, dins "Ibix", 6 (2008-2009), 337-363.

L'autora presenta l'*Índex dels privilegis que sas magestats catòlicas ban concedit a la Vall d'Aran*, elaborat per un arxiver anònim el 1798, qui redactà en català un regest del document, anotà si el suport era de pergamí o de paper, també la data i el dotava d'un número d'identificació i localització. El treball fou continuat per arxivers successius fins al 1847. També resumí molts privilegis i documents relacionats amb França, dels segles XVI i XVIII. Aquesta part és transcrita tota en aranès. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.540]

August MONZÓN i ARAZO, *La commemoració de sant Vicent Màrtir en les Esglésies de ritu bizantí*, dins "Anales Valentinos", XXXIV (2008), 81-88.

Allí, la festa del màrtir valencià és l'11 de novembre i va unit a tres altres sants: Menna i Víctor, màrtirs, i Teodor Studita, confessor, sobre cada un dels quals som informats, com també dels que l'han acompanyat en la festa litúrgica romana, el 22 de gener, dels texts litúrgics que l'esmenten (85-86) i de la iconografia (86-87), de la qual hi ha reproducció figurativa (88).
- J. P. E. [22.541]

José Manuel ABAD ASENSIO, *Introducción al estudio de la trashumancia en la comunidad de aldeas de Teruel (siglos XIII-XV)*, dins "Revista de Historia Jerónimo Zurita", 80-81 (2005-2006 [2007]), 9-67.

En aquest cas es tracta d'hivernar els remats de Terol en poblacions del Regne de València; la documentació de Terol, Archivo de la Comunidad, citada en les notes o transcrita en les pàgines 58-67, ens fa conèixer tant els tractes previs entre les dues parts com els privilegis reials a favor del desplaçament dels remats, com les condicions i els destins valencians. Els texts datats ho són del segle XV.- J. P. E. [22.542]

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Congreso sobre fueros y ordenamientos jurídicos locales en la España Medieval*, dins "Revista de Historia Jerónimo Zurita", 78-79 (2003-2004 [2005]), 203-227.

Encara que en el moment de la conquesta de València tant a Catalunya com a l'Aragó moltes poblacions tenien ja la pròpia *Carta de poblament*, les de València tenen peculiaritats, la primera de les quals és la data, car només són dels dos segles i mig finals de l'Edat Mitjana; l'altra és que s'apliquen a un territori unificat pel Regne de València, sota una sobirania reial única i, després dels primers moments en què les diverses senyories prengueren com a punts de referència els furs de Lleida o de Saragossa o de Múrcia, i després del segon alçament sarraí d'Al Azraq les cartes de població resultaven acomunades per la referència al *Costum* o als *Fori* o als *Furs de València*; les destinades a comunitats de sarraïns feien constar llur naturalesa i el dret a comportar-se com a tals, com consta en el de Bunyol del 1304 (221).- J. P. E. [22.543]

José M. CRUSELLES GÓMEZ, *El maestro Joan de Miravet y la escuela municipal de Valencia en la primera mitad del siglo XV*, dins "Saitabi", 57 (2007 = Hom. Mestre Sanchis), 93-108.

Els primers anys del segle XV, la Ciutat i el Capítol de la Seu de València intentaren d'establir una escola de gramàtica i d'arts que elevés la categoria de l'ensenyament que les escoles privades oferien a València, però l'intent no es pogué posar en pràctica perquè en els *Furs de València*, Jaume I havia formulat el dret universal a ensenyar en el Regne de València. Calgué, doncs, cercar vies de fet que permetessin l'existència d'alguna escola privada que de fet era la de la ciutat, fins que al final de segle els professors de gramàtica i de lògica de la dita escola pujaren automàticament a professors de la nou Estudi Universitari de València.
- J. P. E. [22.544]

Dana WESSEL LICHTHFORT, *The Projects of Marriage: Sponsal Choice, Dowries and Domestic Service in Early Fifteenth Century Valencia*, dins "Viator. Medieval and Renaissance Studies", 40 (2009/1), 333-353.

El cas de Teresa Dauder, sogorbina, llogada a València a fer de minyona i casada, després d'haver estalviat un dot de quaranta lliures, perdé el dot a mans del marit, però basada en els *Furs de València*, que establien la separació de béns entre els esposos (337-341), lluità davant la justícia per recuperar-lo, tal com ens documenta l'ARV, *Justícia civil. Peticions*, 3723/14, del 1434. Aquelles noies, com ella col·locades en el servei domèstic, tenien més responsabilitat damunt el propi futur i els propis béns i l'exercien, que les fadrines de classes més elevades,

també més mediatitzades per les respectives famílies; entre el 1420 i el 1440 són documentats dos-cents vint casos en els protocols notariais tant de l'ARV com del Col·legi de Patriarca, i en els *Sermons* de sant Vicent Ferrer, alguns dels quals son resumits en les pàgines 341-345; a Catalunya, ho són pels estudis sobre donzelles pobres a maridar (345- 346).- J. P. E. [22.545]

M. Desemparados CABANES PECOURT, *Ceremonial establecido por el "Consell" valenciano para la fiesta del Ángel Custodio*, dins "Memoria Ecclesiae", XXXIV (2010), 211-219.

El 6 d'octubre del 1446, els jurats de València estableixen i feien copiar en el *Manuel de Consells* (ara és A-33. ff. 226-228), la part civil de la festa del "Sanct Àngel custodi de la Ciutat de València", consistent sobretot en la solemne desfilada d'autoritats i comitiva en anar i tornar de la Seu, on se celebrava la part religiosa de la festa i on es guardava la imatge encarregada per la Ciutat expressament per a la dita festa que representava els àngels custodis i que amb el temps s'acabà considerant de la Seu.- J. P. E. [22.546]

Maximiliano BARRIO GOZALO, *Perfil socio-económico de los Obispos del Reino de Valencia durante el antiguo régimen (1556-1834)*, dins "Anthologica Annu", 50 (2003 [2010]), 311-371.

La primera data és la de la creació del bisbat d'Oriola pel papa Pius IV a instàncies de Felip II, primer de València; tretze anys més tard el papa separava les esglésies d'Albarrassí en el regne d'Aragó i Sogorb en el regne de València, unides des de mitjan segle XIII, i ubicava Sogorb i Oriola en la Província Eclesiàstica de València, i d'aquesta manera resultava dibuixat en les seves línies generals el mapa eclesiàstic valencià. L'autor, basat en documentació Vaticana i d'arxius oficials de Madrid, AHN, i de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), resumeix entre les pàgines 313 i 340 les característiques personals dels successius bisbes de les tres seus valencianes: procedència familiar, estudis, càrrecs posteriors a l'ordenació sacerdotal; en un segon apartat (340-371), passa revista als emoluments pecuniaris, alimentats sobretot pels drets decimals, però sotmesos a fortes deduccions tant a favor de la Cúria Romana com a favor del rei (en relació al qual els bisbes s'havien convertit de fet en servidors i ell en podia disposar canviant-los de bisbat, d'acord amb les necessitats de la política) i a atencions eclesiàstiques o socials. Aquesta darrera part és completada amb set quadres sinòptics dels tres bisbats.- J. P. E. [22.547]

Helena RAUSELL GUILLOT, *Tiempo de cortes, de letras y de berejía. La cultura valenciana en los inicios de la época moderna*, dins "Estudios. Revista de Historia Moderna", 34 (2008), 151-172.

Repàs general, com si diguéssim a vol d'ocell, dels fets que donaren fesomia pròpia als anys valencians del pas del segle XV al XVI: l'autora recorda en particular les primeres impressions de llibres per obra d'estampers alemanys (152-154), la inquisició (155), l'Estudi General (156-159), les Germanies (159-160), la biblioteca reial de Nàpols portada a València (161-169), i les edicions d'obres d'autors humanistes (170-172).- J. P. E. [22.548]

David BERNABÉ GIL, *Nobles valencianos en el servicio regio. La provisión del oficio de portantveus de gobernador ultra Sexonam en la edad moderna*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna", 26 (2008), 13-60.

El Regne de València es dividia en dues parts, la primitiva de la conquesta de Jaume I i la successiva, Dellà Xixona, agregada en temps de Jaume II; aquesta tenia com a cap de l'administració reial el Portantveus del General Governador del Regne de València, el qual, atesa la importància de les seves prerrogatives, era triat amb tota cura i no era estrany que fos ocupat per algun membre de les principals cases del Regne. La documentació prèvia a l'elecció

feta pel rei es conserva a Barcelona, Arxiu Reial (ACA) i és ací constantment resumitda (20-48); segueixen les llistes dels elegits (49) i de tots els proposats o candidats segons la cronologia (50-51). Segueix el text de dotze documents datats entre el 1660 i el 1673 (52-60).- J. P. E. [22.549]

Juan CORBALÁN DE CELIS Y DURÁN, *De obras públicas y maestros de obras en la Valencia del siglo XV e inicios del XVI. El entorno de la iglesia de San Bartolomé*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXXXIII (2007), 105-122.

L'autor ens acompanya en les primeres pàgines a visitar les principals obres que es realitzaven a València en el pas del segle XV al XVI i després ens concentra en la zona que va de l'Ajuntament a la Generalitat, on ens parla de l'escola de Valldigna, veïna de la parròquia de Sant Bartomeu, i de la no llunyana del "magistri Joan Dordos" (111-112) i ens informa dels manuals pedagògics publicats per ell: una *Ortografia*, un *Llibre de gramàtica* i una *Prosòdia* i dels preus de llibres venuts en encant (112, nota 29: un *Gamaliel*: 3 s.; un Ubertino da Casali, *De vita Christi*, 2 s., 7 d.; *Manipulus laycorum*, 6 s., 9 d.; Bonaventura *Stimulus amoris*, 15 s.; *Dialogi*, tant de s. Gregori i els de s. Bernat, 10 s.; i obres de Ramon Llull: *Proverbis*, 4 s.; *Metafísica*, 2 s., 6 d.; *Lògica*, 1 s., 4 d.; *De predestinatione et libero arbitrio*, 2 s., 1º d.; els més valorats, eren els d'autors clàssics: les *Tragèdies* de Sèneca en pergamí, 12 s.; Terenci, 15; *Epístoles* de Ciceró, 10; Plutarc, 18 s.); també ens porta a admirar per dins i per fora els casals millors d'aquell barri més que benestant, coneguts normalment gràcies a les descripcions dels protocols notarial del Col·legi del Patriarca.- J. P. E. [22.550]

Debra BLUMENTAL, *Enemies and Familiars: Slavery and Mastery in Fifteenth-Century València* (Conjunctions of Religion and Power in the Medieval Past), Ithaca (N.Y.) I London, Cornell University Press 2009, 306 pp.

La recerca sobre aquest tema és ací molt delimitada, car es tracta d'explicitar les normes legals, establertes en els *Furs de València*, que s'havien de complir en la compra, el manteniment i la venda d'esclaus, car tot i ésser esclaus, tenien drets i els podien fer valdre davant la justícia reial i ho feien, car allò que exposen aquestes pàgines es basa en l'ARV, *Reial Audiència*. La vida a la casa de l'amo tenia els seus grans inconvenients, sobretot per a les esclaves, que eren propietat d'ell, però si ella tenia un fill, aquest era d'ella. Els esclaus podien treballar en oficis diversos; la majoria eren blancs, procedents de 'bona guerra' al pròxim Orient, de l'Àfrica o de terres noves, com les Illes Canàries. Els negres i els canaris eren normalment cristians, els moros seguien essent musulmans.- J. P. E. [22.551]

Juan CORBALÁN DE CELIS Y DURÁN, *El rescate de cautivos valencianos en tiempos de Cervantes*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXXXIV (2008), 179-191.

En el pas del segle XVI al XVII, concretament el 1580, el mateix Miguel de Cervantes, aleshores de trenta-un anys, a Alger fou alliberat del captiveri i arribà a les costes de Dènia. En aquestes pàgines l'autor desgrana casos d'alliberaments, documentats a València, protocols notarial de l'ARV i sobretot en el del Col·legi del Patriarca, normalment vinculats a expedicions de redempció protagonitzades pels ordes de la Mercè o de la Santíssima Trinitat, on tenim notícia de les quantitats que hom oferia per a la redempció de captius; també resumeix el cerimonial i condicions d'entrada solemne i processó dels alliberats per la ciutat de València i estàda en els respectius convents fins al retorn a casa.- J. P. E. [22.552]

Francisco de Paula COTS MORATÓ, *El prestigio de la Ciutat de Valencia en tiempos de crisis: las andas e imagen de san Vicente Ferrer*, dins "Saitabi", 58 (2008 = Hom. Mestre Sanchis), 129-142.

Malgrat que els primers anys del segle XVII foren dolents, la ciutat de València decidí pagar-se una imatge de sant Vicent Ferrer de plata, amb peanya i andes d'idèntic metall; el conjunt costà 4,869 lliures, en un moment en què el rei hagué d'enviar controls a les diverses institucions valencianes. La Ciutat era propietària del conjunt, però aquest fou col·locat en dipòsit a la sagristia de la Seu.- J. P. E. [22.553]

Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ, *El exilio de los borbónicos valencianos*, dins "Revista de Historia Moderna", 25 (2007), 11-51.

Exiliats dues vegades, tant de València com de Madrid en moments de conquesta austríaca, els botiflers valencians, reduïts a la misèria, es veieren en la necessitat de recórrer a la caritat de Felip V; les peticions d'ajut s'han conservat normalment a Madrid, A. H. N., *Consejos*, i en menor nombre a Simancas, AHN, *Gracia y Justicia*, d'on són resumides en les presents pàgines, agrupades per categories socials: administració pública (13-24), noblesa titulada (25-31), noblesa menor (31-46) i gent d'església (46-51).- J. P. E. [22.554]

Rosa ISUSI FAGOAGA, *Conexiones musicales entre Teruel y Valencia en el siglo XVIII: mecenazgo institucional, circulación de músicos y dispersión del repertorio*, dins "Teruel. Revista del Instituto de Estudios Turolenses", 91 (2006-2007), 205-226.

A base d'investigacions personals i d'altri (assenyalem la notícia d'haver aparegut recentment un centenar de partitures en refer la teulada de la catedral d'Albarrassí), l'autora aplega notícies sobre canvis d'ambdues direccions, i sobretot de turolesos vers València, amb quadres sinòptics (215-218); la presència de partitures seguí l'intercanvi de músics, ara documentades en els arxius de les catedrals de Terol (219-221) i d'Albarrassí (221-223), de Sogorb (224) i d'Oriola (225), sense oblidar el Col·legi del Patriarca (223).- J. P. E. [22.555]

Pere SABORIT BADENES, Magín ARROYAS SERRANO, *Manual para la explicación de la doctrina cristiana: un catecismo del siglo XVIII de el Toro (Castellón)*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 336-343.

Els autors presenten un manuscrit del segle XVIII provinent d'El Toro, diòcesi de Sogorb, actualment guardat a l'Arxiu de la Catedral de Sogorb. Es format per dos quaderns de 4 x 2 (= 8 folis = 16 pàgines), sense numerar, escrit per dues mans, una per quadern. És un catecisme que té la particularitat de tractar alguns «casos» relacionats amb matèria de moral matrimonial i de la intervenció d'eclesiàstics en el matrimoni, de dones que atribolen el confés, de l'assistència al necessitat i de l'ordenació sacerdotal, etc. Els autors publiquen un extret referent als principis que regulen la restitució d'un bé robat, per tal de fer veure com l'autor del catecisme, a partir d'una matèria donada, s'embrancha en una espècie de diccionari de conceptes, amb el nom llatí corresponent, i defineix termes o institucions jurídiques i altres expressions del dret civil o canònic, explicacions i conceptes que no tenen res a veure amb el catecisme, però sí amb les preocupacions pastorals i catequètiques dels bisbes il·lustrats de finals del XVIII. Bo i quedant pendent l'edició del text, la fixació de la seva autoria i les seves fonts, els autors el situen en una òrbita il·lustrada, filojansenista i antijesuítica, força d'acord amb la ideologia dels bisbes d'aleshores. Per a emmarcar el manuscrit del catecisme sogorbicense, els autors detallen les edicions de catecismes presents a la biblioteca del Seminari, entre les quals es fan remarcar les edicions del catecisme de François-Aimé Pouget, filipó i molt influent en l'òrbita del jansenisme.- J. de P. [22.556]

Carmen PÉREZ APARICIO, *La Guerra de Sucesión en Valencia. Retrospectiva historiográfica y estado de la cuestión*, dins "Revista de Historia Moderna", 25 (2007), 303-329.

L'autora recorda l'impacte causat entorn el 1962 tant a la Universitat com a l'antic Regne per un grup de professors, personificats en l'*Aproximació a la història del País Valencià*, de Joan Reglà i Campistol, centrada en punts, on no mancava la Guerra de Successió, fins aleshores vista a través dels ulls de Josep Manuel Minyana i el seu *De bello rustico valentino* i dels seus crítics, Manuel Martí i Gregori Maïans (305-310); també hi havia les narracions de Vicent Bacallar i Sanna, de Nicolau de Jesús Belando, de Francesc X. Borrull i Vilanova, de Vicent Boix i de Joan B. Perales (311-316); a darreries del s. XIX, Roc Chabàs permetia de veure unes primeres clarors i entorn el 1970 i del "Primer Congreso de Historia del País Valenciano" del 1970, arribava l'allau renovadora, en què a basse de documentació inèdita hom plantejava i discutia públicament tota la temàtica, com la dels anys de Carles III Habsburg, la de la supressió dels *Furs de València* i la de la imposició de la Nova Planta borbònica; també es discutien les modificacions socials o les posicions de diversos grups de població com la clerecia, la noblesa o la ruralia (317-327).- J. P. E. [22.557]

Daniel MUÑOZ NAVARRO, *Religiosidad y comportamientos económicos ante la muerte de los comerciantes de telas al por menor en la Valencia del XVIII*, dins "Saitabi", 58 (2008 = Hom. Mestre Sanchis), 329-345.

L'autor estudia ací tres testaments d'altres tants botiguers al detall valencians del segle XVIII (el terç ja pertany al segle XIX). Un dels altres dos, Bernat Sumbiela, procedia del Bearn (França) i era conco; l'altre, Joan Solernou, era català, s'havia casat i ultra muller tenia tres fills. Els testaments de tots dos es troben a València, Col·legi del Corpus Christi, *Protocols notariais*. En ambdós casos trobem, tot i les diferències, atenció comparable en les deixes per a bé d'ànima i en la publicitat de les deixes testamentàries. El bearnès, per la seva banda, en no haver fundat família, féu una deixa a la parròquia del seu poble, possiblement destinada a ésser recordat per aquells feligresos.- J. P. E. [22.558]

Vicent TEROL I REIG, *Descripcions, percepcions i una certa consciència comarcal de la Vall d'Albaida (segles XIII-XVII)*, dins Actes Vall d'Albaida, II, 1075-1091.

Repàs cronològic de les successives formes com ha estat vista i denominada la dita vall en els escrits dels segles successius. Els medievals la veuen unitària (Val d'Albayda) o personificada pel riu (rivi Albayde), del Coll de Llautó a Ontinyent (1076-1081), en la qual s'anaren dibuixant dues zones baronials, de vegades religioses, de Muntanya (sarraïns) i Plana (cristians vells) (1081-1083); després, s'hi anà fent sentir l'atracció zonal de les capitals de la comarca: Ontinyent, Xàtiva, Gandia i, en part, Alcoi (1083-1086); en el pas del segle XV al XVI, hom la partia entre Xàtiva i les Muntanyes (1088-1089). Hi ha quadre sinòptic de tots els nuclis habitats que el 1429 constituïen la Vall d'Albaida (1090-1091).- J. P. E. [22.559]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Los dominicos Micó y Vidal de la 'universidad' del Palomar*, dins Actes Vall d'Albaida, II, 551-562.

L'autor col·loca aquests apunts biogràfics en el marc de la reforma de l'orde dominicà, segles XV-XVI, quan ja havia triomfat a la província d'Espanya, des de la qual s'imposà a la de la corona d'Aragó; Joan Micó, format en aquella, reformador d'aquesta, n'és figura paradigmàtica: frare espiritual en el *Rosarium sive Psalterium Sanctissimi Nominis Iesu*, devot de s. Vicent Ferrer (556-557), predicador, del qual es conserven trenta-quatre sèries de sermons quaresmals en l'AProvDominicà de València, ms. 80, on també fou transcrita una primitiva còpia de la *Brevísima relación de la destrucción de las Indias* de Bartolomé de las Casas (552-557); morí el

1555. Nebot seu fou fra Joan Vidal Ferre, també predicador amb 30 quaresmes (558-559). Francesc Vidal i Micó, fou actiu durant la primera meitat del segle XVIII, devot dels ss. Vicent Ferrer i Lluís Bertran, als quals dedicà sengles biografies (559-561).- J. P. E. [22.560]

Pablo GONZÁLEZ TORNEL, *La iglesia octogonal del Colegio de San Pío X en Valencia. Una obra del arquitecto barroco José Mínguez*, dins "Boletín del Museo Instituto Camón Aznar", 104 (2009), 167-210.

Les primeres pàgines (167-181) ressegueixen les etapes de construcció entre els darrers decennis del segle XVII i els primers del XVIII, tant del col·legi com de la seva església, fundats per l'arquebisbe Joan Tomàs de Rocafort; segueixen les destinades a la transcripció dels quatre documents relatius a la construcció d'ambdues obres, de l'ARV, *Clergat. Lligalls* i de l'Arxiu del Patriarca, *Notaris* (181-200). Les darreres pàgines contenen fotografia d'aspectes diversos de les dites obres (201-210).- J. P. E. [22.561]

María Luisa PEDRÓS CIURANA, *Estafadores y crédulos. La Inquisición valenciana ante la superstición a principios del siglo XVIII*, dins "Estudis. Revista de Historia Moderna", núm. 34 (2008), 303-319.

Resum de tesi doctoral de l'autora, centrada en la primera meitat del segle XVIII i basada en els corresponents processos, conservats a València, AHistòric de la Universitat: dos resultats: hi havia més superstició que la que normalment és suposada; i s'estenia per totes les capes socials, encara que consta més la de la gent senzilla, sobretot de la pròxima a la marginació; i encara era més estesa la parròquia dels que hi creien, 136 dels 140 encausats, 21 dels quals eren clergues o religiosos i només les dones, no els homes, eren analfabets (306-307); no mancaven els qui creien en desenterrar tresors amagats des del temps dels 'moros' (308-309), en la sort en el joc, en les monedes voladores perquè se les podia fer tornar a l'amo; l'autora transcriu fórmules verbals de remei amorós, d'oracions remeieres (315), conjurs contra possessió diabòlica (316) i eixarms de fetilleria (317). Són documentades dues llibretes de profecies (318).- J. P. E. [22.562]

Pasqual BOIRA I MUÑOZ, Ximo TORMO I BATALLER, *Neveres, comerç i ús de la neu a la Vall d'Albaida*, dins "Actes Vall d'Albaida", I, 241-268.

Aquestes pàgines segueixen els temes indicats en el títol: pugen a seixanta-nou les neveres identificades en els pobles de la Vall (260-267); comencen a ésser documentades entorn el 1570 en els *Manuale de consells* de l'AM d'Ontinyent, quan els jurats defensaven la col·laboració amb Cocentaina per al servei de neu a la població; les notícies sobre el tema, també del fons notarial i del de Clavaria ordinària, segueixen en l'arxiu esmentat fins més enllà del segle XVIII (243-252); que ens informen així mateix del treball dels traginers i de la forma com la neu era transportada en pans, dos dels quals formaven una càrrega, damunt bast de matxos o ases (254-257). Calia assegurar assortit de neu al servei de la població, en particular dels malalts (258-259), tot i que no mancaren anys de 'secada' nívea.- J. P. E. [22.563]

Vicente BORJA DOSDÀ (dir.), *El legado del ángel. Historia y patrimonio*, La Vall d'Uixó, Parròquia del Sant Àngel Custodi 2008, 328 pp.

Dos títols destaquen, en relació al nostre anuari, en aquest volum commemoratiu d'efemèrides diverses (VII-IX), ambdós signats per Leopoldo Peñaroja Torrejón, *La parroquia del Santo Ángel Custodio siglos XIII-XX. Nuevos datos sobre la Iglesia de Uxó hasta la Edad Moderna* (27-57); i *Documenta Ecclesiae Uxonensis. Colección de documentos para la historia eclesiástica de*

la Vall de Uxó (243-317). Aquestes són les pàgines bàsiques del volum i dels dos títols, reparades en dues seccions: la primera es basa en documentació constitutiva del bisbat de Tortosa i en particular de l'Ardiaca Major, del 1250-1602 (245-277); la segona és directament relativa a la Vall d'Uixó i és bàsicament constituïda per actes de Visita Pastoral entre el 1424 i el 1757 (278-317), de l'ACat. de Tortosa; cal tenir present que els habitants de la dita població eren sarraïns, fins al punt que en la visita del 1424 [la del bisbe Ot de Montcada, sobre la qual, cf. ATCA, XXVIII (2009), 842], el notari de la visita fa constar que "non est nisi unus christianus, et non continue residet. Ceteri sunt sarraceni" (278). Assenyalen un detall extrany a la p. 259, que s'inventa un bisbe inexistent, Bernat Mascaró, 'frater Bernardus Mascarione divina...', el frater Bernardus és existent, però no Mascaró, ans Oliver, fra Bernat Oliver, de l'orde de Sant Agustí, bisbe de Tortosa [ben conegut pel volum anterior d'ATCA]; el 'Mascarione' segurament respon a la frase "Frater Bernardus, miseratione divina...". El volum és profusament il·lustrat amb reproduccions d'objectes artístics del dit temple parroquial.- J. P. E. [22.564]

Michele M. HERDER, *Liturgy and the spiritual Experience of religious Women at Santa Maria de Vallbona, Catalonia*, dins "Viator. Medieval and Renaissance Studies", 40 (2009/2), 171-196.

Les celebracions litúrgiques de santes verges en el monestir femení de Vallbona de les Monges sofriren variacions en els darrers segles medievals (171-174), tal com demostra l'estudi de la quinzena de manuscrits litúrgics, copiats entre els segles XII i XV, conservats al monestir: canviaren les pràctiques devocionals, extrem visible en les modificacions introduïdes en els manuscrits (175-180), sobretot en les celebracions de les santes verges i en la tria de lectures per a la comunitat (181-186): en serien mostra els oficis de santa Margarida (186-188), santa Caterina (188-190) i de santa Úrsula (190-191). L'apèndix analitza els textos introduïts en les diferents hores canòniques del *Commune sanctarum virginum* (193-196).- J. P. E. [22.565]

Manuel RIU I RIU, *Santuaris, ermites i capelles de la Vall de Lord*, dins "Urgellia", XVI (2006-2007), 335-461.

La Vall de Lord Sobirana o més entaforada al Pirineu era repartida entre els quatre municipis de la Coma, la Pedra, Guixers i Sant Llorenç de Morunys, mentre la Vall de Lord Jussana o de l'Aiguadora es concentrava en el municipi de Navés (340; 448-450); temps era temps, la comarca arribà a tenir una seixantena d'esglésies (337), ara amb molt diferent estat de conservació, que pot haver arribat en algun cas a la seva desaparició. Ultra les restes i els resultats d'excavacions en algun cas, tenim base per a informació en els segles anteriors al XIX en la bibliografia ara a l'abast de la mà (344), i en allò que s'ha conservat dels arxius parroquials de Sisquer (343, nota 5), de Sant Quirze de la Coma (347, nota 9), Sant Llorenç de Morunys o dels Piteus (369 i 370, nota 24 i 26), al qual s'ha d'afegir el de la Baronia d'Encies (443, nota 54) i Santa Eulàlia de la Vall, que conté el de Sant Climent de la Selva (430, nota 51). Les pàgines 460-461 donen la llista de les esglésies i capelles.- J. P. E. [22.566]

Concepció BAUÇÀ DE MIRABÓ GRALLA, *La Real Cartuja de Jesús de Nazaret de Valldemossa. Formació y evolució de su patrimonio histórico-artístico*. Prefacio de Mercè GAMBÚS SÁIZ. Fotografías d'Enric CALAFELL ALEMANY (Analecta Cartusiana, 255), Barcelona i Salzburg, Salzburger Universität 2008, 504 pp.

La part principal de l'estudi és la que analitza les transformacions introduïdes en la Cartoixa de Valldemossa els segles XVII-XVIII, que la transformaren d'edifici gòtic en barroc. Dibuixos anteriors al segle XX documenten una torre, ara desapareguda, part del palau musulmà anterior a la conquesta de Jaume I. Encara que gran part dels documents es perde-

ren amb motiu de la desamortització del 1835, la part salvada es troba a l'ARM i és aprofitada per l'autora. Si els reis de Mallorca (Jaume II, Sanç) aprofitaren el palau sarraí, també hi feren modificacions, que augmentaren en temps de Martí l'Humà, en esdevenir cartoixa i completà la generositat amb bon conjunt de relíquies i un 'lignum crucis', encara existents. Els altres canvis es conserven en la materialitat de l'edifici i són confirmats per la documentació.- J. P. E. [22.567]

Carme SANMARTÍ ROSET, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *De comerciants a rendistes: els Baldrich de Valls (1748-1875)*, dins "Quaderns de Vilaniu", 53 (2008), 3-29.

Aprofitant la favorable conjuntura econòmica de la segona meitat del segle XVIII, a base de la documentació familiar dels Baldrich, conservada a l'AM de Valls, ja el 1981 aprofitada per a la monografia que els dedicà Francesc Olivé i Ollé, ara ho és per les autores per a les propografies dels membres d'aquella raguèlia nacs durant el segle XVIII: Francesc Baldrich, Antoni Baldrich i Janer, Pau Baldrich i Martí i Anicet Baldrich i Veciana, el qual, ja en el segle XIX, hagué d'assistir a l'enfonsada de la casa.- J. P. E. [22.568]

Josep M. SALISÍ CLOS, *La devoció a las reliquias del mártir romano san(t) Flavià y su repercusión musical: villancicos y gozos*, dins "Memoria Ecclesiae", XXXVI (2011), 75-106.

[La vinculació al monestir de Poblet és causa de certes particularitats de la parròquia de Verdú, com la presència de relíquies] del màrtir romà, Flavià, víctima de l'emperador Diocleciana, portades a Verdú el 1628; des d'aleshores, vint-i-tres documents de l'arxiu parroquial permeten de resseguir-ne la devoció popular (77-80): són tres manuscrits, portats el 1934 de Verdú a la Biblioteca de Catalunya per mons. Higiní Anglès (82, nota 37): hi ha catorze villancets, tres goigs i una lletania (82-86), n'és transcrit el text 92-103), completat amb vuit fotografies (1104-106).- J. P. E. [22.569]

Salvador VEGA I FERRER, *La creació de la batllia reial de Verges. Dos privilegis de Felip I d'Aragó, dit el Prudent (1587)*, dins "Estudis del Baix Empordà", 29 (2010), 107-160.

El treball és destinat a estudiar sobretot com es redefeix el règim municipal a la batllia de Verges, formada pels pobles de Belcaire, Camallera, Canet, Colomers, Garrigoles, Gaüses, Jafre, Marenyà, les Olives, Pins, Saus, la Tallada, Tor, Valldevià, Verges i Vilopriu, quan la batllia passà del poder baronial al reial: imposició d'exaccions, arrendament dels monopolis de serveis públics, comerç de cereals, exempció de lleudes, barres, pontatges i altres vectigals, prohibició del conreu de l'arròs, ús de béns comunals, bans sobre l'ús de les arbredes, recursos del Montgrí, inalienabilitat del castell de Belcaire, concessió dels castells de la Tallada i Verges a les universitats, creació del batlle general de la batllia de Verges, elecció del batlle general per terna, jurament del batlle general, designació de batlles locals, sotsbatlles i misatgers, avals i garanties del batlle general, incapacitat del batlle general, jutge de la batllia, salaris de batlle i jutge, obligació de residència, restriccions de la jurisdicció del veguer i sotsveguer de Girona a la batllia de Verges, custòdia dels presos i període màxim de detenció, insaculació de jurats, de mostassfs, estimadors i prohoms, consell general de la batllia i consells generals i ordinaris de cada universitat, cooptació dels consells generals, mercats i fira, plaça major, representació a Corts de la batllia, amnistia. Són els capítols del privilegi reial de creació de la batllia de Verges, transcrit a l'apèndix, d'ACA, *Canc., reg.*, 4317, f. 75r-93v. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.570]

Josep CLARA TIBAU, *La «Passió» de Verges. Anàlisi filològica dels textos*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 506-519.

En una primera part, l'autor estudia el procés de creació del text actual de la *Passió de Verges*, que derivaria de la *Representació de la Sagrada Passió* atribuïda a partir del 1773 a fra Antoni de Sant Jeroni, trinitari de Barcelona, el qual hauria corregit i augmentat un text anterior. Es fa referència a les impressions d'aquest text, relacionat i tanmateix diferent de la *Gran tragèdia de la passió i mort de J. C.*, representada a Manresa el 1798 i que també fou atribuïda a fra Antoni.- J. de P. [22.571]

Moisès SELFA I SASTRE, *Els fons documentals de Vespella de Gaià (Camp de Tarragona) i la seva importància per a l'estudi de l'onomàstica* (segles XIV-XX), dins "Misc. Navarro Miralles", 121-125.

Cremat l'arxiu parroquial en la revolta anarquista del juliol 1936, se'n salvà documentació parroquial i notarial ja dipositada a l'AHA, del 1515 ençà, i un manual d'òbits a l'AH de Tarragona, encetat el 1763 (122); l'autor subratlla la riquesa onomàstica de capítols matrimonials i de capbreus i dóna mostres tant dels antropònims com dels topònims que hi són documentats, alguns dels quals han desaparegut completament de la memòria (122-123).- J. P. E. [22.572]

M. Dolors MOLAS I FONT, Imma OLLICH I CASTANYER, Antoni CABALLÉ I CRIVILLÉS, *De l'Ausa romana al Vicus Ausonensis medieval*, dins "Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs", XXIII/161-162 (2008), 719-722.

A base de les publicacions dels darrers anys, els autors ofereixen una visió de les notícies actuals sobre l'evolució. Els 'ausetani' de Plini s'haurien organitzat en *civitas* el 49 aC. I a principis del s. II dC. Seria evident l'acumulació de riquesa en mans dels terratinents locals.- J. P. E. [22.573]

Marc SUREDA I JUBANY, *La catedral de Vic a les darreries del segle XIV. Edició i comentari de la visita pastoral del 1388*, dins "Miscel·lània Litúrgica Catalana", XVIII (2010), 323-361.

El text de la visita pastoral del 1388 és publicat seguint el trasllat-resum del segle XVII. En el seu aspecte redaccional, la visita seguia un possible qüestionari genèric, abreujat en el text transmès, centrat en la 'inquisitio hominum' i en els manaments, decret i lletra del bisbe relativa al funcionament de la capella de la Rodona. En la visita es fan palpables les males relacions entre bisbe i capítol, l'absentisme dels canonges, l'incompliment dels deures de les dignitats i dels oficis capitulars i la relativa inhibició del funcionament de la Seu per part del seu personal. És evident que un bisbe reformista o exigent havia de causar molts disgustos. La visita evidència que el claustre gòtic ja era gairebé acabat, però no es poden ubicar l'abbacia, i la 'domus aliqua communis'. Les neteges no eren regulars, la teulada era plena d'herbes, la pila baptismal no era tapada i a les beneiteres de l'altar de Sant Bernat i Sant Pau s'hi podien abeurar els gossos. La celebració de la litúrgia es ressentia dels defectes estructurals i corporatius esmentats, però malgrat tot la missa matinal era prou concorreguda. En l'anàlisi del document del 1388, l'autor té en compte informacions anteriors i posteriors.- J. de P. [22.574]

Isidre FERNÁNDEZ BERMÚDEZ, *Les reials presons de Vic. Obres en els segles XVII i XVIII*, dins "Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs", XXIII/161-162 (2008), 609-655.

En l'AMde Vic, secció d'*Obrieres* completada amb la de *Llibres d'acords* ha estat localitzat un plec de documentació del segle XVII relatiu a la construcció de la nova presó reial. L'autor refa

la cronologia de les obres, començades en acabar el segle XVI i allargades fins vora el 1640; les complementàries s'allargaren fins al segle XVIII. És transcrit un pressupost, sembla del segle XVII (620-621). També són transcrits divuit documents, que van del 1589 al 1788 (626-651). Hi ha algunes il·lustracions, tant del conjunt com de parts de l'obra.- J. P. E. [22.575]

Jordi VILAMALA SALVANS, *Consueta y nota de diferens cosas de la catedral de Vic, de l'any 1662 (Vic, Arxiu Episcopal. Pietat, 12)*, dins "Miscel·lània Litúrgica Catalana", XVII (2009), 273-299.

L'autor presenta el text objecte d'edició emmarcant-lo en el Vic de l'època que el véu néixer. La comunitat de capellans de la Pietat fou una secció de la Seu, derivada de la mala coexistència entre canonges i beneficiats de la catedral de Vic, d'una banda, amb els beneficiats de la capella de la Pietat, de l'altra. Emparats aquests pel consell vigatà, patró de la Pietat, s'interdependitzaren i visqueren pel seu compte fins a la Desamortització. A finals del segle XIX es reintegraren altre cop a la Seu. Descriu el manuscrit i exposada la 'ratio editionis', la consuetud és transcrita i anotada.- J. de P. [22.576]

Francesc ROMA I CASANOVAS, *La Casa de Misericòrdia de Vic (segles XVIII-XIX): assistència i control social en femení*, dins "Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs", XXII (1907), 307-326.

Els anys 1721 1728 i 1729 són documentades les decisions fundacionals de la Casa de la Misericòrdia de Santa Anna, conservades en secció apropiada de l'Arxiu Episcopal de Vic, *Fons Misericòrdia. Correspondència*, que féu efectiva la donació de Miquel Joan Bernils, destinada a noies necessitades d'entre els deu i els vint-i-cinc anys; encara que no s'hi defugia l'aprenentatge de primeres lletres, era més destinada a la preparació professional de futures mestresses de casa, dins uns caminadors que eren la doctrina i la vida cristiana. La documentació dels segles XVIII i XIX permet de conèixer tots els detalls de la vida comunitària (315-325). - J. P. E. [22.577]

Rafael CERRO NARGÁNEZ, *L'administració territorial a Vic. Alcaldes majors i tinentes de Corregidor*, dins "Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs", XXII (2007), 327-344.

L'administració pública dels Borbons destruï l'esquema català de Generalitat, sota la qual la terra era dividida en vegueries i sotsvegueries, substituïdes per dotze corregiments, cada un dels quals tenia un corregidor, autoritat tant militar com civil. A Vic, però, no hi havia destacament militar i el corregidor (i encara més el seu subaltern, l'alcalde major), només tenia autoritat política i judicial. Els arxius de Barcelona, ACA, *Cancelleria i Reial Audiència*, AHCB, *Reial Audiència*, Madrid, AHN, *Consejos* i Simancas, *Gracia y Justicia*, permeten a l'autor de reconstruir la biografia política de la vintena d'alcaldes majors (344: algun dels quals repetí) destinats a Vic, la meitat dels quals, excepcionalment foren catalans, tots botiflers; només un, en canvi, dels setze corregidors, tots militars, hauria estat català, també botifler. - J. P. E. [22.578]

Elisenda MARTÍ FELIU, *Nota sobre un inventari del taller vigatà de Pau Costa*, dins "Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs", XXII (2007), 345-350.

A l'abundant bibliografia sobre la presència i l'obra de Pau Costa pels bisbats de Girona i de Vic (346, notes 6-8), s'hi afegeix ara el full procedent de Vic, Arxiu Notarial, num. 361, Notari Feliu Saiol, fragment de l'inventari del seu obrador, situat a Vic, carrer de Sant Sadurní (350).- J. P. E. [22.579]

Pere MAS NEGRE, Judith ROMEU BLANCO, Xavier ARDITE RAMOS, *Iconografia de la creu de Vila-bertran*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", 39 (2008), 277-300.

Estudi iconogràfic, que interessa sobretot els estudiosos de l'art. Al final de l'article els autors innoven que en el curs de restauració de la peça, dins els quatre grans medallons situats als extrems de la creu han aparegut uns documents fragmentaris de finals del s. XIII o principis del XIV, que confirmarien l'origen gironí de la creu i contenen "termes en català i en llatí, entre els quals destaca una referència a la Seu de Girona". Dels papers se sap que seran restaurats i aniran a parar a l'Arxiu Nacional de Catalunya.- J. de P. [22.580]

Xavier ALLEPUZ MARZÀ, *L'església parroquial de Vilafamés: obres i reformes al segle XVIII*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXXXVI (2008), 265-309.

Les vint darreres pàgines de text del present article (283-302) donen transcripció d'onze documents, tots menys el darrer procedents de Madrid, AHN, *Consejos*, lligall 23317, datats entre el juliol del 1767 i el mateix mes del 1786, que ens informen de la necessitat de fer reparacions en l'església parroquial de Vilafamés, dos manaments reials per a la financiació de les obres i per a la revisió dels treballs realitzats abans del 1769, capítols previs al contracte definitiu presentats pels mestres d'obra i contracte definitiu per a la capella de comunió amb el mestre d'obres, del juliol del 1786. Però ja entre el 1763-1765 hom treballava en la dita església parroquial, revisant i refent la teulada, tal com consta en documentació d'arxiu particular intitolada *Entradas de la fábrica de esta iglesia de la villa de Villafamés, año 1762* (266-267). Els darrers anys alguns autors han dedicat estudis a la dita església (265, nota 1); a base dels documents i de la bibliografia ressegueixen els passos de la dita contrucció, amb particular esment de les dificultats que s'anaren presentant (268-276), i afegint al final, a partir d'arxiu particular, l'ampliació de la dita església parroquial amb capella de comunió, construïda entre el 1786 i el maig del 1790, en què, finalitzades les obres, restava l'ornamentació interna de la capella, que mai no fou realitzada. (277-282 i 299-302). Les darreres pàgines presenten fotografies de diverses parts interior de la dita església.- J. P. E. [22.581]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Amor a Vilanera al segle XIV: el canonge, l'abadessa, l'amant i la petita*, dins "L'Escala. Fulls d'Història local", 96 (2010), 5-23.

La visita pastoral de l'any 1342 al monestir de Vilanera, el procés de la qual és a l'ADG, destapa una situació irregular entre la prioressa, Felipa de Soler, i el seu amant, Bernat Boet. L'esmentada Felipa era filla natural de l'ardiaca de Besalú, Arnau de Soler, i de Blanca de Montpaó. Son pare, en morir, instituï un llegat per fundar un monestir a Vilanera, amb la finalitat que, amb el temps, la seva filla en fos nomenada abadessa. Exiliada i sotmesa a control pel bisbe Arnau de Mont-rodon, al capdavall, en temps del pontificat de Berenguer de Cruïlles, fou elegida i confirmada abadessa. Les declaracions de les monges en la visita pastoral del 1340, permeten de reconstruir els passos més importants de la dita història.- J. de P. [22.582]

Joaquín APARICI MARTÍ, Jorge APARICI MARTÍ, *Els músics en la festa medieval. Vila-real del 1348 al 1500*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXXXIV (2008), 89-165.

Els autors intenten oferir en aquestes pàgines una base per al coneixement de l'activitat musical a Vila-real en les dades indicades en el títol; es basen en l'AM de la vila en les sèries de clàvia, consells i peita, i apleguen les dades en tres apartats: les ocasions en què durant l'any la vila pagava actuacions musicals d'acord amb normes establertes (91-93), tant en solemnitats religioses (93-96), com cíviques (97-100) o altres (101-104); tot seguit són presentades les tipologies dels protagonistes de la música en la vila, masculins o femenins, començant pels joglars i llurs llocs de procedència, alguns dels quals ja eren 'afermats' o habituals o pertanyents

a idèntica família (106-110); menys constant era l'actuació de sarraïns o sarraïnes (113-114 i 117); hi havia nunci o trompeta municipal, fadrins, organistes i mestres de cant (117-118); la junta municipal també esmerçava diners en la compra o reparació d',esturmments' o en vestidures (119-123); després de dos documents del segle XV i de la bibliografia (124-128), arriba el darrer apartat, prosopogràfic, on consten per ordre alfabètic tots els noms dels músics coneguts, amb resum de la o les notícies sobre cada un i la referència documental, distingint, però, els cristians (128-160) i els sarraïns (160-165 [entre aquests hi ha un ,Piteu', 164: tenia alguna relació amb Sant Llorenç de Morunys o dels Piteus?]).- J. P. E. [22.583]

Olivier PASSARRIUS, Richard DONAT, Aymat CATAFAU, *Vilarnau. Un village du Moyen Âge en Roussillon* (Archéologie départementale), Perpinyà, Trabucaire 2008, 516 pp., 37 quadres, 318 figures, 15 croquis i 38 plànols.

Aquest llibre intenta de donar una imatge completa del poble medieval de Vilarnau, aprofitant, entre d'altres, les fonts documentals, al costat de les dades arqueològiques, la configuració del paisatge i la del nucli urbà.- J. P. E. [22.584]

Montserrat RICHOU i LLIMONA, *La família i el mas en les estratègies patrimonials al Vilassar baix-medieval*, dins "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", XX (2009), 259-275.

Mas i família formen una unitat, fins al punt que la família arribà a donar el cognom familiar, encara que de vegades es trencà, però sovint resseguint l'antroponímica i la toponímica d'un mas es pot seguir l'evolució de la família que l'habita, el seu grau d'estabilitat o de disgregació. Cosa semblant passa amb els masos rònecs, que esdevenen tals o per fets externs (fam, pesta) o per manca de relleu generacional. La fase involutiva d'un mas s'acaba amb l'aglevament: passa a formar part d'una altra unitat familiar, que a Vilassar solia ésser de la mateixa soca que l'anterior.- J. de P. [22.585]

Concepción VILLANUEVA MORTE, *Litigios en el proceso de deslinde y amojonamiento entre los términos de Villabermosa del Río y Cortes de Arenoso en el último cuarto del siglo XV*, dins "Estudios Castellonencs", 10 (2003-2005 [2008]), 5-42.

Els territoris de Vilafermosa del Riu i Cortes d'Arenós es troben en la zona més pròxima a l'Aragó dins la comarca del Riu de Millars i des de la conquesta havia estat font de disputes no sols entre Aragó i València, ans també, inclús per conflictes com el de Joan II amb el seu primogènit, Carles de Viana, entre les mateixes poblacions valencianes, tal com l'autora resumeix (5-12). Cap a darreries del segle XV la convivència entre les dues poblacions esdevingué difícil, ni que només fos pels drets d'empriu [o d'emprar béns de propietat de l'altra part, com és ara les pastures], i la tensió arribà fins a un assassinat; la delimitació dels respectius termes s'allargassà entre el 1474 i el 1505 (13-17); l'autora transcriu ací quatre documents, tres dels quals en llengua catalana, copiats de València, Arxiu del Patriarcat, *Notaris*, i de Saragossa, Archivo de la Diputación, *Familias. Duques de Híjar* (18-39); i un del darrer arxiu, en aragonès (40). El resultat es troba en un croquis de la zona, que diferencia els termes de cada població (41).- J. P. E. [22.586]

Josep MESEGUER-CARBÓ, *L'antroponímia de Xert (1563-1888). Anàlisi de l'antroponímia de Xert a partir de tres llibretes del segle XX que copien els Quinque libri desapareguts*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXXXIV (2008), 21-88.

Tota la documentació que és a la base d'aquestes pàgines es troba a Xert, Arxiu Parroquial, en particular les tres llibretes, copiades per Josep Arasa i Barberà (25-29) abans que ell fos

assassinat l'any 1936. Atès, però, que Arasa castellanitza en general allò que escriu en les llibretes, l'autor aplega mostres d'allò que copià sense modificar-ho dels *Quinque libri* originals, on les anotacions eren escrites en català/valencià (29-35), i analitza les modificacions introduïdes per mossèn Arasa (35-39). Tot seguit, són publicades les llistes tant de noms (42-60) com de cognoms (61-65) trets dels *Llibres de matrimonis* i analitzats seguint els successius segles, cosa que permet de veure el percentatge d'immigrants (67-80). Hi ha bibliografia (80-82) i en apèn-dix el text de les *Partides de baptisme copiades literalment d'alguns llibres parroquials de Xert* (82-86) i clos amb quatre fotografies (87-88).- J. P. E. [22.587]

III. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Joan FERRER i JANÉ, *Ibèric kaštaun: un element característic del lèxic sobre torteres*, dins "Cypselà", 17 (2008), 253-271.

Tortera és un pes rodó lligat a l'extrem inferior d'un fus a fi que el fil resultés més compacte i fàcil d'estirar-lo; deu n'han estat trobades en jaciments diversos, set de les quals en àrea catalana i tres en la vall de l'Ebre, completades amb inscripcions ibèriques, ací fotografades i transcrites (257-259; 262); cada peça és descrita (254-261); l'autor ha aplegat un vocabulari dels mots ibèrics documentats en torteres i les ha àmpliament analitzades en el cos de l'article (261-268); un d'ells és 'kaštaun', documentat en tres torteres i desconegut en d'altres inscripcions ibèriques (268-269); seria un apel·latiu femení?. Hi ha bibliografia (269-271).- J. P. E. [22.588]

Joan FERRER, Ignasi GARCÉS, Joan Ramon GONZÁLEZ, Jordi PRINCIPAL, Josep Ignasi RODRÍGUEZ, *Els materials arqueològics i epigràfics de Monteró (Camarasa, La Noguera, Lleida). Troballes anteriors a les excavacions de l'any 2002*, dins "Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló", 27 (2009), 109-154.

Aquells materials epigràfics trobats abans del 2002 consisteixen en inscripcions ibèriques, ací analitzades (115-132).- J. P. E. [22.589]

Ignasi GARCÉS ESTALLO, *Nuevas interpretaciones sobre el monumento ibérico de la Vispesa (Tamarite de Litera, Huesca)*, dins "Caesaraugusta", 337-354.

Es tracta de dos relleus damunt pedra, ací descrits i reproduïts (341 i 348), en cada un dels quals hi ha inscripció ibèrica: seria "el documento icónico más impresionante de la Sociedad y la Ideología de los antiguos ilergetes" (337): les dues inscripcions són ací transcrites (343 i 349). Serien de la primera meitat del segle II aC (354).- J. P. E. [22.590]

Jordi DILOLI FONS, *La navegació al Golf de Sant Jordi durant l'antiguitat*, dins "Pyrene. Revista de Prehistòria i Antiguitat de la Mediterrània Occidental", 40 (2009), 129-155.

Localitzat el Golf de Sant Jordi en la banda Nord del Delta de l'Ebre i indicades les bases genèriques del seu coneixement antic, tota una secció de l'article és dedicada a les fonts escrites que en donen alguna notícia (133-140), començant pels versos 489-520 dels *Ora maritima* d'Aviè, que esmenta nombre de topònims d'identificació dubtosa; segueixen textos d'Herodoteu, de Polibi, de Titus Livi, Estrabó, Pompònius Mela, Claudi Tolomeu i de l'*Itinerari d'Antoní*; afegim-hi les inscripcions en monedes o damunt pedra (138-140). La dita costa